Abstractenboek Studiedag

VISSEN IN HET VERLEDEN

Een multidisciplinaire kijk op de geschiedenis van de Belgische zeevisserij

InnovOcean site, Oostende, 25 november 2011

VLIZ SPECIAL PUBLICATION 54

Onroerend Erfgoed

Vlaams Instituut voor de Zee

Vlaams Instituut voor de Zee

Abstractenboek Studiedag

VISSEN IN HET VERLEDEN

Een multidisciplinaire kijk op de geschiedenis van de Belgische zeevisserij

InnovOcean site

Oostende, 25 november 2011

VLIZ SPECIAL PUBLICATION 54

STUDIEDAG VISSEN IN HET VERLEDEN

Goed beleid kenmerkt zich door openheid, neemt lessen uit het verleden mee in toekomstige ontwikkelingen, benut opportuniteiten voor samenwerking, stimuleert participatie en multidisciplinaire benadering. Met deze studiedag bieden het Vlaams Instituut voor de Zee en het Agentschap Onroerend Erfgoed een forum voor kennis- en informatie-uitwisseling rond de geschiedenis van de zeevisserij en de visserij in het Schelde-estuarium, in haar vele facetten, met als doel kennisuitwisseling over sectoren heen, te bevorderen.

De studiedag van 25 november 2011 is de derde in een reeks contactdagen in co-organisatie van het VLIZ en het agentschap Onroerend Erfgoed rond het thema historiek van de zeevisserij in Vlaanderen/België. Ze is ontstaan vanuit het belang van historische informatie over de zeevisserij voor een brede groep van sectoren en doelstellingen en de interesse voor historische referentiepunten (bv. het pre-industriële tijdperk); de wenselijkheid van een multidisciplinaire benadering en een kruisbestuiving door verschillende disciplines en informatiebronnen; en de gefragmenteerde ontsluiting van bronnen waarbij voldoende overzicht ontbreekt.

Deze studiedag wil een centraal punt vormen waar historische informatie, gegevens en onderzoeksresultaten over de geschiedenis van de zeevisserij in Vlaanderen/België vanuit een brede waaier aan disciplines en invalshoeken kunnen worden samengebracht voor verdere integratie, digitale ontsluiting en verspreiding (data- en informatieportaalfunctie). Ze wil een kader creëren voor het actief aanreiken en integreren van objectieve en betrouwbare informatie naar het doelpubliek en dit op een gebruiksvriendelijke manier. Ten slotte wil ze een forum aanbieden voor open overleg met nadruk op multidisciplinariteit in het onderzoek (archeologie, geschiedenis, sociologie, antropologie, ecologie, biologie, cultuur, economie,...) rond de geschiedenis van de (mariene en estuariene) zeevisserij in Vlaanderen/België.

ORGANISATIE

Agentschap Onroerend Erfgoed
Het agentschap staat in voor de beleidsuitvoering met betrekking tot onroerend erfgoed (wetenschappelijk onderzoek, inventarisatie, bescherming, beheer en ontsluiting) met uitzondering van de handhaving.

Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ)
Het coördinatie-, informatie-, en datacentrum voor marien en kustgebonden onderzoek en beleid in Vlaanderen.

Deze publicatie dient als volgt geciteerd te worden:

Lescrauwaet, A.-K.; Debergh, H.; Ervynck, A.; Fockedey, N.; Pieters, M.; Seys, J.; Mees, J. (Eds). (2011). Abstractenboek studiedag "Vissen in het verleden. Een multidisciplinaire kijk op de geschiedenis van de Belgische zeevisserij". VLIZ Special Publication, 54. Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ): Oostende. 112 pp.

ISBN 978-90-817451-5-4

Foto op de omslag:

VLIZ Fotogalerij / Collectie Daniel Moeyaert, 2008. Maurits Puystiens (2de van links), Henri Vanhoutte (2de van rechts) en Julien Puystiens (rechts) vervoeren de visvangst met een steekkar weg uit de haven van Nieuwpoort (1920-1940).

Verantwoordelijke uitgever:

Jan Mees (Vlaams Instituut voor de Zee)
Flanders Marine Institute
VLIZ. InnovOcean site
Wandelaarkaai 7
8400 Oostende, Belgium
Tel. +32-(0)59-34 21 30
Fax +32-(0)59-34 21 31
E-mail: info@vliz.be
http://www.vliz.be

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISSN 1377-0950

VOORWOORD

Op 25 november 2011 ging op de InnovOcean site te Oostende in de voormalige gebouwen van de Oostendse vismijn een studiedag door met de tot de verbeelding sprekende titel 'Vissen in het Verleden'. Je kan deze titel op allerlei manieren invullen en er zijn heel wat mensen die elk op hun manier vissen in het verleden, maar hier ging het duidelijk over de geschiedenis van de zeevisserij georganiseerd vanuit Vlaanderen/België en de beschikbare bronnen hierover. Terecht kon deze studiedag rekenen op de belangstelling van zeer veel geïnteresseerden die allemaal getrakteerd werden op een rijk palet aan nieuwe informatie en stimulerende ideeën voor verder onderzoek.

Het eerste wat mij getroffen heeft is het multidisciplinaire karakter van dit onderzoeksdomein dat bevolkt wordt door experten met wel heel uiteenlopende achtergronden: architecten, ruimtelijke planners, biologen, historici, juristen, informatiewetenschappers, archeologen, ingenieurs, ...en niet te vergeten de vissers zelf. Wellicht vergeet ik er nog enkele. Dat maakt over het algemeen de discussie er niet eenvoudiger op, maar op termijn wel rijker en in elk geval ook zinvoller.

Ten tweede is duidelijk geworden dat een aantal van de thema's die nu in het brandpunt van de belangstelling staan, reeds lang deze belangstelling wegdragen of reeds lang ter discussie staan. En met lang wordt ook wel lang bedoeld, d.w.z dat we spreken in termen van eeuwen. Een treffend voorbeeld hiervan is de aandacht voor de grootte van de maaswijdtes van de visnetten. Van oudsher – en voor zover de bronnen reiken tenminste sinds de late middeleeuwen – realiseerde men

Marnix Pieters

Agentschap Onroerend Erfgoed
Koning Albert II-laan 19 bus 5, 1210 Brussel

zich dat heel veel kleine vis doden zonder deze te gebruiken en louter als gevolg van te kleine maaswijdtes de visvangst op termijn schade zou berokkenen. Dit gegeven, deze vaststelling dwingt tot enige nederigheid vanuit het besef dat het in bepaalde gevallen wel heel lang kan duren vooraleer ook daadwerkelijke actie wordt ondernomen. We schijnen soms bepaalde verworven inzichten weer te verliezen of het nut van de noodzaak tot actie terzake achteraf weer in vraag te stellen.

Er verandert ontzettend veel en aan een razendsnel tempo in onze huidige maatschappij, maar sommige aspecten van onze omgeving blijven dan weer – gelukkig maar - heel lang stabiel. Zo is vandaag schol of pladijs zowel voor België als op Europese schaal één van de belangrijkste platvissen voor de visserij. De zeer talrijke opgegraven resten van schol op de 15de-eeuwse archeologische site van het verdwenen vissersdorp Walraversijde geven aan dat deze soort reeds in het graafschap Vlaanderen van de 15de eeuw een zeer belangrijke platvissoort was voor de visserij. Zo werd bijvoorbeeld een kuil aangetroffen met heel wat afvalresten van een specifiek bewerkingsproces van pladijzen.

Dit zijn twee eenvoudige voorbeelden die treffend het belang van het onderzoek van het verleden voor het heden aantonen. Het verleden als spiegel voor het heden of als onuitputtelijke inspiratiebron voor het heden of beter nog de toekomst. We staan er niet altijd bij stil – en dat hoeft ook niet voortdurend - maar in de late middeleeuwen behoorde Vlaanderen op heel veel gebieden tot de meest vooruitstrevende regio's van de toenmalig bekende westerse wereld. Niets kan ons ervan weerhouden om door in te zetten op onderzoek, ontwikkeling en innovatie, ernaar te streven opnieuw een vergelijkbare positie in te nemen. Studiedagen als deze werken dit mee in de hand of dragen er zeker toe bij. Het doet mij uiteraard plezier vast te stellen dat we in elk geval op het vlak van de maritieme wetenschappen internationaal en ondanks het feit dat we qua zeeoppervlakte maar matig bedeeld zijn, zeer goed gepositioneerd zijn.

Oostende, 25 November 2011

Marnix Pieters
Agentschap Onroerend Erfgoed

INHOUDSTAFEL

Voorwoord

SESSIE 1: OVERHEIDSINMENGING IN DE ZEEVISSERIJ **11**

Dries Tys
Get a history, become a criminal: de vissers-piraten van Walraversijde 12

Kelle Moreau
Belgisch beheer van mariene visbestanden door de tijd heen 22

Robert Boterberge
Het ingrijpen van hogere lokale besturen in de kustvisserij: een historische benadering 30

Jan Haspeslagh en Ann-Katrien Lescrauwaet
'Aen alle tegenwoordigen en toekomenden, Salut': markante visserijwetgeving 42

SESSIE 2: DE CIERK **49**

Roland Desnerck
De Sierk 50

Erwin Mahieu
Investering via aandelen als steun voor een meer competitieve visserij in de Oostenrijkse Nederlanden, anno 1787 54

Willy Kiekens en Dirk Verhaeghe
Belgische langoustinevisserij vroeger en nu 58

Jan Seys
Unieke visserskaart herontdekt in Blankenbergse school 60

Katrien Vervaele
Tussen water en wind 62

Omer Rappé
Droogvis: vroeger en nu 64

Antoon Vandamme
Mosselen trekken, zwaar bestraft 68

Guy David
Vismijn Oostende 1974 72

Daniel Moeyaert
Kanaalvissers in de jaren '70: vissen met de seizoenen 74

SESSIE 3: WAT WEET JE OVER DE... PLADIJS? 79

Anton Ervynck en Wim Van Neer
De archeologie van de pladijs 80

Ann-Katrien Lescrauwaet, Heidi Debergh en Jan Mees
Een eeuw zeevisserijstatistieken: hoe ver reikt ons geheugen? 90

An Vanhulle
Lokale ecologische kennis van de visserij: pladijs in een ruimer 'plaatje' 98

Hans Polet
Pladijs vanuit biologisch en visserijtechnisch perspectief: vroeger en nu 104

SESSIE

1 OVERHEIDSINMENGING IN DE ZEEVISSERIJ

Sessievoorzitter: Marnix Pieters (Agentschap Onroerend Erfgoed)

© Hans Denis, Agentschap Onroerend Erfgoed.

GET A HISTORY, BECOME CRIMINAL: DE VISSERS-PIRATEN VAN WALRAVERSYDE

Dries Tys

Dries Tys

Vrije Universiteit Brussel
Vakgroep Kunstwetenschappen en Archeologie,
Pleinlaan 2, 1050 Brussel
E-mail: dries.tys@vub.ac.be

INLEIDING

Vissers - en bij uitbreiding iedereen die niet tot de toplaag van de bevolking (adel, tophandelaars, ...) behoorde - komen zelden in de historische geschreven bronnen voor. Deze bronnen zullen voornamelijk de aandacht vestigen op de belangrijkste personen van de samenleving. Echter, vanaf het moment dat iemand een crimineel feit pleegde of iets deed dat afweek van de normale gang van zaken, rapporteren de historische bronnen ook onder die toplaag van de bevolking. Zo niet anders voor de vissers-piraten van Walraversijde.

ZEEVISSERS IN HET MIDDELEEUWSE VLAANDEREN

Waar landbouwdorpen in het middeleeuwse Vlaanderen (bv. Middelkerke, Slype, ...) bij uitbreiding het volledige Noordzeegebied bij wijze van spreken uit een kerk en vijf boerderijen bestonden, leefden zeevissers in grote gemeenschappen. Walraversijde, één van de grotere visagglomeraties langs onze kust, had vermoedelijk zo'n 500 à 800 inwoners. De vissers waren net zoals vandaag de dag vaak lang weg van huis. Aan de top van de hiërachie in de 12de eeuw, 13de eeuw stonden de kapiteins: zij waren de eigenaars van de schepen tot aan de 15de eeuw. De middeleeuwse zeevissers waren ook gekend omwille van hun kennis van de zee en de zeeroutes. Het waren kennisdragers en ze werden ook geregeld geconsulteerd omwille van die kennis. Ze waren daarenboven berucht voor hun gewelddadigheid en de kaapvaart. Vissers werden ook altijd geassocieerd met marginaliteit. De "landmensen" of de landbouwersbevolking achter de duinen vreesde hen. De vissers trotseerden steeds de gevaren van de zee en toch kwamen ze keer op keer terug: *"de visschers die wonen up te yden* (= de haventjes) *van der zee die ghaen bi daghe ende bi nachte due de vorseide dunen upt vloedeninc te hare scepen om te vaerne ter zee"*. Er heerste een soort wantrouwen t.o.v. de middeleeuwse zeevissers. Vis was nochtans een heel belangrijk bestanddeel van de middeleeuwse voedselcultuur. Vis kwam heel geregeld aan tafel en kon ook een heel valabel feestmaal opleveren. Fig. 1 toont een vismarkt uit de 14de eeuw waar grote vissen in pepersaus, zoute paling en gebakken snoek in mosterdsaus werden geserveerd als hoofdmaaltijd.

Er waren meer dan 30 vissershavens en aanlegplaatsen aan de middeleeuwse Vlaamse kust (12de - 14de eeuw) gaande van Witzant (het huidige Wissant in Frankrijk) tot en met Biervliet: *Witzant, Dijkland, Zandgat, Hildernesse, Kales, Peternesse, Coulogne, Marck, Ooie, Sint-Folkwin, Loon, Mardyck, Sinte, Duinkerke, Hyte, Tetegem, Yde van Zuydcoote, Ghyvelde, Koksyde, Nieuwe Yde, Nieuwpoort, Lombardsyde, Walraversyde, Oostende, Blutsyde, Yde van Wenduine, Scarphout/Blankenberge, Wayn, Heist, Muide, Slepeldamme, Koksyde bij Sluis, Waterdunen, Hugevliet, Lapscheure, Biervliet,...*

Fig. 1 *Een vismarkt (Italië, 14de eeuw).*

DE RELATIE OVERHEID - ZEEVISSERIJ

De zeevisserij heeft altijd op één of andere manier in contact gestaan met de overheid. De visserij was een manier om in je brood of levensonderhoud te voorzien en de vissers stonden aan de marge van de samenleving. Maar de zeevisserij was niet zo maar een overlevingsstrategie als dusdanig. Ze leek al van in de volle middeleeuwen ook voor een stuk gestimuleerd te zijn door de overheid. In de 10de eeuw was de jacht op zeezoogdieren een vorstelijk recht (fig. 2). De graaf van Vlaanderen nam niet zelf de harpoen ter hand maar deelde dat recht uit. In 1121 schonk de graaf een *"pinam de cetam"* (een walvisstaart) aan de abdij van Sint-Winoksbergen. De abdij noteerde dit in haar documenten, dus ze vond dit zeer waardevol. Ook in 1396 zien we dat een bruinvis en drie zeehonden als geschenk worden aangeboden aan de bisschop van Luik. Zeezoogdieren hadden met andere woorden een bepaalde status.

Fig. 2 *Schaakstuk uit walrusivoor.*

Ook paling was een vissoort die niet zomaar gevangen mocht worden. De palingvisserijen werden door de graaf van Vlaanderen uitgedeeld aan de adel als een soort recht. De adel ging uiteraard zelf niet vissen maar opnieuw controleerde de overheid - via de adel - de visvangst op paling. Zo moesten vissers in Wisbech (Groot-Brittannië) bv. een rente van 33.000 palingen aan de vorst betalen. Ook bij ons werden in 10de - 11de eeuw *"palincsetes"* ingericht waar goederen werden uitgedeeld aan de adel. Men viste dus in opdracht van de adel en de graaf van Vlaanderen. De vroegste vismarkten ontstonden dan ook niet voor niets naast de grafelijke burchten. De vismarkt van Brugge werd bv. ingericht aan de achterkant van de Burg van Brugge en ook de vismarkt van Gent ligt op het terrein van de grafelijke burcht aan het Sint-Veerleplein bij het Gravensteen. Er was dus een directe relatie tot het machtscentrum van de graaf.

OVERHEIDSINMENGING TE WALRAVERSIJDE

Walraversijde was, zoals hierboven reeds vermeld, veel meer dan een boerendorp (fig. 3., links) en ook hier was er een verbinding met de macht. Het lijkt erop dat Walraversijde ontstaan is in het grafelijk domein dat op die plek lag. Alle gekleurde stukken land in fig. 3 (rechts) zijn het oude domein van de graaf van Vlaanderen. Het bruine stuk is dat gebleven tot aan de Franse overheersing, het blauwe stuk werd eind 10de eeuw door de graaf geschonken aan de abdij van Sint-Pieters van Gent. Het waren de mensen die in de grafelijke domeinen woonden die begonnen met de visserij en in die domeinen ontstonden dan ook vissershaventjes en -dorpen. Nieuwpoort en Oostende waren eveneens grafelijke stichtingen en volledig in eigendom van de graaf.

Fig. 3 *Reconstructie in 1463 (links, © Past Forward) en grondplan van het grafelijk domein (rechts) van Walraversijde.*

Walraversijde werd eveneens gekoppeld aan het idee van marginaliteit namelijk dat *"de lieden van Walraversyde scamel lieden zyn, daerof den meesten daeghelicx ter zee varen moeten ende dandere huere ambochten doene, waerby zy hueren nootdorst winnen moeten om by te levene"* (1479). Maar er is meer. De overheidsinmenging die al van in de volle middeleeuwen bestond, beperkte zich niet alleen tot het stimuleren of controleren van de visserij op één of andere manier. De overheid ging ook in rechtstreekse dialoog met de vissers. Vissers werden bv. geconsulteerd door de schepenen van de Brugse Vrije die op 23 september 1449 naar Walraversijde waren getrokken *"omme aldaer advys te nemene metten stiermans* (= stuurlieden) *ende ouderlinghen hoe men best de grote scepen ter Sluus int Zwin bringhen zal zonder breken ende wat voorzienichede men hebben zal vanden "quaden zoute daer de visschers haren harynck ende visch mede zouten"*. Men vroeg dus enerzijds aan de vissers hoe men best het Zwin kon bevaren zonder schade op te lopen. Anderzijds was men geïnteresseerd in de kwaliteitseisen die moeten worden gesteld aan zout om vis op een goede manier te kunnen pekelen. De vissers bezaten m.a.w. niet alleen de kennis van het terrein (de zee, het milieu) maar ook de nodige technische competenties en de overheid maakte hier gebruik van.

Kaapvaart en piraterij

Walraversijde moet een belangrijke vissersgemeenschap geweest zijn en een pikant detail is dat er duidelijk contacten waren met de hogere politieke autoriteiten. Op het einde van de 14de eeuw (1385 – 1387) na een hele reeks interne conflicten in Vlaanderen en aan de vooravond van de Bourgondische overheersing en steunde Vlaanderen/Bourgondië de Honderdjarige Oorlog van Frankrijk met Engeland. Er werden – voor het eerst in de bronnen - zogenaamde "admiraals van de zee" aangesteld. Ze hadden geen eigen vloot, maar onderhandelden met de vissers en namen vissersboten aan om deel uit te maken van de vloot. Dat ging deels om konvooiering of het beschermen van de bestaande vissersvloten door gewapende boten. Maar daarnaast betrof het ook oorlogvoering. Men heeft zelfs een poging ondernomen (die weliswaar is mislukt) om met een vloot Engeland binnen te vallen. Ten slotte had het ook te maken met kaapvaart meer bepaald het doelgericht en moedwillig aanvallen van Engelse schepen in opdracht van de hertog/graaf om de zo de Engelse economie schade aan te brengen. Deze drie zaken zijn niet echt te onderscheiden, ze komen op hetzelfde neer. Daarbij komt ook nog de piraterij wanneer schepen werden overvallen zonder hertogelijke goedkeuring.

De vissers van Raversijde, Oostende, Heist, Nieuwpoort, enz. bedreven dus konvooiering, oorlogvoering en kaapvaart in opdracht van de hertog maar tegen de belangen van de grote handelssteden zoals Brugge, Gent, Ieper. Deze steden verzetten zich tegen de politiek van de

hertog. We vinden dit terug in de rekeningen van de schepenen van Brugge en de schepenen van het Brugse Vrije: *"Willem van Messem ende Jan van Boeyegheem ts maendaechs den 13sten dach in november te Brucghe met den ghedeputerden vanden steden ter parlamente daer de maren camen dat die van Biervliet, Hughevliete, Blankenberghe, Oostende,* ***Wilravenshide*** *ende vander Nieuwerpoort elc bi wilen hadden ter zee gheweist ende der cooplieden van Ingheland ende ooc Hollanders ende Oosterlinghen goet ghenomen ter zee ende te land ghebrocht daer zijt onderlingh ghedeelt haddenu up dwelke de voorseide ghedeputerde van den steden raet ende avys hadden dit nemmer gheschien zoude ende drougen over een te zendene an onsen gheduchten heere vanden welken elc vanden ghedeputerden vanden steden namen haer verhalen".* Brugge is m.a.w. ongerust, ze hebben als handelaars immers goede contacten nodig met Engeland, Holland en de Oosterlingen (de handelaars van de Hanzen). Brugge zag zijn economisch verkeer verstoord door de politieke kaapvaart en richtte daarom een brief aan de hertog om hier iets aan te veranderen. De schepenen richtten zich ook specifiek tot Heist en Walraversijde. Deze twee plaatsen komen vaak terug in de bronnen, wat doet vermoeden de vissers daar zowat de grootste schurken op de zee moeten zijn geweest. *"Jan Zuerinck ende Jan de Baenst swondaeghs den laetsten dach in april te Heys,* ***te Wilravenshyde****, omme de zeelieden te verbiedene van sghemeens lands weghe dat zij gheene rebelhede doen zouden up Inghelsche iof up andre varende bider zee up de vrienscepe vander lande".* Ook op 23 april 1404 gaan de raadsheren en schepenen van Brugge *"te Blankenberghe, t'Oostende,* **Wilravenshide**, *Lombardien, Nieupoort, Dunkerke ende te Greveninghe omme te sprekene met ... den sciplieden* (= de schippers), *hemlieden te zecghene van t ghemeens lands weghe dat niement uut varen zoude ter zee noch laten varen omme roven of om yement scade te doene, iof het ne ware bi bevelle van onsen gheduchten heere ende zinen lande van Vlaendren".* Ze vroegen dus aan de vissers zelf alsjeblief doe het niet tenzij je heel expliciet de opdracht krijgt van de hertog. Vissers gingen met andere woorden iets te snel over tot kaapvaart/piraterij buiten het officieel toegestane en men wou zelfs een schadevergoeding vragen om de Engelse vissers en handelaars te vergoeden: *"ende dat men bi alle weghe van groten vervolghen doen zoude an den coninc van Ingland, omme restitucie van scaden die d' Inghelsche den Vlamingen grotelike gedreghen hebben ter zee".*

In 1420 zien we dat er in Duinkerke (toen ook een kleine handelsstad binnen Vlaanderen en Bourgondië) een aantal vissers gearresteerd werden omdat zij een aantal schepen beroofd hebben: *"Jan van Boneem ende Jan vander Rive, tsondages den 27e in april te Duunkerke omme ghetelivererd te hebbene een scip ende andere goed toebehorende* ***Clais fs; Jans Heinricx ende zijnen veinoten, vrylaten wonende in Wilravensyde****, daer ghearresterd ten verzoucke van Willem Joos ende zijnen medepleghers, poorters te Duunkerke, omme zekere sculdelike zaken van coopmanscepen, van vrechte ende anders al ombewetticht ende onverbonden al daer, twelke was in bereghent".* En in 1428: *"Jan van Boneem de jonghe smaendaechs 29 in maerte bi laste van den wet ghetrocken te Coxide, 't Slepeldamme, te Heys, te Wendunen ende te* **Wilravensyde** *ande visschers aldaer omme hemlieden te kennen te ghevene vander wet weghe dat zij zonder begrijp haer beste doen mochten up de rovers die voor t land van Vlaenderen roofsen de cooplieden ende visschers ter zee varende ende kerende".*

Fig. 4 *De vervallen toren van de kapel van Walraversijde, anoniem, midden 19de eeuw.*

De kapel: negotiëren tussen macht en marge

De vissers-piraten van Raversijde die iets te gemakkelijk schepen kaapten, waren duidelijk een fenomeen in de late 14de eeuw – vroege 15de eeuw. Het aandringen op kaapvaart was echter niet de enige overheidsinmenging in dit vissersdorp. De kapel van Walraversijde (fig. 4) was een plaats voor de samenkomst van macht en marge.

De vissersbevolking was niet alleen gewelddadig, ze waren ook heel gelovig. Een kapel van die omvang was een vrij duur gebouw en een machtssymbool maar er was kapitaal voor nodig. Ondertussen is gekend wie de kapel heeft mee gefinancierd:

- Willem van Halewyn: raadsheer van de Hertog van Bourgondië (vergelijkbaar met ministers van de dag van vandaag, de absolute politieke top) en Baljuw van Brugge (controlefiguur van de hertog binnen de stad Brugge)
- De ridders van Schoore en hun verwanten, de familie Reyphins: riddergeslachten uit het Brugse Vrije (de lagere adel, niettemin de adel). Pittig detail hierbij is dat de dochter van de familie Reyphins trouwt met de zoon van Jacob Heijns, kapitein van Walraversyde. Zo zien we zelfs een familiale link tussen de brede entourage van de hertog en de klasse van de kapiteins.
- De familie van Varssenaere: dit waren waarschijnlijk zoutzieders en ze behoorden tot de eerste weerden of reders die vanaf de 15de eeuw schepen in bezit hadden maar zelf niet meer in zee gingen

Al deze figuren stonden duidelijk in contact met het hof van de Hertog. De schepenen van de Brugse Vrije en Brugge mochten dan wel proberen om de kaapvaart/piraterij van de vissers

aan banden te leggen om zo hun handelsbelangen veilig te stellen, tegelijkertijd was dit waarschijnlijk vrij zinloos. De vissers luisterden op geen enkele manier naar deze gedeputeerden omdat zij rechtstreeks onder het bevel stonden van de hertog via personen zoals Willem van Halewyn. De topmacht zat rechtstreeks in het vissersdorp via de kapel.

Evolutie naar vissers in loondienst en dienst van de "staat"

Ook in de rest van de 15de eeuw - wanneer het ongecontroleerde verdween - traden vissers soms op als militaire vloot voor de hertog indien zij daarom gevraagd worden, bv. in 1458: *"Mer Diederic van Halewijn, Jan van Boneem ende Gayse Bone sondaechs 4e in december gheoordeneert ende ghelast te treckene t'Oosthende omme metgaders bden ghedeputerden vander Sluus, vanden Nieupoort ende van anderen plaetsen upden zeekand gheleghen te hoorne de rekeninghe vanden costen ghedaen ter cause* ***vanden vreedscepen gheordeneert ter bewaernesse vanden visschers van Vlaenderen****"* en in 1471: *" Ende te Wilravensyde omme te wetene ende vernemene vanden stiermans van daer daghelycx ter zee varende hoe vele scepen ende mannen van orloghen zij zouden moghe leveren ende utereeden omme ter zee te wederstane de vyanden van onsen gheduchten Heeren ende Prince. Mijnen heere van Moerkerke ende Floreins Cruesinck van dat zij tsondaechs den eersten dach in hoymaent 71 ghezonden waren ter Sluus omme te vernemene hoe vele ende watmen zoude moghen vercopen of verhueren* ***tscip dat de stiermannen van Wilravenshide ter zee ghevoert hadden ter bewaernessen vanden frontieren ende visschers vanden lande.****"*

Het einde van Walraversijde?

De kosten van oorlogsvoering moeten zeer hoog zijn geweest. De inmenging van de overheid in de zeevisserij kan op deze manier ook nefaste gevolgen hebben gehad voor de vissers en de vissersgemeenschap. Eind 15de eeuw moet Raversijde op eigen kosten een oorlogsschip voor de hertog uitrusten en dat kostte ongeveer 2000 pond. Ter vergelijking: het jaarloon van een landarbeider was 60 pond. Die kosten zijn waarschijnlijk op een bepaald moment te hoog geworden. Samen met de onrust eind 15de eeuw zien we dat eind 15de – begin 16de eeuw een deel van het dorp verlaten wordt. Het Raversijde van de 16de eeuw was niet meer het Raversijde van de 14de en de 15de eeuw en dit eindigde met het Beleg van Oostende waarmee de vissers definitief werden verdreven uit het dorp.

Fig. 5 *Het beleg van Oostende 1601 – 1604.*

BESLUIT

Er was in de 15de eeuw een duidelijke relatie tussen de politiek en de piraterij. De piraterij en kaapvaart gebeurden door vissers als bijberoep. De macht stuurde en controleerde de visserij en er was waarschijnlijk ook een indirecte relatie tot de commercialisering van de vissersvloten: de elite van adel en weerden kregen de vissersvloten in handen en controleerden ze.

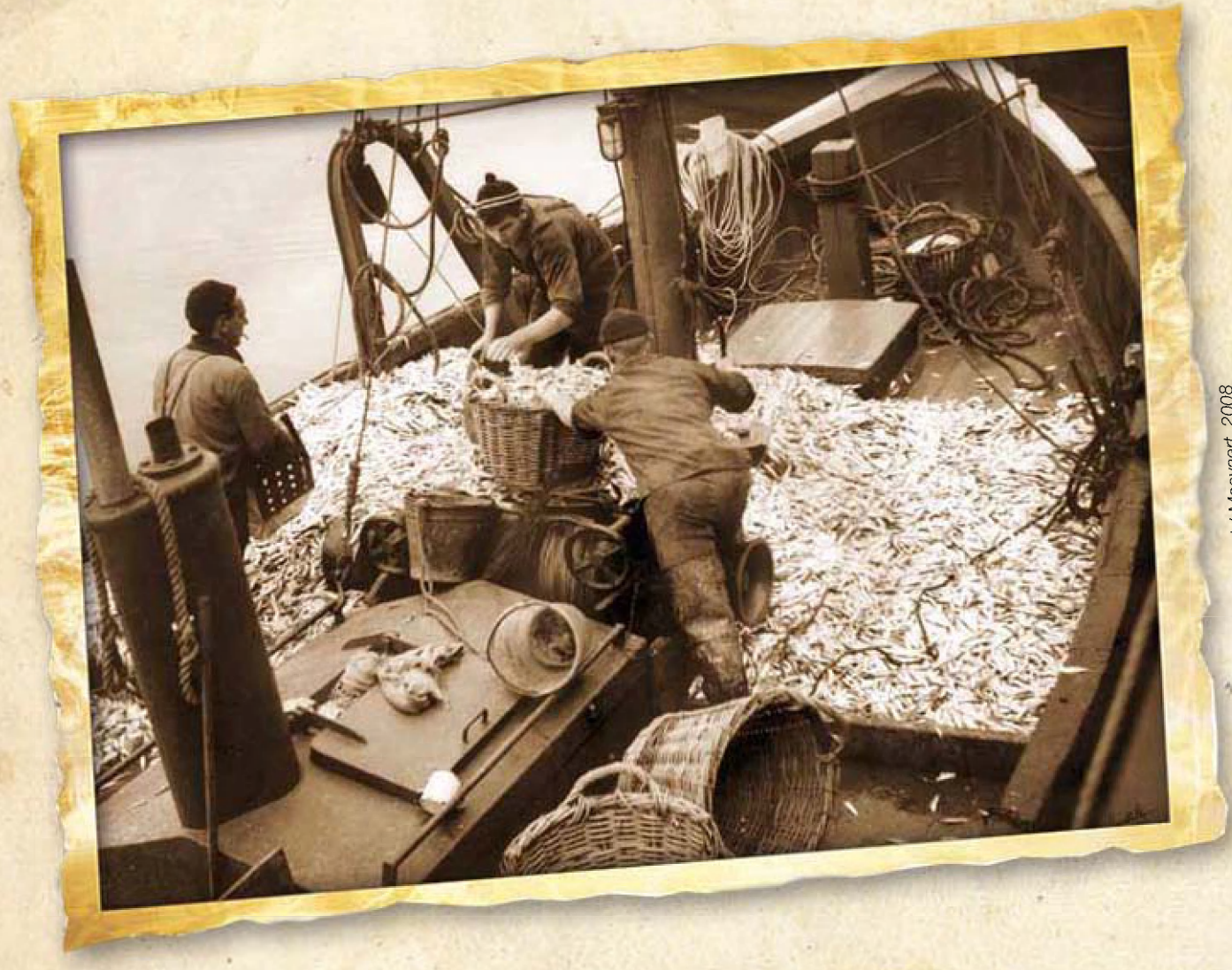

Bron: VLIZ Fotogalerij - Collectie Daniel Moeyaert, 2008

BELGISCH BEHEER VAN MARIENE VISBESTANDEN DOOR DE TIJD HEEN

Kelle Moreau

Kelle Moreau

Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek
Kenniseenheid Dier, Onderzoeksdomein Visserij,
Ankerstraat 1, 8400 Oostende
E-mail: kelle.moreau@ilvo.vlaanderen.be

WAAROM VISSERIJBEHEER?

Het oogsten van voedsel uit de natuur was reeds in lang vervlogen tijden een evidentie voor de mens. Zo werd ook de voedselwinning op zee als vanzelfsprekend beschouwd. Aanvankelijk ging het daarbij om kleinschalige activiteiten met behulp van primitieve methoden, die slechts een verwaarloosbare invloed op de bestanden van de beoogde soorten hadden, nauwelijks bijvangsten genereerden en ook niet onder het aanrichten van substantiële ecosysteemschade gebukt gingen. Gaandeweg werden de vissers echter steeds vaardiger, wat samen met de toenemende ontwikkeling van de visserijtechnieken een schaalvergroting van de visserij mogelijk maakte. Onder druk van een steeds verder groeiende wereldbevolking en de daaraan verbonden stijgende vraag naar voedsel, evolueerden vele beviste bestanden steeds verder weg van een gezonde populatiegrootte en -structuur. Intussen nam ook het aantal nutsfuncties op zee drastisch toe (met naast visserij bv. ook energiewinning, zandextractie, slibstorten, ...), en deden andere vormen van antropogene beïnvloeding (bv. micro- en macroverontreiniging) hun intrede. Samen met omgevingsveranderingen die veelal ook geheel of gedeeltelijk door de mens veroorzaakt worden (bv. klimaatswijziging, verzuring) leidde dit tot het achteruitgaan of zelfs ineenstorten van vele mariene vispopulaties en de ermee geassocieerde visserijen. Zonder vis immers ook geen visserij. Het ontwikkelen van beheersmaatregelen voor de beviste bestanden werd dus steeds noodzakelijker, en aangezien de visserij rechtstreeks afhankelijk is van de omvang en structuur van deze bestanden vertaalt dit zich in de praktijk ook in het tot stand komen van een visserijbeheer.

TOOLS VOOR VISSERIJBEHEER

De mariene manager beschikt tegenwoordig over verschillende types maatregelen die afzonderlijk of in combinatie kunnen worden ingezet binnen een beheersstrategie. Deze kunnen worden ondergebracht in de volgende categorieën:

- Vangstbeperkingen: TACs en quota.
  - Totaal toegestane vangsthoeveelheid (TAC = Total Allowable Catch): de totale hoeveelheid die binnen een jaar mag worden geoogst uit een bepaald visbestand, deze wordt voor de beoordeelde bestanden jaarlijks door wetenschappers berekend op basis van gegevens die worden verzameld binnen de visserij én op visserij-onafhankelijke onderzoeksschepen
  - Quota: de nationale delen van de TAC-koek, de internationale TAC voor elk bestand wordt hiertoe volgens een historische verdeelsleutel opgesplitst in de nationale quota
- Effortbeperkingen: beperkingen op het aantal zeedagen, visdagen, ... dat een individueel vissersschip binnen een jaar op zee actief mag zijn.
- Technische maatregelen: amalgaam aan bijkomende maatregelen die bepalen welke vis aangeland mag worden (of gevangen mag worden), veelal in verband met technische specificaties van vistuigen
  - Maaswijdtereglementeringen: voor elke visgrond werden legale maaswijdtegrenzen gedefinieerd (boven- en ondergrens), de idee is dat hierbij een evenwicht wordt gezocht tussen het laten ontsnappen van kleine (veelal onvolwassen) organismen (zowel van de doelsoorten als van de bijvangst) terwijl de commercieel interessantere organismen als vangst achterblijven

- Minimale aanvoerlengtes: voor de meeste commerciële doelsoorten werden minimumlengtes gedefinieerd, beneden deze lengte moet een individu van een bepaalde soort in zee worden teruggegooid (ook hier is de idee het beschermen van 'ondermaatse' vis, helaas heeft de teruggegooide vis vaak al geleden onder een hoge mortaliteitsratio)
- Bijvangstreductie: het al dan niet verplicht gebruiken van technische adaptaties aan de traditionele optuigingen, met als doel het kwijtspelen van niet-beoogde organismen (bv. benthos ontsnappingspanelen die veel ongewervelden en kleine vis laten ontsnappen, T90-kuilen waarbij de mazen onder hoge trekkracht blijven open staan opdat meer kleine dieren kunnen blijven ontsnappen, vierkante mazen in de rug die bepaalde rondvissen laten ontsnappen, ...)
- Reductie fysische impact: het al dan niet verplicht gebruiken van alternatieve vismethodes die minder bodemschade aanrichten (bv. SumWing waarbij de 'boom' van de traditionele boomkor werd vervangen door een vleugelprofiel met slechts één contactpunt met de bodem en die dus veeleer boven de bodem zweeft dan er door ploegt, pulskorren waarbij een elektrisch veld bodemvissen en garnalen uit de bodem opjaagt in de plaats van kettingmatten etc.)
- Etc.

- Beschermde gebieden: permanent of tijdelijk gesloten gebieden voor de visserij. Op plaatsen waar meerdere nutsfuncties samengaan (in dit geval de functies 'voedselwinning/visserij' en 'natuurbeleving/-bescherming') zijn het immers steeds dezelfde gevoelige soorten of levensstadia die als eerste verdwijnen, en dezelfde gevoelige habitatten die onherstelbaar vernield worden. Deze kunnen enkel beschermd worden onder strikte regimes.
- Beheersplannen: kunnen bestaan uit een combinatie van alle hoger vermeldde beheers-maatregelen, en bevatten veelal 'oogstregels' die de mariene manager in staat stellen om dynamisch in te spelen op wijzigingen in de toestand van de respectievelijke bestanden.

Hierbij dienen we in de kantlijn wel te vermelden dat het beheer van mariene bestanden momenteel nog hoofdzakelijk gericht is op het beschermen van afzonderlijke soorten (single species approach), terwijl de meeste visserijen in realiteit eigenlijk gemengde visserijen zijn die meerdere doelsoorten tegelijkertijd beogen. Aangezien beheersmaatregelen die zinvol zijn voor één soort soms nefast uitvallen voor een andere soort, is het van belang dat ook het visserijbeheer overstapt naar een meersoortenbenadering (multi species approach).

REIS DOOR DE TIJD

In het hierna volgende deel duiken we het verleden in, op zoek naar beheersmaatregelen voor visbestanden en visserijen, en houden daarbij de hoger vermeldde categorieën in het achterhoofd. We nemen dus geen andere wetgevingen op, zoals handelsverdragen, marktreglementeringen, wetgevingen inzake gebruiken als haringkaken en zouten, visserijstimulerende maatregelen, etc.
Twee werken waren onontbeerlijk bij het samenstellen van dit historisch overzicht, en verdienen hier een specifieke vermelding: het boek '150 jaar zeevisserijbeheer 1830-1980' door Hovart (1994), en de website 'Een eeuw zeevisserij in België: Tijdslijn voor de reconstructie van de historiek van de Belgische (Vlaamse) zeevisserij' (VLIZ).

Voor 1830

De titel van deze bijdrage vermeldt dat het hier gaat over 'Belgisch' beheer. Voor referenties die dateren van voor 1830 (en dus van voor de stichting van de constitutionele monarchie België) worden beheersmaatregelen verstaan die van kracht waren binnen het geografisch gebied dat het huidige België omvat (of toch minstens de kustlijn ervan), of die betrekking hadden op de vissers die resideerden in dit gebied, ook wanneer ze in andere zeegebieden gingen vissen.
De oudste maatregel aangaande de visserij die we konden terugvinden dateert uit 1291, wanneer Filips de Schone het vissen verbood met mazen kleiner dan een zilveren muntstuk (ca 2,5cm). Het betreft hier een verordening die we kunnen klasseren als een technische maatregel, en die in 1326 door Karel IV werd vernieuwd (fig. 1).

Fig. 1 *Filips de Schone verbood al in 1291 het vissen met mazen kleiner dan een zilveren muntstuk (ca 2,5 cm). Bron: wikimedia commons.*

Andere voorbeelden van historische maaswijdtebeperkingen dateren uit 1510 (min. 4 duim; Ordonnantie netmazen, Raad van Vlaanderen), 1545 (min. 5 duim in strandvisserij), 1752 (min. 70mm in strandvisserij) en 1820 (min. 3 Nederlandse duimen en 9 strepen in kustvisserij).
De eerste definiëring van minimale aanvoerlengtes, een tweede type dat we onder technische maatregelen klasseren, staat op naam van King George I. Reeds in 1716 bekrachtigde deze vorst dat vissen beneden de minimummaten voortaan niet meer aan land gebracht mochten worden (voor een selectie van soorten).
In 1393 duikt voor het eerst een verbod op ebbezetters en warrelnetten (beide zijn types staande netten en dus passieve visserijmethoden) in de strandvisserij op in de wetgeving.
Dit type van beheersmaatregel, het volledig verbieden van bepaalde visserijmethoden in de kustzone of in alle wateren, zien we over de loop van de volgende eeuwen (tot in de 18e eeuw) regelmatig terugkeren. Nu gaat het doorgaans echter om verboden op sleepvisserijen (actieve visserijmethode). Meermaals wordt hierbij achtergrond gegeven over de motivatie voor de verboden, en die getuigen van een groeiend ecologisch bewustzijn. Voorbeelden zijn verboden op sleepnetten uit 1499 (die de zeewieren – waarin vissen schuilen – omwroeten en verwijderen) en 1531 (om vernietiging van broed tegen te gaan). In dit verband was het ook erg verassend om een Vlaams decreet uit 1539 terug te vinden waarin het destructief effect van de boomkor op visbroed wordt vermeld.

Samenvattend kunnen we stellen dat het visserijbeheer voor 1830 vaak afhankelijk was van nationale of zelfs individuele initiatieven, waarbij grote contrasten bestonden tussen opeenvolgende bewinden. Het beheer was veelal toegespitst op technische maatregelen (hoofdzakelijk maaswijdtebeperkingen) en methodische verboden, met een geleidelijke intrede van het internationaal overleg (het handels- en zeevaartverdrag tussen Hendrik VII van Engeland, aartshertog Philips en de steden Gent, Brugge en Ieper uit 1489, dat de vissers vrije toegang gaf tot de zeeën en de visvangst binnen elkaars wateren, zou wel eens het oudste voorbeeld kunnen zijn) en een geleidelijke uitbreiding van het soortenpalet (bv. maatregelen op het vissen op schelpdieren in de Schelde en de Zeeuwse stromen vanaf 1825). Echte vangst- of inspanningsbeperkende maatregelen konden voor deze periode niet worden teruggevonden, met uitzondering van een verbod op uitvaren voor 1 september tijdens de jaren 1547 en 1548 (Karel V).

Vanaf 1830

Omwille van de grote gevolgen van de wereldoorlogen op technisch, socio-economisch en beheersvlak delen we de periode vanaf het ontstaan van België op in drie deelperioden: 1830-1914, 1914-1940 en 1940-heden.

1830-1914

De periode 1830-1914 werd gekenmerkt door de grootste golf van technische ontwikkelingen die de mens ooit gekend heeft, en die ook voor de visserij grote gevolgen had. De opkomst van stoom- en motorvisserijen, de introductie van nieuwe bedrijfsorganisatievormen, de ontwikkeling van nieuwe visserijtechnieken (bv. bordennetten), de introductie van ijs als koelmiddel, etc. leidden tot een enorme vlootuitbreiding en maakten steeds verdere en langere reizen mogelijk. Een geleidelijke groei van het aantal doelsoorten en visgebieden was dan ook het gevolg.
Op het vlak van het beheer maakte het prille België geen vliegende start, maar wel een goede. In 1838 werden de eerste nationale reglementeringen (vistuig, seizoenen, o.a. voor kabeljauw en haring) van kracht, gevolgd door de eerste geassocieerde politiereglementen in 1840-1841 (fig. 2). Nadien kwamen er regelmatig updates van de reglementeringen, en in 1865 werd er ministerieel besloten om de toestand van de visserij te laten onderzoeken en te controleren of vistuigen schadelijk zijn en het gevaar op overbevissing na te gaan. Dat bepaalde vistuigen schade aanrichten was nochtans al in 1539 geweten (zie hoger), maar de bezorgdheid om het risico op overbevissing was iets relatief nieuws. Tijdens de jaren 1880-1885 maakte België echter een lelijke uitschuiver, toen het in navolging van de Britten de onuitputtelijkheid van de zee verdedigde, en stelde dat de visserij oneindig kan doorgaan. Maar ook dit gebrek aan inzicht inzake de impact van de visserij bleef niet duren, en in 1891-1892 werd het blazoen dan terug een beetje opgepoetst middels het instellen van een nieuwe nationale reglementering.
In 1900 volgde de eerste nationale reglementering betreffende de mosselvangst, de visserij op mosselzaad en andere schelpdieren.
In internationale context vallen de eerste grensoverschrijdende visserijovereenkomsten op (bv. met UK en Ierland in 1852, met Nederland in 1890), alsook de Conventie van Den Haag (inzake de Noordzee, 1882). Een belangrijke mijlpaal kwam er in 1902 met de oprichting van ICES (Internationale Raad voor het Onderzoek van de Zee), waar België in 1903 tot toetrad. Tijdens de eerste jaren van haar bestaan ging de aandacht van ICES vooral naar de schol (Pleuronectes platessa), later uitbreidend met kabeljauw *(Gadus morhua)* en haring *(Clupea harengus)*.

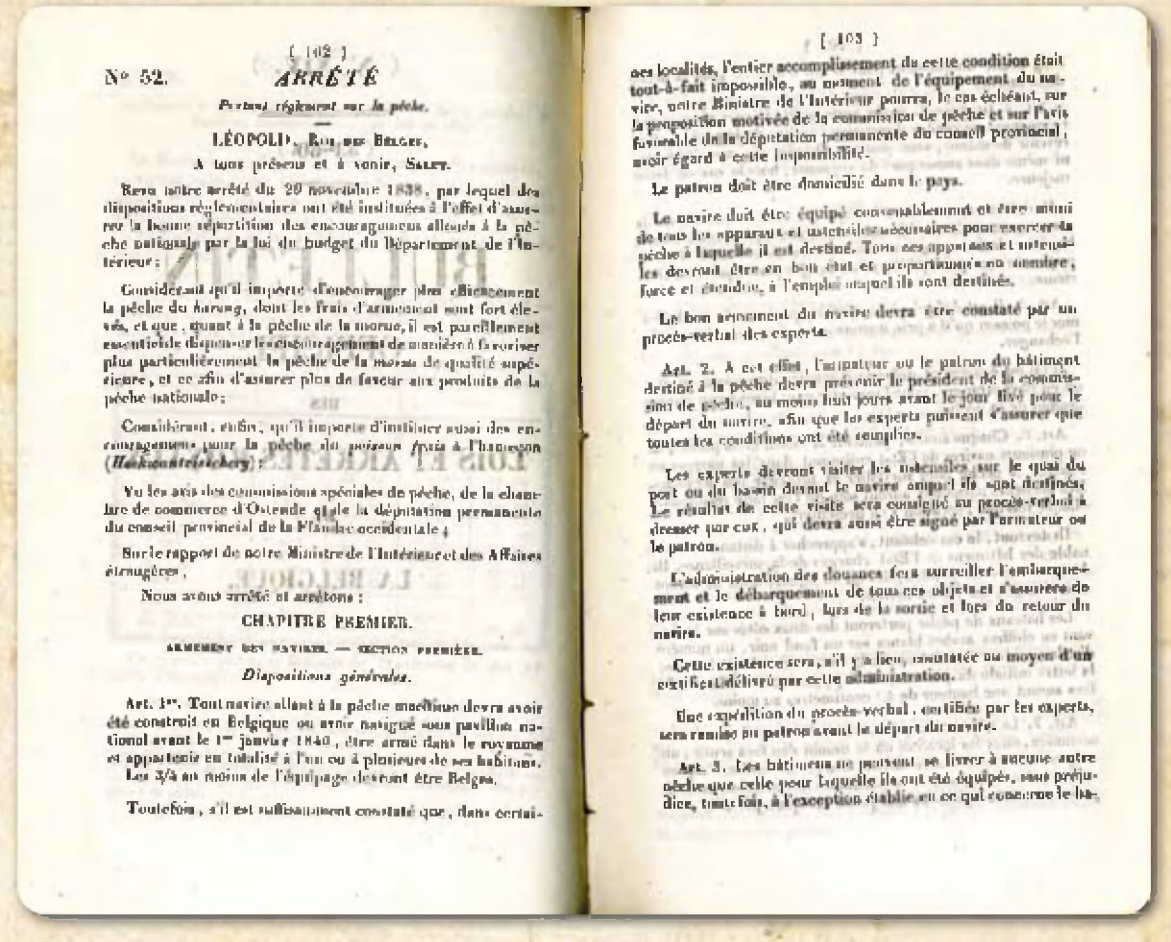

[102]

N° 52. **ARRÊTÉ**

Portant règlement sur la pêche.

LÉOPOLD, Roi des Belges,

A tous présens et à venir, Salut.

Revu notre arrêté du 29 novembre 1838, par lequel des dispositions réglementaires ont été instituées à l'effet d'assurer la bonne répartition des encouragemens alloués à la pêche nationale par la loi du budget du Département de l'Intérieur;

Considérant qu'il importe d'encourager plus efficacement la pêche du *harang*, dont les frais d'armement sont fort élevés, et que, quant à la pêche de la morue, il est pareillement essentiel de dispenser les encouragemens de manière à favoriser plus particulièrement la pêche de la *morue* de qualité supérieure, et ce afin d'assurer plus de faveur aux produits de la pêche nationale;

Considérant, enfin, qu'il importe d'instituer aussi des encouragemens pour la pêche du *poisson frais* à l'hameçon (*Haekwantvisschery*);

Vu les avis des commissions spéciales de pêche, de la chambre de commerce d'Ostende et de la députation permanente du conseil provincial de la Flandre occidentale;

Sur le rapport de notre Ministre de l'Intérieur et des Affaires étrangères,

Nous avons arrêté et arrêtons :

CHAPITRE PREMIER.

ARMEMENT DES NAVIRES. — SECTION PREMIÈRE.

Dispositions générales.

Art. 1er. Tout navire allant à la pêche maritime devra avoir été construit en Belgique ou avoir navigué sous pavillon national avant le 1er janvier 1840, être armé dans le royaume et appartenir en totalité à l'un ou à plusieurs de ses habitans.

Les 3/4 au moins de l'équipage devront être Belges.

Toutefois, s'il est suffisamment constaté que, dans certai-

[103]

nes localités, l'entier accomplissement de cette condition était tout-à-fait impossible, au moment de l'équipement du navire, notre Ministre de l'Intérieur pourra, le cas échéant, sur la proposition motivée de la commission de pêche et sur l'avis favorable de la députation permanente du conseil provincial, avoir égard à cette impossibilité.

Le patron doit être domicilié dans le pays.

Le navire doit être équipé convenablement et être muni de tous les appareils et ustensiles nécessaires pour exercer la pêche à laquelle il est destiné. Tous ces appareils et ustensiles devront être en bon état et proportionnés en nombre, force et étendue, à l'emploi auquel ils sont destinés.

Le bon armement du navire devra être constaté par un procès-verbal des experts.

Art. 2. A cet effet, l'armateur ou le patron du bâtiment destiné à la pêche devra prévenir le président de la commission de pêche, au moins huit jours avant le jour fixé pour le départ du navire, afin que les experts puissent s'assurer que toutes les conditions ont été remplies.

Les experts devront visiter les ustensiles sur le quai du port ou du bassin devant le navire auquel ils sont destinés. Le résultat de cette visite sera consigné au procès-verbal à dresser par eux, qui devra aussi être signé par l'armateur ou le patron.

L'administration des douanes fera surveiller l'embarquement et le débarquement de tous ces objets et s'assurera de leur existence à bord, lors de la sortie et lors du retour du navire.

Cette existence sera, s'il y a lieu, constatée au moyen d'un certificat délivré par cette administration.

Une expédition du procès-verbal, certifiée par les experts, sera remise au patron avant le départ du navire.

Art. 3. Les bâtimens ne peuvent se livrer à aucune autre pêche que celle pour laquelle ils ont été équipés, sans préjudice, toutefois, à l'exception établie en ce qui concerne le ba-

Fig. 2 *Uittreksel uit het "Arrêté portant règlement sur la pêche Bulletin officiel des lois et arrêtés royaux de la Belgique XIV(53): 102-111"*

1914-1940

Tijdens de periode 1914-1940 vonden er geen revoluties plaats op technologisch vlak, en de belangrijkste evolutie in de wereld van de Vlaamse visserij was het toenemend belang (specialisatie) van de westelijke visgronden. Wat het beheer betreft maakte de moeizame reorganisatie na Wereldoorlog I dat er op internationaal vlak niet veel werd klaargespeeld. Zo kwamen er tussen de oorlogen geen internationale beheersmaatregelen tot stand. Op nationaal vlak werden wel veel wijzigingen doorgevoerd. Hoewel de sterk toegenomen hoeveelheid informatie nu leidde tot regelmatige updates van de regelgeving, gingen deze niet altijd de goede richting uit. Enkele opvallende wijzigingen waren de opheffing van het gesloten seizoen april-mei in de territoriale wateren in 1927 (was reeds sinds 1892 gesloten voor vele visserijtypes), de herziening van de reglementering voor sleepnetten binnen de 3-mijlszone (enkel met opening < 12m) in 1928 en de wijziging van de minimummaten (kleine vis toegelaten, enkel minimummaat voor tarbot, griet en tong) in 1929.

1940-heden

De impact van Wereldoorlog II was zo mogelijk nog groter dan die van zijn voorganger. De tweede werd in tegenstelling tot de eerste echter gevolgd door een snelle heropleving, binnen dewelke een nieuwe golf van technische ontwikkelingen ook een verdere expansie van de visserij toeliet. Hierop werd het voor het eerst echt duidelijk dat de toenemende visserijdruk steeds meer visbestanden in de problemen bracht. Aangezien de visbestanden - en de visserij erop - internationale aangelegenheden zijn was het van het grootste belang dat ook het internationaal beheer eindelijk van de grond kwam, en dat ICES zich meer zou laten gelden.
Na de bekrachtiging van de Internationale Conventie voor de regeling van maaswijdten en minimummaten in 1954 en het Verdrag inzake de visserij in het noordoostelijk deel van de Atlantische Oceaan in 1963, kwam de grootste doorbraak er in 1974 met de intrede van de allereerste quoteringsmaatregelen voor individuele visbestanden. België toonde zich intussen een relatief goede leerling in de Europese klas, en was sneller bij het bekrachtigen van hoger vermeldde conventies en verdragen dan de meeste andere landen. Tijdens de recentere decaden (voornamelijk vanaf 1987) vertaalde de toegenomen aandacht voor de toestand van specifieke visbestanden vanwege niet enkel wetenschappers en vissers maar ook vanwege beleidsmakers zich dan ook in een groeiend aantal Koninklijke Besluiten met beheersmaatregelen voor deze bestanden.
In 2002 werd de bevoegdheid inzake visserij van de Federale naar de Vlaamse Regering overgeheveld. Naast technische maatregelen, vangstbeperkingen en effortbeperkingen ligt inmiddels ook de afbakening van beschermde gebieden binnen de mogelijkheden van de beherende instantie, wat maakt dat Vlaanderen voortaan de volledige visserijbeheer-toolbox kan bedienen.

Slotbemerking

In de huidige context van een groeiend palet aan beheersmaatregelen en de ondersteunende toename van ons collectief ecologisch bewustzijn, denken we nogal makkelijk dat we baanbrekend werk verrichten bij het ontwikkelen van beheersstrategieën voor mariene vispopulaties, en dat we in een tijdperk zijn beland waarin deze materie in een grote stroomversnelling zit. De duik in het verleden die we voor deze bijdrage maakten leert ons echter dat we een aanzienlijk deel van de potentiële impact van visserij op vispopulaties reeds eeuwen begrijpen en dat veel van de huidige beheersopties reeds eeuwen meegaan. Dit illustreert dat we er nog lang niet zijn, en dat de ideale combinatie van beheers-maatregelen nog moet worden gevonden. En dit niet enkel ter bescherming van afzonderlijke visbestanden maar gericht op hele ecosystemen. Nog veel werk aan de winkel!

REFERENTIES

Hovart, P. (1994). 150 jaar zeevisserijbeheer 1830-1980: een analyse van normatieve bronnen. Mededelingen van het Rijksstation voor Zeevisserij (CLO Gent), 235. Rijksstation voor Zeevisserij: Oostende. 317 pp., *www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=110673*

VLIZ. Een eeuw zeevisserij in België: Tijdslijn voor de reconstructie van de historiek van de Belgische (Vlaamse) zeevisserij. *www.vliz.be/cijfers_beleid/zeevisserij/timeline.php*

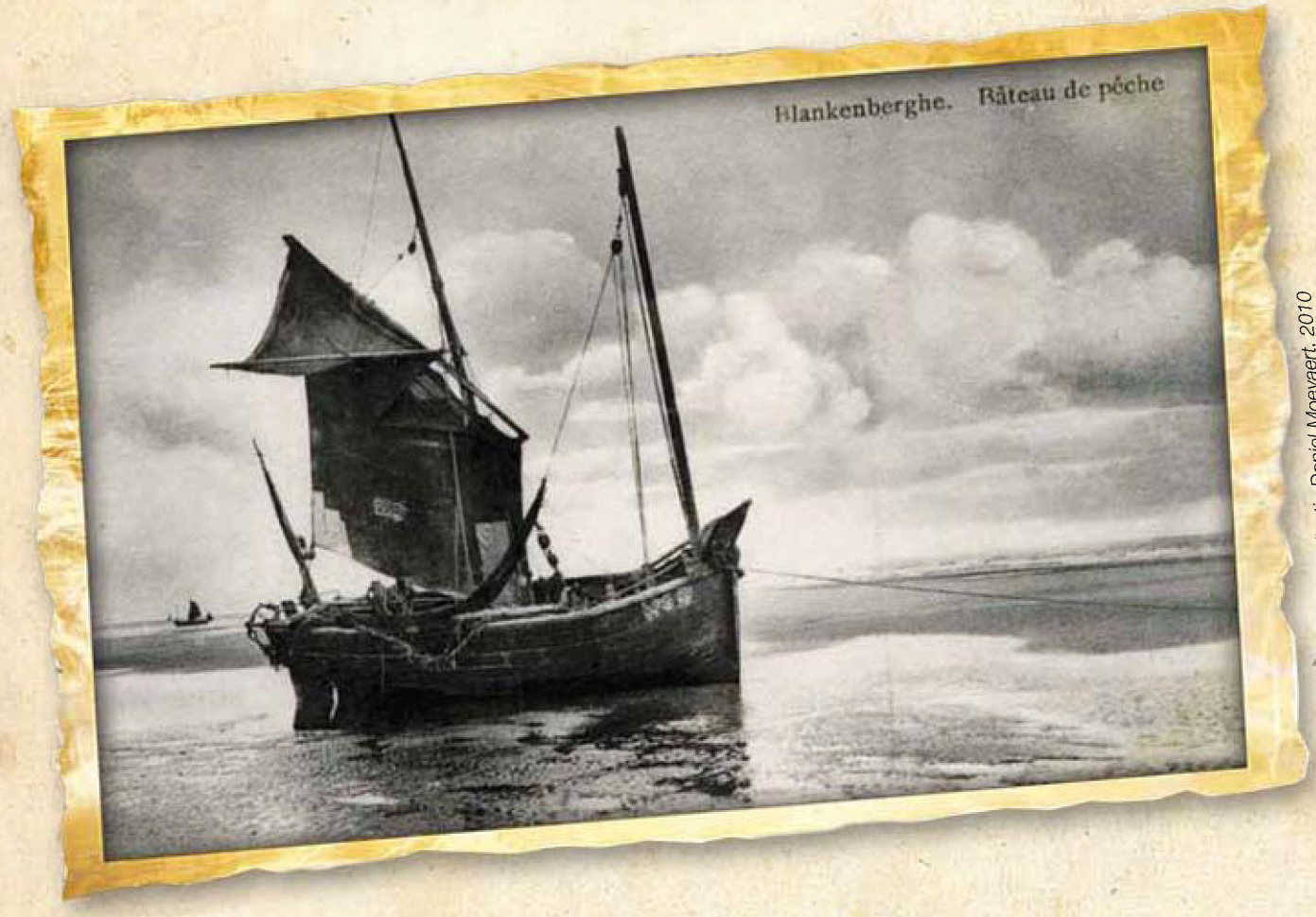

Bron: VLIZ Fotogalerij - Collectie Daniel Moeyaert, 2010

HET INGRIJPEN VAN HOGERE EN LOKALE BESTUREN IN DE KUSTVISSERIJ: EEN HISTORISCHE BENADERING

Robert Boterberge

Robert Boterberge

Kring voor Heemkunde Dr. Van Damme
Eric Jameslaan 11
8370 Blankenberge
Tel.: 050 41 52 56

MAATREGELEN VAN DE HOGERE OVERHEID, IN HET BIJZONDER I.V.M. DE HARING- EN STRANDVISSERIJ

De vaststelling dat de Vlaamse graaf Filips van de Elzas tussen 1163 en 1183 aan zes Vlaamse vissersplaatsen (Grevelingen, Mardijk, Duinkerke, Nieuwpoort, Damme en Biervliet) stadsrechten toekende, wijst erop dat de Vlaamse zeevisserij in de 2de helft van de 12de eeuw al een belangrijke plaats innam. Volgens de Keure van Nieuwpoort van 1163 werden toen de volgende vissoorten aan wal gebracht: haring, makreel, schelvis, pladijs, zalm, paling, kabeljauw en vetvis. Vooral de haring die in grote hoeveelheden gevangen werd, nam vers, gezouten, gerookt of gekaakt een belangrijk aandeel in de voeding van de middeleeuwse mens. Ook in latere eeuwen benadrukten de kustplaatsen het belang van de haringvangst - *"dat de haryngheteelt es een van de principaelste occupatien"* (Tekst uit de 16de eeuw).

Maatregelen i.v.m. de haringvisserij

De meeste maatregelen van de overheid over de haringvangst betroffen vooral de kaakharing - kaakharing verkrijgt men door het wegnemen van de aan bederf onderhevige ingewanden onmiddellijk na de vangst behalve het maagaanhangsel. De vis bloedt uit en het vlees wordt blank. De fermenten van het achtergelaten maagaanhangsel (nl. stoffen die de gisting veroorzaken) maken het visvlees uiterst mals. Volgens de overlevering waren de vissers Jacob Kien uit Oostende en Gillis Beukels uit Biervliet op het einde van de 14de eeuw de uitvinders van het procedé. Feitelijk bootsten ze de Zuid-Scandinavische fabricatie na - vooral die van Schonen, gelegen op het zuidpunt van Noorwegen.

Kaakharing werd al vanaf het einde van de 13de eeuw in onze gewesten vanuit Schonen aangevoerd (fig. 1). Maar in de tweede helft van de 14de eeuw begonnen de Vlamingen een eigen kaakharingindustrie te ontwikkelen. Deze kaakharing was echter van mindere kwaliteit dan die uit Scandinavië en wat dat betreft vinden we de eerste maatregelen van overheidswege. Al vlug dook bedrog op in de handel van kaakharing. Sommige kooplieden mengden de minderwaardige Vlaamse kaakharing met de eersteklasproducten uit Schonen. Het misbruik nam dergelijke omvang dat hertog Filips de Stoute in 1396 ingreep. De fabricatie en de handel in Vlaamse kaakharing werden verboden. Ondanks dit verbod verscheen niet alleen Vlaamse kaakharing op de markten maar bleef men ook de Vlaamse met de Schonense mengen. In 1420 kwam er als gevolg opnieuw een verbod Vlaamse haring te kaken maar door het fel protest van alle Vlaamse vissersplaatsen werd de kaakharing nijverheid weer vrijgegeven.

Fig. 1. *De aanvoer van kaakharing (Boterberge, 2010).*

Een andere kwestie in het Vlaamse haringbedrijf betrof op zeker ogenblik het gebruikte zout. In 1448 stelde men de slechte kwaliteit van het zout vast... *"vanden quade soute daer de visschers haren harinck ende visch mede zouten"*. Hier grepen de Vier Leden van Vlaanderen in (de Vier Leden waren de steden Brugge, Gent en Ieper samen met het Brugse Vrije). Zij stelden een ordonnantie op betreffende "*harinck, zoudt ende ander zaecken*" die dan door schepenen van het Brugse Vrije aan de vissers o.m. op de plaatsen Klemskerke en Blankenberge meegedeeld werd.

Maar ook op zee, tijdens het vissen, verliep niet alles zoals het hoorde. We wezen er al op hoe de kustplaatsen in de 16de eeuw - in 1535 - keizer Karel V informeerden over het belang van de haringvisserij als een *"van de principaelste occupatien"* maar ze informeerden hem toen tegelijkertijd op de vele ongeregeldheden op zee... "*dat in zee vele onghereghelheden ghebueren by den visschers*".
Volgens hun informatie beschadigden de vissers *"d'een den anderen in huere netten, vleten ende repen, de selve kervende* (= doorsnijden), *afsnidende, inhalende ende onthaudende* (= stelen)*"*.
De kustplaatsen vroegen de keizer om in te grijpen. De keizer vaardigde op hun vraag op 26 juli 1535 een reglement uit waarvan de voornaamste punten hierop neerkwamen:

- De schipper moest bij het uitzetten of het inhalen van de netten de andere vissers met seinvuren waarschuwen.
- Een visser die de netten van een ander had doorgesneden, moest die opzoeken en herstellen.

Maatregelen i.v.m. de strandvisserij

Behalve de haring- en de kustvisserij werd over heel de kust ook de strandvisserij zeer druk beoefend. Men stelde op zeker ogenblik zulke grote misbruiken vast bij de strandvissers - ook kantvissers genoemd - dat het de kustvissers zelf waren die zich daarover bij het centrale gezag gingen beklagen. De talrijke klachten brachten hertog Filips de Stoute ertoe op 27 september 1393 in te grijpen. De hertog stelde vast dat veel personen sinds lange tijd tussen Sluis en Grevelingen de strandvisserij beoefenden en daarbij netten met zeer kleine mazen gebruikten, *"warrelnetten"* en *"ebbezetters"* (= stelnetten, fig. 2) genoemd. Ze vingen en vernietigden daarmee grote hoeveelheden kleine vis en dit tot groot nadeel van de kustvissers. Ten gevolge van de klachten en de vastgestelde misbruiken nam hertog Filips de Stoute in 1393 de volgende maatregelen:

- Het gebruik van "warrelnetten" is voortaan verboden.
- De mazen van de "ebbezetters" moeten dezelfde breedte hebben als de netten waarmee men op haring vist.

Fig. 2 *Het stelnet. Schilderij van 1892 door Alphonse Claessens (Nationaal Visserijmuseum Oostduinkerke).*

Ondanks deze en ook latere verordeningen bleven de strandvissers netten uitzetten met te kleine mazen en dit vooral sinds de troebele jaren onder Maximiliaan van Oostenrijk in de laatste decennia van de 15de eeuw. De overheid greep, na raadpleging van o.a. de steden Nieuwpoort, Oostende en Blankenberge, in op 20 april 1510. Zij stelde vast dat de strandvissers *"van ouden tyden"* netten met mazen van minstens drie duim (= 49 mm) gebruikten. Maar heden ten dage durfden ze *"te makene, doen maken ende breyden netten vele nauwere van maesschen dan men hier voirtyds gewoonlic es geweest te useren* (= gebruiken)*"*. De overheid kon dit onmogelijk toelaten omdat ze daarmee de kleine vis en het broed vernietigden. Niemand had daar baat bij *"midts zy dat wechwerpen als niet dienende"*.

De centrale overheid gaf daarop aan de Raad van Vlaanderen (het hoogste gerechtshof voor het graafschap Vlaanderen) de opdracht de volgende ordonnantie uit te vaardigen:

- Het is voortaan verboden oude netten te gebruiken "*die nauwer ofte enger zyn dan zy behoren*".
- Onmiddellijk moeten de netten met al te nauwe mazen vernietigd te worden en de nieuwe netten gebreid worden "*van den wydde van vier duymen elcke massche ende niet nauwer*".
- Elke overtreding wordt met 100 pond beboet en met de inbeslagname van de netten.

Ondanks deze ordonnantie van 1510 zag de overheid zich genoodzaakt herhaaldelijk de strand- of kantvissers aan de afspraken en de reglementen te herinneren.

Spitsvondigheid om wetten en reglementen te omzeilen is echter iets van alle tijden.
Zo constateerden de autoriteiten dat meerdere kustbewoners hun netten wel met de gereglementeerde mazen breidden maar dat die zo gemaakt waren *"dat zoo wanneer die int water commen} de zelve van stonden aen innecrempen ende toesluuten"*. Deze netten waren zowel op zee, *"lanx ten legen watere"*, bij de paardenvissers als bij het kruwen in gebruik. De vissers roofden en vernietigden op deze wijze *"den selven cleynen vissche ende gruwe* (= broed)*"* want na het uitrapen van de grote soorten bleven *"den cleynen visch, gru ende zaet ligghen voor de voghelen"*. De Raad van Vlaanderen verbood op 5 mei 1531 deze bedrieglijke netten en voorzag bij overtreding zware sancties.

De gepubliceerde ordonnanties konden het misbruik helemaal niet beteugelen zodat keizer Karel enkele jaren later - in 1539 - radicaal ingreep: hij verbood *"te schepe, te peerde nochte te voete met eenighe cheynetten te visschene, van wat wyde van maesschen dat zy wesen moghen"*. Ook dat verbod viel blijkbaar in sommige kustplaatsen in dovemansoren. Zo ging men zich op 15 mei 1545 vanuit Blankenberge bij de overheid in Brugge over de Wenduinenaars beklagen die met al te nauwe mazen visten. Op andere plaatsen bleef men eveneens *"van ghelycken doen"* zodat een aangepaste regeling uitgewerkt en van kracht werd. Een ordonnantie van 1545 behield het verbod van op zee met *"seynetten"* te vissen maar dit gold niet voor de strandvisserij: strandvissers konden netten met mazen van 5 duim (= 70 mm) gebruiken.

Fig. 3 *Het traditionele beeld van een strandvisser (Boterberge, 2010, verz. Cl. Van Ryssel).*

Niettemin achtte de overheid het nodig regelmatig via ordonnanties orde in de strandvisserij te scheppen waar continu grote hoeveelheden kleine vis en broed vernietigd werden. Gedurende de vele moeilijke oorlogsjaren waarbij onze gewesten rechtstreeks of onrechtstreeks betrokken waren (de Honderdjarige oorlog van 1337 tot 1453 of de opstand van de Nederlanden tegen Spanje op het einde van de 16de eeuw), schonken de kustbewoners echter weinig of geen aandacht aan de reglementen. Dit ondanks het feit dat de overheid soms kordaat de fraude probeerde te beteugelen:

- In augustus 1668 kwam er van hogerhand controle om te *"gaen visiteren tot Blanckenberghe, Oostende ende Nieuport de netten aldaer of deselve hebben haer behoorlicke maesschen"*.
- In september 1751 liet de magistraat van het Brugse Vrije de verboden netten aanslaan.
- Een wet van 1752 verplichtte de strandvissers van netten te gebruiken met mazen van minstens 70 mm (men valt in herhaling cfr. de ordonnantie van 1545), behalve in de periode van 14 juni tot 31 augustus waarin mazen van 49 mm toegelaten waren.

Tegen deze laatste ordonnantie protesteerden de garnaalkruiers die betoogden dat de garnaalvisserij de visserij niet schaadde. Daarvoor verwezen ze naar de toename van het aantal schuiten in Blankenberge - van 32 schuiten in 1720 naar 61 schuiten in 1770 - en naar het herstel van de visserij in Heist: de visserij in Heist alsook in Wenduine verdween met de ongelukkige tijd omstreeks 1600 maar herpakte zich in de 18de eeuw in Heist, evenwel niet in Wenduine. Maar niet iedereen deelde deze mening nl. dat de strandvisserij de visserij niet schaadde, zodat sommige personen er zelfs voor pleitten de strandvissers radicaal de toegang tot het strand te verbieden!

De Oostenrijkse keizer Jozef II (de keizer-koster) die tussen 1780 en 1790 over onze gewesten regeerde en zich als verlicht despoot met de meest uiteenlopende zaken inliet, probeerde op zijn beurt orde op zaken te stellen in de visserij. Via een ordonnantie van 30 april 1785 werd het verboden langs de kust sleepnetten te gebruiken, hoe groot de mazen ook waren en de bestaande sleepnetten moesten ingeleverd worden. Slachtoffer daarvan was bvb. de Blankenbergenaar Philippe Van Sluys. Hij beklaagde er zich over dat hij pas een garnalennet van 14 voet breed (3,84 m) had aangeschaft waarmee hij slechts *"geslipt hadde ontrent 16 a 17 mael"*. Ten gevolge van dit keizerlijk besluit waarbij sleepnetten verboden waren, dreigde de ellende alom voor de kantvissers. Na fel protest liet de overheid in Brussel, in een aanvullende nota opnieuw de garnalenvisserij toe, echter niet met sleepnetten maar met *"des ruches* (= tenen korven) *et des filets non trainants* (= netten die niet slepen) *qu'une seule personne a pied dirige dans l'eau sans aucune autre aide* (= slechts bediend door één persoon)".

In tegenstelling met de voorbije eeuwen, vervielen de beperkingen en de richtlijnen in de 19de eeuw i.v.m. de gebruikte netten en de maaswijdte ervan zoals deze tekst van 1819 aantoont: "Een ieder mag zig bedienen om in zee te visschen van netten, lynen en andere gereedschappen van zulke afmeeting en in zulk getal als hy geraedig vind". Bijgevolg is het niet te verwonderen dat vanaf ca. 1850 de achteruitgang van het visbestand in de kustwateren de visserijwereld verontrustte. Blankenbergse en Heistse vissers getuigden toen dat de vis zeldzamer werd en dat men vroeger op één dag meer vis ving dan nu op een week.

Het was de filantroop Pierre Bortier (fig. 4) die aan de alarmbel trok. Pierre Bortier, geboren in 1805 te Diksmuide, was een merkwaardig persoon. Hij was landbouwdeskundige en bouwde bvb. te Gistel een modelhoeve (de Brittannia hoeve) naar Engels model. Deze hoeve bezat een voor die tijd (ca. 1860) verregaande automatisering op het bedrijf. Maar Bortier die een villa in De Panne bezat, kwam ook op voor de belangen van de vissers in De Panne en was bovendien een grote weldoener voor hen. Hij bouwde o.a. een school en een kapel voor de kleine vissersgemeenschap.

Fig. 4 *Pierre Bortier. °1805, Diksmuide - †1879, Brussel. (Boterberge, 2010, verz. Chr. vande Walle, archivaris stad Diksmuide).*

In een brochure van 1860 met de sprekende titel *"Faut-it laisser détruire la pêche de Blankenberghe, Heyst et La Panne?"* sprak Bortier de vrees uit dat indien het zo verder ging, de kustvisserij tegen het einde van de eeuw niet meer zou bestaan!
De voornaamste oorzaken volgens Bortier waren:

- Het ontbreken van elke reglementering betreffende de maaswijdte.
- Het gebruik van de boomkor die het kuit en het broed vernielde. De boomkor was een Britse vernieuwing van 1822 in de visserijtechniek: de boom hield het sleepnet horizontaal open. Bortier veroordeelde de boomkor radicaal: *"Ce filet trainant d'importation anglaise, ravage radicalement le frai* (= het broed) *que le poisson vient déposer sur nos côtes"*.
- Het gebruik van garnalennetten waarmee enorme hoeveelheden kleine tarbot, griet, tong, schol, rog en wijting vernield werden.

Pierre Bortier pleitte voor maatregelen en wees daarbij naar het Franse voorbeeld waar het gebruik van de boomkor 's winters tot op drie mijlen van de kust en 's zomers tot op twee mijlen verboden was. Ook was de maasbreedte er strikt vastgelegd om de vernieling van liet broed te voorkomen.
Als gevolg van zijn brochure werd door de overheid een commissie aan het werk gezet. Na drie vergaderingen kwam deze tot het besluit het vrijheidsprincipe voor de kustvisserij te behouden. Het verbieden van de boomkor en het vastleggen van een maaswijdte had weinig zin indien dat ook niet in Nederland en in Engeland gebeurde.

Het visbestand liep op basis van getuigenissen merkbaar achteruit zodat meerdere verzoekschriften om een reglementering naar de politieke gezagsdragers in Brussel vertrokken. Het resultaat was dat bij Ministerieel Besluit van 20 april 1865 een commissie werd samengesteld, bestaande uit 3 kamerleden en 2 senatoren, drie reders (o.a. ook Pierre Bortier), een lid van de Oostende Kamer van Koophandel en een paar ambtenaren.
Deze commissie kreeg de opdracht de toestand van de visserij te onderzoeken en voorstellen

te formuleren; na te gaan of een bepaald vistuig voor het visbestand schadelijk was en te onderzoeken of er geen gevaar bestond voor een overbevissing in de kustwateren. De commissie kwam in de loop van de periode 1865 tot 1866 23 keer samen waarbij meerdere tegenstrijdige opvattingen en verklaringen naar voor kwamen. Enerzijds formuleerde de commissie als oorzaken van de achteruitgang van het visbestand: het gebruik van de boomkor, de garnalenvisserij te paard op de Westkust, de al te kleine maaswijdte van de netten en het vernielen van de jonge vis. Anderzijds achtte de commissie het niet mogelijk om de boomkor te verbieden terwijl deze in Nederland en in Engeland in gebruik bleef en dat de vermindering van het visbestand niet aan het gebruik van de boomkor kon worden toegeschreven.
Ten slotte verminderde de omvang van het visbestand volgens sommige leden van de commissie terwijl het volgens anderen toenam! De commissie besloot dat reglementering of beheersmaatregelen voorlopig niet aan de orde waren. Het vrijheidsprincipe bleef gehandhaafd en de visserij kende "*une complète liberté d'action*" wat in de lijn lag van de liberale maatschappijvisie van de 19de eeuw.

INGREPEN OP LOKAAL VLAK, MEER BEPAALD DIE VAN DE PLAATSELIJKE VISSERSNERING

In vroegere eeuwen was het niet enkel de hogere overheid die in het visserijbedrijf orde op zaken stelde of misschien beter "probeerde te stellen". Op lokaal vlak waren het de plaatselijke vissersneringen die de vissers allerlei reglementen oplegden. Van de Blankenbergse vissersnering bestaan bvb. al van kort na 1300 aanwijzingen (fig. 5).

Fig. 5 *Vermoedelijk embleem van de Blankenbergse vissersnering op het plafond van de Sint-Antoniusbeuk. Zeven armen met weerhaken met daaronder twee kabeljauwen: de zeven armen symboliseren de zeven bestuursleden nl. "eenen deken ende ses sorgers" terwijl de kabeljauwen duidelijk naar de visserij verwijzen (Boterberge, 2010, verz. Cl. Van Ryssel).*

De werking en de organisatie van de plaatselijke visserij waren via een Keure gereglementeerd waarbij het bestuur - deken en eed genoemd - een verregaande machtspositie innam. Zowel het vissen zelf als de visverkoop en -handel was aan strenge reglementen onderworpen, enkele voorbeelden:

- De bemanning engageerde zich voor een heel jaar op een schuit. Wie in de loop van het jaar van vaartuig durfde te veranderen, liep een zware boete op en ook de stuurman werd gestraft.
- Het was strikt verboden op zon- en heiligdagen te vissen.
- Het bestuur van de vissersnering bepaalde het aantal netten dat door de bemanning mocht uitgezet worden, zoals de staakvleten. De staakvleet werd gebruikt voor de kabeljauwvangst en werd in 1780 *"een van de schoonste uytvindingen van de visschery"* genoemd. De staakvleet bestond uit een 18-tal verticale netten van elk ongeveer 25 m lang. De staakvleet of staakwand die tot 1875 in gebruik bleef, vormde een soort gordijn met mazen waarin de kabeljauw met de kieuwdeksels bleef vaststeken. Het bestuur hield streng de hand aan het aantal uitgezette netten. Zo werden vijf Blankenbergse stuurlieden op 10 december 1702 beboet omdat zij meer netten uitgezet hadden dan door de vissersnering toegelaten. Het bestuur riep ook op 7 december 1712 Joannes Vande Pitte op het matje omdat hij twee netten meer had *"gestaekt"* dan toegelaten.
- Wanneer te veel vis van een zelfde soort gevangen werd, verplichtte het bestuur om andere netten te gebruiken en te *"visschen op andere soorten van visch"*. Soms liet het bestuur de stuurlieden toe van enkel een deel van de gevangen vis te verkopen, indien deze bij het mijnen geen redelijke prijs haalde.

Deze en nog vele andere ingrepen bvb. in verband met de kwaliteit van de vis, bewijzen de impact en de rol van de vissersnering en zoals deken en eed het voorhielden, gebeurde dat allemaal *"om het ghemeene best"* d.w.z. tot welzijn van iedereen!

MAATREGELEN IV.M. HET TREKKEN VAN MOSSELEN OP DE STRANDHOOFDEN

De overheid greep op zeker ogenblik ook in bij het trekken van mosselen (fig. 6). Mosselen waren van oudsher een gegeerd artikel, niet alleen onder het gewone volk maar eveneens onder de hogere standen. Bvb. Tijdens de vasten van 1383 verbleef de Vlaamse graaf Lodewijk van Male te Brugge en men liet toen 9 keer voor hem mosselen uit Blankenberge aanbrengen!

Al vroeg in de 17de eeuw waren ter bescherming van het zwakke duinmassief strandhoofden aangelegd zoals bvb. tussen Blankenberge en Wenduine. Deze hoofden waren gebouwd met palen en Rijshout. De mosselen zetten zich op deze hoofden vast en de aaneengekliste schelpdieren vormden een natuurlijke en stevige bescherming van het hout Bij het lostrekken van de mosselen werd de naakte plaats een zwak punt zodat de overheid het trekken van mosselen op de strandhoofden verbood. Toch negeerden de kustbewoners - waar de armoede nooit veraf was - veelal dit verbod met het risico opgepakt en gestraft te worden. Hierna volgen enkele voorbeelden.

Fig. 6 *Mosselpluk (Boterberge, 2010, verz. Cl. Van Ryssel).*

Gerechtsdienaars verrasten op 22 januari 1756 vader Strobbe en zijn 17-jarige dochter Marie bij het trekken van mosselen op de hoofden aan de oostkant van Blankenberge. Bartholomeus Strobbe verklaarde dat hij en zijn dochter op vraag van zijn zwangere vrouw een portie mosselen voor haar trokken. De gerechtsdienaars geloofden Strobbe niet omdat hij en zijn dochter al meerdere keren gezien waren en dat het zeker niet ging om *"e vieze goeste van zijn vrouw"*. Beiden maakten er een beroep van om de mosselen in Brugge te verkopen. Ze werden veroordeeld: vader Strobbe kreeg 14 dagen gevangenisstraf en zijn dochter Marie 8 dagen.

Theresia Ghijlant 40 jaar oud, echtgenote van Leo Boens, woonde sinds 20 jaar in Uitkerke. Ze werd op 13 november 1760 betrapt bij het trekken van mosselen op de hoofden bij de monding van de Blankenbergse vaart. Ze bekende te weten dat mosselen trekken op de rijshoofden verboden was maar ze verklaarde in grote armoede te leven met een zieke man en vier kinderen. Haar verhaal dat het de eerste keer was, hield weinig steek omdat de gerechtsdienaars bij haar thuis een vat mosselen aantroffen en ervan overtuigd waren dat ze er een *"professie"* van maakte en handel dreef. Theresia ontliep een gevangenisstraf omdat ze een van haar kinderen de borst gaf!

BESLUIT

Uit dit summier historisch overzicht blijkt duidelijk hoe zowel de hogere als de lokale overheden in vroegere eeuwen zeer frequent maatregelen troffen om orde te scheppen in het visserijbedrijf, dit zowel op zee als bij de strandvisserij. Dat was helemaal het geval niet meer in de 19de eeuw toen, ondanks verzoek vanuit visserijkringen aan de overheid om maatregelen, de visserij een totale vrijheid kende.

REFERENTIES

Boterberge, R. (2010). Geschiedenis van het Blankenbergse visserijbedrijf. Stadsbestuur Blankenberge: Blankenberge. ISBN 9789081515801. 397 pp.
www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=197957

Bron: VLIZ Fotogalerij - Collectie Daniel Moeyaert, 2008

"AEN ALLE TEGENWOORDIGEN EN TOEKOMENDEN, SALUT": MARKANTE VISSERIJWETGEVING

Jan Haspeslagh en Ann-Katrien Lescrauwaet

Jan Haspeslagh

Vlaams Instituut voor de Zee, VLIZ
Wandelaarkaai 7, 8400 Oostende
E-mail: jan.haspeslagh@vliz.be en
annkatrien.lescrauwaet@vliz.be

Hoe vrij de visser zich ook mag voelen eens hij het ruime sop gekozen heeft, toch heeft hij altijd rekening moeten houden met de slagschaduw van overheden die tot ver en diep in zee hun macht en invloed wilden doen gelden. Voor een goed begrip van de impact die de verschillende autoriteiten op de zeevisserij gehad hebben, is een volledig overzicht van de wetgeving ter zake onontbeerlijk. De VLIZ-bibliotheek verzamelt daarom alle wetten, ordonnanties, decreten, besluiten, plakkaten, reglementen en andere relevante regelgeving, met betrekking tot de Belgische zeevisserij. Deze collectie wordt digitaal ontsloten en vrij beschikbaar gesteld voor verder onderzoek of raadpleging. De doelstelling is om op termijn een volledig historisch overzicht van visserijwetgeving aan te bieden, zover als relevant terug in de tijd, ontsloten via de databank van het geïntegreerd marien informatiesysteem (IMIS), maar ook via eindproducten van het project "Een eeuw zeevisserij in België", zoals de tijdslijn (fig. 2). Het eerste stuk wetgeving dat werd bijeengebracht - de nationale wetten en Koninklijke Besluiten van het koninkrijk België - is reeds volledig ontsloten via IMIS (fig. 1) en de tijdslijn.

Fig. 1 *Op de projectpagina van "Een eeuw zeevisserij in België" wordt de collectie Koninklijke Wetten & besluiten opgelijst met een directe link naar de volledige teksten in de IMIS-databank (www.vliz.be/cijfers_beleid/zeevisserij/laws_acts.php).*

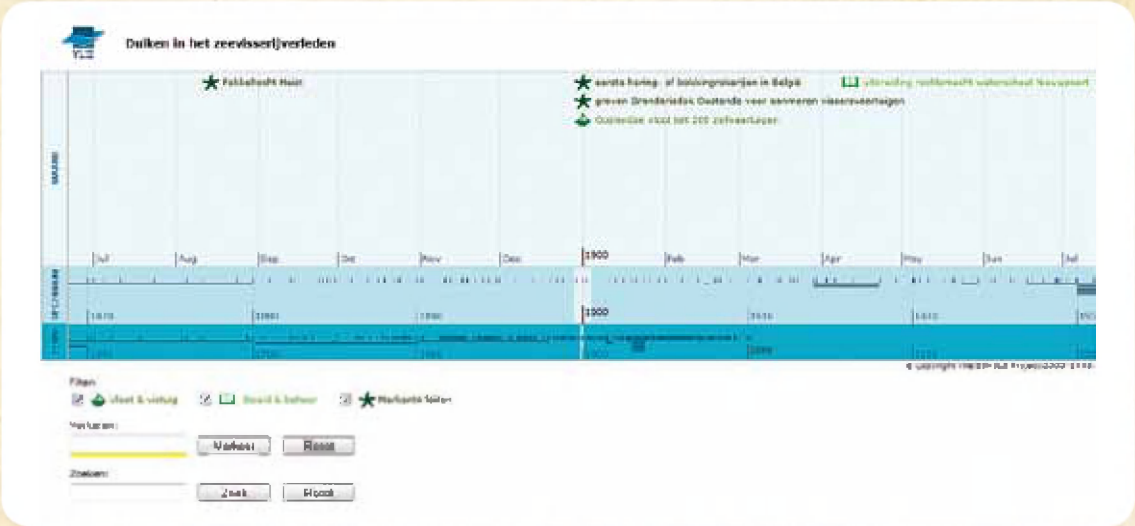

Fig. 2 *De tijdslijn laat toe om door de tijd heen te navigeren op zoek naar relevante visserijwetgeving. Daarnaast wordt ook informatie over vissersvaartuigen, vistuig, en markante feiten uit de visserijgeschiedenis gevisualiseerd (www.vliz.be/cijfers_beleid/zeevisserij/timeline.php).*

Een snelle blik op deze teksten leert ons dat de nationale - later federale - staat zich heel snel intens ging moeien met veel aspecten van het visserijbedrijf (fig. 3). Bescherming van visbestanden, reglementering over vistechnieken, strand- en kustvisserij, premiestelsels (fig. 4), subsidiëring van scheepsbouw, vlootbeheer: het zijn maar enkele domeinen waar regering en parlement zich over bogen.

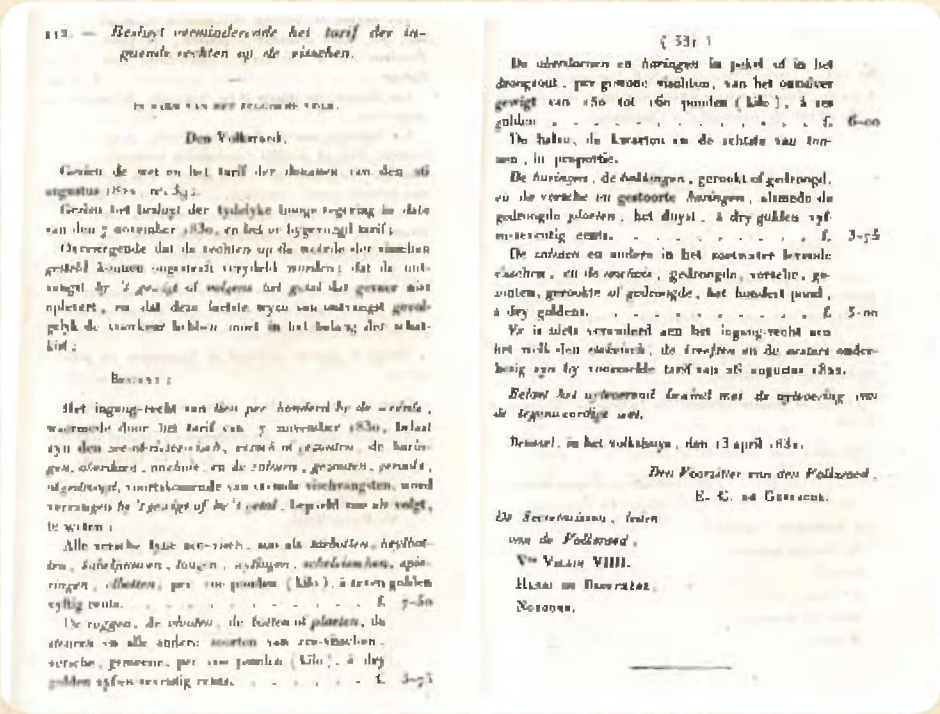

Fig. 3 *De allereerste Belgische visserijwet van 13 april 1831, "Besluyt verminderende het tarif der ingaende rechten op de visschen", was een aanpassing van een wet uit de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1822). Markant detail: de tarieven zijn hier nog uitgedrukt in guldens, gezien de Belgische frank op dat moment nog niet in voege was.*

Er was ook heel vroeg reeds aandacht voor fiscaal-economische inmenging: beheers- en controleorganen werden opgericht, zeevaart- en visserijverzekering werden ingesteld, prijzen en taksen werden gereglementeerd, in- en uitvoerregels en controle hierop dienden smokkel en "zwarte vishandel" in te perken, protectionistische maatregelen moesten de sector als geheel beschermen tegen buitenlandse concurrentie.

CHAPITRE II.

Conditions à remplir pour l'obtention des primes.

Saisons de la pêche.

Art. 4. Seront admis à faire valoir leurs droits à la prime :

A. Les bâtimens qui auront été employés en été et en automne, dans les délais fixés par la loi, à la hauteur de *Hitland*, d'*Edimbourg* et sur les côtes d'*Angleterre*, à la pêche du *hareng* destiné à être salé et mis en caque ;

B. Ceux qui auront exercé la pêche de la morue, pendant les mois de décembre et de janvier, entre les 55e et 56e degrés, au nord du *Doggersbank*, et, plus à l'est, jusqu'à 10 ou 12 milles de la côte de *Jutland*, et pendant les mois de février et de mars, entre les 56e et 57e degrés, soit au grand *Visschersbank*, soit, plus à l'est, au *Steyle Doggers-sand* ;

C. Ceux qui auront exercé cette même pêche entre les îles *Foroë* et *Schetland*, entre les 60e et 62e degrés de latitude, et, sur les côtes d'*Islande*, entre les 65e et 67e degrés de latitude septentrionale.

Fig. 4 *Vanaf 1836 werden verschillende premiestelsels ingevoerd. Deze regelgeving was zeer gedetailleerd over wat en waar gevist mocht worden om premies te kunnen opstrijken. In deze wetten vindt men dan ook mariene toponiemen terug die nu niet meer gebruikt worden, zoals hier "Visschersbank" of "Steyle Doggers-sand".*

Daarnaast kwam er ook al gauw een prille vorm van sociale zekerheid op maat van de visserijsector (fig. 5 en 6). Ziekte- en invaliditeitsverzekering, pensioenkassen en voorzichtige pogingen om arbeidsomstandigheden te regelen werden langzaam maar zeker van het lokale naar nationale niveau getild. Omdat zeevisserij - zeker voor een kleine kuststaat als België - internationaal is, kwam er ook wetgeving als gevolg van internationale verdragen tussen de Noordzeestaten (en veel later omwille van Europese richtlijnen), en werd er een zeevaartpolitie opgericht met bijhorende reglementerings- en beheersmaatregelen.

Reglement voor de inrigting eener kas van voorzienigheyd, dienende om onderstand te verleenen aen weduwen van visschers, benevens aen verminkte en bejaerde visschers, te Heyst.

REGLEMENT

Voor inrigting van eene kas van voorzienigheyd voor de visschers, hunne weduwen en kinderen, in de Panne, gemeente Adinkerke.

N° 117. ARRÊTÉ ROYAL approuvant le règlement de la caisse de prévoyance des pêcheurs d'Ostende.

Fig. 5 *Vanaf 1843-1844 kregen de toenmalige kustvissers uit Heyst, De Panne, Nieuwpoort, Oostende en Blankenberge toegang tot sociale voorzieningen, die meer en meer nationaal geregeld werden.*

Le trésorier est chargé des fonctions suivantes :

1° De la recette des deniers dus à la caisse et que les redevables, en ce qui concerne les retenues, sont tenus de verser entre ses mains, sur état, à l'échéance de chaque trimestre ;

2° Du placement des fonds disponibles, lesquels, sur une décision à prendre par la commission, seront ou convertis en fonds publics belges ou placés à intérêt dans une institution publique. Cette conversion ou placement se fait dès qu'il y a en caisse une somme de mille francs excédant celle nécessaire au service de la caisse pendant le trimestre courant ;

Fig. 6 *De nationale inmenging in de sociale zekerheid voor vissers wordt onder andere duidelijk door de verplichting om de fondsen te beleggen in staatspapier.*

De uiteindelijke historische interpretatie van de evolutie en impact van deze nationale wetgeving op de sector is uiteraard voer voor verder onderzoek. Deze volledig ontsloten collectie is daarbij een unieke documentaire bron, permanent en vrij beschikbaar. Maar ook wie gewoon nieuwsgierig is en wil weten of visquota's altijd bestaan hebben, of bijvoorbeeld een lijst wil van wat matrozen vooral niét mochten meenemen aan boord, vindt in deze verzameling een antwoord.

DANKWOORD

Het uitbouwen van deze collectie wetgeving was en is alleen mogelijk dank zij de medewerking van onderstaande instanties en personen.

Voor het ter beschikking stellen van hun documenten:

- Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience Antwerpen
- Rijksarchieven Brussel en Brugge
- Dienst Zeevisserij Oostende

Voor het vele ondersteunende werk:

- Heidi Debergh
- Ann-Katrien Lescrauwaet
- Liesbeth Lyssens
- Hans Pirlet
- Jan Mees

SESSIE 2 DE CIERK

Sessievoorzitters: Nancy Fockedey (Vlaams Instituut voor de Zee) en Katrien Vervaele (auteur)

DE SIERK

Roland Desnerck

Roland Desnerck

Auteur van o.m. het Oostends Woordenboek en de vertalingen van Kuifje in het Oostends dialect
Rogierlaan 25, bus 13, 8400 Oostende
Tel.: 059 23 56 57
E-mail: roland.desnerck@telenet.be

Aanvankelijk viste men op onze kust enkel voor eigen verbruik en voor die buren die men in een ruilhandel betrok. Toen de dorpen groter werden, sommige ervan in de 12de en 13de eeuw stadsrechten kregen, de vismethodes verbeterden (het grote haringnet: de vleet), de vaartuigconstructies meer veiligheid en een verdere vaart gingen verzekeren, ontstond er een ware vishandel. Dit kon door het besprenkelen van mandvis met zout: het steuren. Of vanaf de 14de eeuw door het verhandelen van de Scandinavische kaakharing. Net iets voor 1400 gingen onze Vlaamse vissers ook zelf de haring kaken en gezouten in tonnen steken.

Een verkoopplaats te Oostende was echt nodig en die werd *"de coopinghe"* genoemd. Het was toen al een visafslag. In een charter van 1483 lezen we: *"want al 't goed dat t Oostende ancompt wordt openbaerlic vercocht by myne, ende als men 't looft die eerst myn roupt es de naeste..."* Zo ontstond het Vlaamse woord "vismijn", dat zelfs in het Frans overging naar "minque", naast het Hollandse "visafslag".

Er kwam een geweldige bloei door de vishandel. Er werden duizenden tonnen vervoerd naar Wallonië, Frankrijk,... Het hoogtepunt voor de val door de godsdiensttwisten en het Beleg van Oostende (1601- 1604) is te situeren omstreeks 1585 toen er trouwens stenen tafels op de vismarkt bij de *"Kaey"* geplaatst werden. Dat was toen nog bij de oude haven gegraven in 1445 op de plaats waar nu de Van Iseghemlaan ligt met een havenmond voor het Casino. Oostende had op dat moment 52 haringbuizen die samen enkele miljoenen stuks haring aanvoerden. De grootste haringbuizen brachten immers ruim 30 last haring binnen. Dit betekent 30 last X 18 tonnen X 1000 stuks, of meer dan een half miljoen haringen voor één zo'n grote haringbuis. Het was dan ook in de haven een gesjouw met paard en wagen van jewelste.

Fig. 1 *Algemeen zicht op de haven van Oostende, met in het midden de Sierk. Periode 1865-1914, 1919-1939 © Beeldbank Oostende, Dohmen Albert.*

Na het beleg was er aanvankelijk nauwelijks vishandel in Oostende. De stad was totaal vernietigd en om de haverklap legden de Hollanders een blokkade voor de haven. Ook de strandvisserij lag aan banden.

Stilletjesaan kwam de vishandel toch weer op dreef. In 1706 werd de Vismarkt opgericht in Het Kazant, tussen het Bonen- en het Kadzandstraatje, een plek die nog steeds De Vismarkt genoemd wordt. Maar omdat de visverhandeling voornamelijk bedreven werd op de plaats van het Oude Kapucijnenklooster heet die markt thans Het Mijnplein of bij de Oostendenaars ook wel *"De Dérde Mart"*. Die was in de 19de eeuw enkel toegankelijk via de Groentenmarkt, op redelijke afstand dus van de aanlegplaats der sloepen en zo kon er onderweg wel wat vis "verdwijnen". Vandaar dat er in 1835 een reglement ingesteld werd waarbij de verplichte route voor het visvervoer in de stad vastgelegd werd: via Kaaistraat, Groentenmarkt, richting Nieuwstraat waar de oude nauwe kloosteringang alle vervoer verhinderde.

In 1865 werd besloten tot de ontmanteling van de stad en mede door de expansie van de visserij werd het tekort aan meerplaatsen opgevangen door de stadsgracht voor de huidige Visserskaai uit te graven tot een tijdok (nu Montgomerydok).

De reders vroegen daarbij een vismijn zo dicht mogelijk bij de sloepen opdat er niet opnieuw te veel vis zou "verloren" gaan. En zo kwam er in 1877, tussen Tijdok en Strontdok, een ronde vismijn die al vlug de naam SIERK kreeg. En er heerste tussen die pakhuizen daarbinnen zoveel bedrijvigheid dat de mijn al in 1885 moest vergroot worden. Een gekend figuur in de Sierk was Guusje van de Sierk. Vandaar de uitdrukking *"je zie lik Guusje van de Sierk"*, wat betekent dat je vrij sloom bent, en telkens weer in herhaling vervalt.

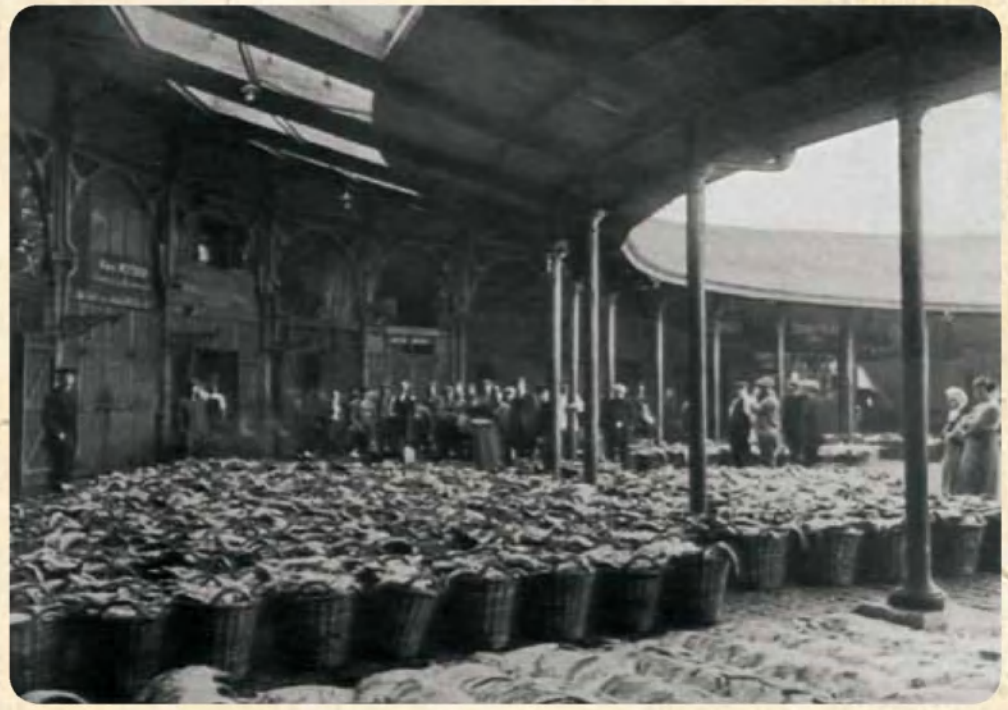

Fig. 2 *IJslandse vangst op de ronde binnenplaats van de vismijn in Oostende. Bron: Wetenschatten, Anoniem in Verbrugghe (1932).*

Met het verleggen van de meeste visnijverheid naar de zg. overkant van de haven werd besloten daar ook een nieuwe vismijn te bouwen. En de voornamelijk door de vissersbevolking bewoonde wijk "De Oude Vuurtoren", in het Oostends "*Et Naigerdorp*" (omdat daar veel stokers van de stoomtreilers woonden) met vele honderden bewoners, verdween om plaats te maken voor nieuwe vissersdokken en de Hendrik Baelskaai. Die vismijn kwam er in 1934.

Bij de oude stad behield men enkel de Garnaalmijn, die nu het Noordzeeaquarium geworden is. De verkoop als heel vroeger in de *"Coopinghe"* gebeurt nu *"an de vistrap"*.

Er werd vroeger verteld dat er slechts één soort vis was die niet moest "gemijnd" worden en dat zou haai geweest zijn. Die werd gewoon op de kaai verkocht. Vandaar die leuke Oostendse uitdrukking wanneer men bedoelt dat iets goedkoop is: *"'t ligt up hoajekoaje"*.

Dat de vismijn altijd een oord van drukte, geroep, vertellen, volkse omgang was, vinden we terug in de volgende amusante uitdrukkingen:

- *Os e visjher mé ze muule in de vis gevoln was, kostn hail de vismiene vullégn mét die vis.*
- *Os e viswuuf heur muule oopmdoet, zoe je hail de vismiene.*

INVESTERING VIA AANDELEN ALS STEUN VOOR EEN MEER COMPETITIEVE VISSERIJ IN DE OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN, ANNO 1787

Erwin Mahieu

Erwin Mahieu

Verzamelaar van zowat alles wat met Oostende en de kust te maken heeft
Oude dorpsweg 51, 8490 Varsenare
Tel.: 0479 21 73 59
E-mail: erwin.mahieu@skynet.be

VISSERIJSTEUN IN DE 18DE EEUW: VAN VRIJSTELLING VAN TAKS NAAR PROTECTIONISME

De visserij in de Oostenrijkse Nederlanden kende in de 18de eeuw een wisselvallig verloop. Om deze bedrijfstak te laten heropleven werden in de eerste decennia van de 18de eeuw een aantal maatregelen genomen zoals de vrijstelling van taksen op vaartuigen, vis, zout, touwwerk en gereedschappen. Daarnaast werden havenonderhoudswerken uitgevoerd of werd de infrastructuur van kaaien en havens verbeterd (Hovart, 1985).

Maar zoals Frankrijk, Engeland en Nederland ging ook het Oostenrijkse bewind in de tweede helft van de 18de eeuw protectionistische maatregelen treffen ter bevordering van de nationale visserij. In 1764 kwam er een invoerverbod voor haring en werden de taksen op het vervoer van vis afkomstig van de nationale visserij opgeheven (1765). In 1783 werd alle gezouten vis, door vaartuigen van de Oostenrijkse Nederlanden gevangen, vrijgesteld van gemeentelijke belastingen en mijngelden en in 1785 kwam er een invoerverbod voor kabeljauw (Hovart, 1985).

Deze laatste maatregel bracht in 1785 enkele ondernemers op het idee om fors te investeren in de visserij en vooral in de visserij op kabeljauw. De protectionistische maatregel schermde immers de eigen afzetmarkt af voor de uit het buitenland (Holland) ingevoerde kabeljauw waardoor de investering minstens rendabel zou zijn.

ACTION

Sub N.° 34 de Cinq Cents Florins Courant de Brabant en faveur de M[illegible] dans

L'ARMEMENT

Pour la Peche Nationale sous la Direction de

M.r Pierre Van Schoor de Bruxelles.

M.r Auguste Wieland d'Ostende.

Cet Armement sera formé d'un Capital de QUATREVINGT-MILLE Florins Courant de Brabant, divisé en CENT SOIXANTE Actions de CINQ CENTS Florins chacune.

On paiera un quart de la Souscription à la premiere requisition des Directeurs, un autre quart trois mois après que la Souscription aura été remplie, & le surplus lorsque les Directeurs le trouveront nécessaire & à mesure que le nombre de Batimens destinés à cet Armement pourra être [illegible]

Du moment qu'il y aura des Chaloupes en mer chaque Actionnaire pourra voir chez l'un ou l'autre des Directeurs le Compte général de l'Achat & mise hors avec les pièces justificatives & on continuera à tenir les comptes séparés de chaque Batiment.

Chaque année le 1. d'Avril les Actionnaires trouveront chez les Directeurs un resumé ou compte général de tout le produit de l'Armement & recevront le dividend échu à chaque Action.

La direction prélevera pour tout salaire les Commissions ordinaires allouées aux Armeurs de la Pêche, c'est-à-dire Deux pour Cent sur l'Armement, Cinq pour Cent sur le Poisson frais, & Sept & demi pour Cent sur le Poisson salé, & cela pour leur salaire & soins à la Vente des Poissons, & garantie des Acheteurs, mais le loyer des Magasins & des Employés seront à charge de la Société.

On peut être persuadé de la plus grande économie dans l'achat & entretien des Chaloupes, & que la direction veillera toujours avec le plus grand soin aux ménagemens des intérêts de la Société.

On délivrera aux intéressés des Actions pour le nombre qu'ils auront souscrit, & à la présentation du Compte général les Directeurs certifieront au bas des Actions les souscriptions qui auront été faites sur icelles, en retirant les quittances ou assignations qu'ils auront délivré.

Il est convenu que cette Société sera pour le terme de Dix Ans à commencer le premier Avril 1787. & qu'avant la revolution de ce terme les Actionnaires ne pourront tout retirer prétexte demander une liquidation finale.

La propriété des Actions pourra être vendue & transportée au moien des Endossemens usités dans le Commerce, mais la direction devra être prévenue de ce transport & se réserve le droit de retirer au profit de la Société & au Prix de la Vente, pendant le terme de huit jours à dater du jour que l'un des Directeurs aura été prévenu de cette Vente, mais après ce terme, il donnera sa décision par écrit, soit pour prendre les Actions vendues au profit de la Société, ou pour reconnoître un nouveau Propriétaire, en aggréant le transport qui aura été fait.

Les Actionnaires qui resteront en défaut de faire les Paiemens dans le terme que la direction aura prescrit à mesure des besoins, perdront les Sommes déjà payées à compte de leurs Actions & seront déchus de tous droits de propriété de leurs Actions, qui dès lors seront échus & resteront au profit de la Société.

Quoiqu'il soit dit ci-dessus que la Société commencera le premier Avril 1787. cependant si les Directeurs trouvent convenable de mettre en mer quelques Navires avant cet époque, ils le feront, bien entendu que cela n'anticipera pas le terme convenu & que le benefice en résultant sera au profit de la Société.

[illegible]

Auguste Wieland

Fig. 1 *Voorzijde (recto) van het aandeel van 500 Brabantse Gulden. Het aandeel draagt het nummer 34, waardoor we mogen aannemen dat toch minstens op zoveel deelbewijzen werd ingeschreven.*

Fig. 2 *Keerzijde (verso) van het aandeel, dat op 1 oktober 1786 werd ondertekend door Pierre Van Schoor en August Wieland, de directeurs van de onderneming.*

KAPITAALINJECTIE DOOR MIDDEL VAN AANDELEN

Om het nodige kapitaal van 80.000 Brabantse Gulden bijeen te brengen werden 160 aandelen ter waarde van 500 Gulden op de markt gebracht (fig. 1 en 2). De onderneming zou op 1 april 1787 van start gaan voor een periode van 10 jaar. Ze stond onder leiding van de directeurs Pierre Van Schoor uit Brussel en August Wieland uit Oostende. Beiden zouden de onderneming leiden en instaan voor de aankoop en de uitrusting van de vissersschepen.

Het te investeren bedrag moest voor 25% betaald worden bij inschrijving op het aandeel en na drie maanden moest een volgende schrijf van 25% voldaan worden. De overige 50 % moest ter beschikking gesteld worden van de onderneming op het moment dat de directeurs dit nodig achtten om schepen of uitrusting aan te kopen.

De directeurs kregen een commissie a rato van 2% op de uitrusting van de schepen, 5% op de aangevoerde verse vis en 7,5 % op gezouten vis. De huur van magazijnen en het loon van medewerkers was voor rekening van de onderneming. Beide bestuurders verzekerden dat de aankopen en de uitrusting van de schepen met de grootste omzichtigheid en in het belang van de onderneming zouden gebeuren. Vóór het verstrijken van de periode van 10 jaar kon het geïnvesteerde kapitaal in het aandeel niet teruggevorderd worden.

De directeurs waren verplicht om voor elk uitgereed schip een gedetailleerde boekhouding bij te houden. Elk jaar, op 1 april, werd de algemene rekening voorgelegd, waarna de investeerders dividend werden uitgekeerd in verhouding tot het geïnvesteerde kapitaal.

MEMOIRE des Négocians & Armateurs d'Ostende pour la Pêche nationale, présenté à l'Assemblée des Etats de Flandre le 12 Juin 1787.

MESSEIGNEURS,

Fig. 3 *Voorblad van de zeven bladzijden tellende memorie van toelichting waarin de Oostendse reders Ricour, Wieland en De Bal pleiten voor het behoud van het invoerverbod van buitenlandse vis (kabeljauw en haring).*

DE OVERHEID VERANDERT VAN BELEID

Op hoeveel aandelen er werd ingeschreven en of het beoogde kapitaal volledig bijeen kon worden gebracht weten we niet. Feit is dat het landsbestuur in het voorjaar van 1787 het geweer van schouder veranderde. In een omzendbrief van de Staten van Brabant, gedateerd op 24 mei 1787, werd aangekondigd dat het invoerverbod voor onder andere kabeljauw (uit Holland) zou worden opgeheven. Daarmee zou het exclusieve recht om de inlandse markt te bevoorraden met vis gevangen door vissersschepen onder de eigen (nationale) vlag verdwijnen!

De directeurs Van Schoor en Wieland zagen de bui hangen. Het alleenrecht om de inlandse markt te bevoorraden van vis (kabeljauw) was hét argument om te investeren in hun onderneming. Deze maatregel zou niet alleen nieuwe aandeelhouders weerhouden, ook het rendement van de onderneming kwam op de helling te staan!

In een memorie van toelichting (dd. 12 juni 1787), waarin de economische belangen van een eigen nationale visserij werd onderlijnd, pleit men om de protectionistische maatregel te handhaven (fig. 3). Daarin wijzen de Oostendse reders L.J. Ricour, August[e] Wieland en François De Bal op de economische heropleving die reeds viel op te merken in de visserij en aanverwante nijverheden. De verpauperde vissersbevolking had terug perspectief en de algemene economische belangen evolueerden in gunstige zin. Maar het landsbestuur hield voet bij stuk en het invoerverbod voor (gezouten) kabeljauw werd in 1787 en voor haring in 1788 afgeschaft. In plaats daarvan kwam er een taks die bestemd was "om premies ter bevordering van de nationale visserij" te kunnen toekennen (Hovart 1985).

De reden waarom de overheid de protectionistische maatregel(en) ophief vinden we o.a. terug in "Allégations contre la pêche nationale (1787-1788)" (Pêche Maritimes 1836, p. 33-35). De overheid verweet de bestuurders van het vissersbedrijf een slecht beleid te voeren. Niettegenstaande de grote vraag, bleven grote hoeveelheden vis immers opgestapeld liggen in de pakhuizen. Een ander argument om het invoerverbod voor gezouten kabeljauw op te heffen lag in het feit dat de kwaliteit van de gezouten inlandse vis inferieur was aan deze uit Holland. Een derde argument betrof de (enorme) prijsstijging van de vis gevangen door de vissersschepen onder nationale vlag, terwijl de vis aangevoerd uit het buitenland (Holland) tegen circa de helft van de prijs op de markt kon worden gebracht.

BEDENKING EN BESLUIT

Nauwelijks twee jaar na het verbod om gezouten kabeljauw uit het buitenland in te voeren, wijzigde de overheid zijn beleid drastisch. Investeerders hebben nauwelijks de tijd gehad om op de geboden opportuniteit in te spelen. Het vergaren van het benodigde kapitaal vraagt immers tijd om de beoogde doelstellingen te kunnen financieren. Vreesde de overheid dat de monopoliepositie van de investeerders de markt zou scheeftrekken of dat met de aanvoer van vis speculatief zou omgesprongen worden om de prijs kunstmatig hoog te houden? Zeevis was immers een niet onbelangrijk onderdeel van de nationale voedselbevoorrading! Door te kiezen voor een prijs- en kwalitatiefgunstige buitenlandse aanvoer van (gezouten) vis plaatste de overheid de bevoorrading hoger dan de ontwikkeling van een eigen levenskrachtige visserijsector waardoor deze nijverheidstak in haar (nieuwe) economische ontplooiing werd afgeremd en gefnuikt.

REFERENTIES

Hovart, P. (1985). Zeevisserijbeheer in vroegere eeuwen: een analyse van normatieve bronnen. Mededelingen van het Rijksstation voor Zeevisserij (CLO Gent), 206. Rijksstation voor Zeevisserij: Oostende. III, 192, VII pp. *www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=11106*

Z.n. Pêches Maritimes pratiquées sous Pavillon Belge (2e cahier), 1836, 45 pp.

BELGISCHE LANGOUSTINEVISSERIJ VROEGER EN NU

Willy Kiekens en Dirk Verhaeghe[1]

Willy Kiekens en Dirk Verhaeghe

Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek
Kenniseenheid Dier, Onderzoeksdomein Visserij,
Ankerstraat 1, 8400 Oostende
E-mail: dirk.verhaeghe@ilvo.vlaanderen.be

De langoustinevisserij was enkele decennia geleden een belangrijke activiteit voor Belgische vissers. Anno 2011 wordt nog nauwelijks op langoustines gevist door de Belgen, iets wat het Instituut voor Landbouw en Visserijonderzoek (ILVO) terug zou willen lanceren. Zeker gezien er jaarlijks een redelijk quotum voor deze lekkernij onbenut wordt gelaten (quotum 2012 : 1147 ton).

EERTIJDSE BELGISCHE LANGOUSTINEVISSERIJ

In de jaren '80 bestond er een gespecialiseerde en bloeiende Vlaamse langoustinevisserij, waarbij hoofdzakelijk Oostendse schepen voor een regelmatige aanvoer zorgden van langoustines, ook wel "Noorse kreeft" genoemd. Men viste toen met de planken. Doordat de focus bij de modernisering van de Vlaamse vissersvloot op de grote boomkorvisserij lag, is deze vloot nagenoeg verdwenen en is de aanvoer van langoustines sindsdien sterk gedaald. Ook verdwenen er zeer grote lokale kopers zoals bijvoorbeeld de firma Huysseune (Zeebrugge).

GETUIGENIS DOOR OUD-VISSER EN REDER WILLY KIEKENS

De Belgen hebben veel aan kreeftenvisserij gedaan in de periode halfweg jaren '80 tot halfweg de jaren '90. Ikzelf was bij een van de eerste die dat deden. Nadien hebben we steeds meer Oostendse schepen deze visserij zien uitoefenen. Op een bepaald moment waren er zelfs 30-35 Belgische motortreilers van 375 pk actief in de "kreeftenput" (ter hoogte van Silver Pit, Botney Cut, Puzzle Hole en Horns Rev in de centrale Noordzee). Maar deze visserij is zo snel verdwenen als dat ze opgekomen is.

We konden nochtans niet klagen van deze visserij. Om te beginnen was het een zeer goedkope visserij qua sleet en verlies van vistuig en qua dieselverbruik. Verder waren het korte reizen. Ook zitten er interessante goed vermarktbare bijvangsten bij van griet, tarbot, pladijs en zelfs wat inktvis. De verdiensten van de kreeftenvisserij waren in het begin zeer goed. Maar door het grote aanbod daalde de veiligprijs zeer sterk, waardoor de vissers hun interesse in deze visserij verloren.

Blijkbaar zijn de vraag en de prijzen nu wel weer veelbelovend. Ook is de kwaliteit van de langoustine nu veel beter, omwille van een nieuwe soort bewaarmiddelen die kan toegepast worden. Wij moesten toen nog natriumbisulfiet (E222) gebruiken tegen de zwarte koppen. In de huidige periode van hoge brandstofprijzen kan dit type van goedkope visserij een extra stimulans zijn om over te schakelen voor onze vissers.

Fig. 1 *Sfeerbeelden langoustinevisserij © ILVO.*

LANGOUSTINEVISSERIJ TERUG NIEUW LEVEN INBLAZEN DOOR DIRK VERHAEGHE

Als kind van de vuurtorenwijk in Oostende zou ik graag de veelheid van langoustines op onze markt terugzien komen. Nochtans beschikt de Vlaamse vloot tot op heden over een aanzienlijk langoustinequotum dat weinig benut wordt door de eigen visserij (een deel werd in het verleden verruild met Nederland en Duitsland). Indien dit quotum op lange termijn onderbenut blijft, bestaat het risico dat de Vlaamse visserijvloot dit ten dele zal moeten inleveren. Wegens een gebrek aan voldoende ICES-bestandsopnames daalt dit quotum jaarlijks met gemiddeld 10 %.

In Nederland is er intussen een bloeiende langoustinevisserij ontstaan van 20-25 schepen, die aanlanden in Wieringen Den Oever, Lauwersoog en Urk. Ook zijn er momenteel enkele Nederlandse "vlaggeschepen" (eurokotters Z.525, Z.575, Z.402, Z.468, N.350, allen geregistreerd in België) die op rendabele wijze langoustines aanvoeren in deze Nederlandse veilingen.

In het najaar 2011 werden bij wijze van proef beperkte hoeveelheden langoustines aangevoerd in Zeebrugge en Oostende, waaruit bleek dat er nog steeds voldoende interesse en vraag opgewekt kan worden voor Vlaamse langoustines. Wel zullen bij het herlanceren ervan visserijtechnische inspanningen worden geleverd om de kosten en de milieu-impact van de langoustinevisserij te verlagen ("LFD"-type quadrig-net voor minder discards en brandstofbesparing).

De presentatie werd begeleid door fragmenten van een documentaire over de langoustinevisserij in Nederland, en is te bekijken via de VLIZ fotogalerij Zeevisserij:
www.vliz.be/cijfers_beleid/zeevisserij/photo_gallery.php?album=2458&pic=47217.

UNIEKE VISSERSKAART HERONTDEKT IN BLANKENBERGSE SCHOOL

Jan Seys

Jan Seys

Vlaams Instituut voor de Zee, VLIZ
Wandelaarkaai 7, 8400 Oostende
E-mail: jan.seys@vliz.be

Een zeldzame maritieme kaart van de Vlaamse Banken bleek al decennia lang – onzichtbaar voor de buitenwereld - aan één van de muren te prijken van het St-Pieterscollege te Blankenberge. De mansgrote kaart, in 1890 op doek geschilderd ten behoeve van het Blankenbergse visserijonderwijs, verhuisde in 1951 bij de sluiting van de school naar het huidige St-Pieterscollege. De kaart is niet alleen esthetisch een pareltje, 40% van de erop voorkomende toponiemen van zandbanken en geulen blijken uniek te zijn. Eén naam van een zandbank, de Lodewijkbank, heeft alvast zijn weg gevonden naar de moderne zeekaarten en zal vanaf 2012 de tot nu toe niet benoemde 'Bank zonder naam' vervangen.

Groot was de verwondering en bewondering toen het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ) – na een tip – voor het eerst de "Zeekaart der Visscherij van Blankenberge" mocht aanschouwen in de gangen van het St-Pieterscollege (Weststraat 86, Blankenberge, fig. 1). De op doek geschilderde kaart van de Vlaamse Banken is tussen 1890 en 1900 door E.H. G. Carlier aangemaakt ten behoeve van het plaatselijke visserijonderwijs. Ze diende om – in miniatuurversie – de vissers in opleiding wegwijs te maken tussen de vele zandbanken en geulen die onze Noordzee rijk zijn. De heer Carlier, tevens onderpastoor in de Blankenbergse St-Rochuskerk en eerste directeur van de visserijschool (1890-1951), baseerde zich voor de kaart op Engelse zeekaarten en op mondelinge overlevering vanuit de visserijwereld, onder meer via Joseph Ponjaert, leraar-visser.

De kaart is niet alleen een historisch pronkstuk, het heeft ook een hoge esthetische waarde, met de circa 90 benoemde zandbanken en geulen ingekleurd in schakeringen van geel, bruin en grijs. Veertig procent van deze toponiemen blijken overigens uniek en zijn, noch op de huidige, noch op oudere zeekaarten terug te vinden. Vreemde namen als Blaregeule, Alteverrebank, Kwade grond of Plateput verwijzen ongetwijfeld naar ervaringen die de vissers destijds met de bank of geul hadden. Eén zandbanknaam, Lodewijkbank (fig. 2), heeft intussen ook al zijn weg

Fig. 1 *De "Zeekaart der Visscherij van Blankenberge" (ca. 1900), patrimonium van het Sint-Pieterscollege en de Sint-Jozefshandelsschool te Blankenberge.*

gevonden naar de moderne zeekaarten. Vanaf 2012 zal dit toponiem – na eerder gunstig advies van de Internationale Hydrografische Organisatie (IHO) – de plaats innemen van de tot nu toe niet benoemde ondiepte 'Bank zonder naam' en aldus in eer worden hersteld. Op deze zandbank bouwt Northwind NV binnenkort windmolens.

Op 18 november 2011 vond in het Stadhuis van Blankenberge een onthullingsmoment plaats van de "Zeekaart der Visscherij van Blankenberge". Het stadsbestuur, het St-Pieterscollege/St-Jozefshandelsschool en het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ) stelden er de kaart voor in al zijn aspecten. Een reproductie van de kaart en place-mats t.b.v. Blankenbergse horecauitbaters zijn geproduceerd.

Fig. 2 *Detail van de Blankenbergse visserskaart: de Lodewijkbank.*

TUSSEN WATER EN WIND

Katrien Vervaele

Katrien Vervaele

Auteur
Groenestraat 22, 8377 Zuienkerke
Tel.: 050 42 57 19
E-mail: katrien.vervaele@telenet.be

WEBSITE NOORDZEEVERHALEN: VERHALEN, MYTHEN EN LEGENDEN VAN ONZE ZEE EN KUST.

Waarom verhalen verzamelen?

Om bepaalde aspecten van de visserij van vroeger beter te begrijpen, zijn de verhalen van de oude vissers en vissersvrouwen van onschatbare waarde. Ook de verhalen die touwdansen op de wazige lijn tussen fictie en realiteit hebben hun belang, want die raken aan bepaalde aspecten van de toenmalige denkwereld van vissers en kustmensen waar wetenschappers meestal aan voorbijgaan.

Sprookjes, mythen, legenden werden verteld om het onbegrijpelijke te verklaren en om het angstaanjagende te bezweren. Die verhalen waren zelden gratuit. Het was een manier om een moraliteit te verkondigen, vaker nog om een waarschuwend lesje mee te geven. Zo werd aan kinderen verteld dat *"roesschaard"* en *"de nekkerman"* kinderen in beken en waterputten durfden te trekken. En wanneer een kruier was verdronken, werd gezegd dat *"de eeuwige kruier"* of *"babbe roere"* de man of de vrouw te diep in zee had gelokt. Ook werden zo'n verhalen wel eens opgedist om rampen en ander onheil te verklaren. Zo werden zeemeerminnen als voorspellers gezien van zware overstromingen of van het vergaan van vissersboten. Al deze verhalen hadden een vruchtbare voedingsbodem in een tijd dat de nachten nog aardedonker waren en er van op de kansel met hel, duivels en doemenis werd gedreigd.

Aanpak

Het is niet de bedoeling om álle verhalen te verzamelen, want de varianten op eenzelfde thema zijn niet te tellen. Zo heb je de meermin van Damme, van Mardycke, van Namen, van Westenschouwen… min of meer dezelfde verhalen, maar telkens op een andere locatie. Waterduivels doken in zowat alle kust- en polderdorpen op en per regio hadden ze een andere naam en ander voorkomen. In plaats van al deze verhalen op te rakelen, volstaat het om één verhaal of een paar verhalen te vertellen en linken te leggen naar de varianten. Bovenop de verhalen die het ruimere gedachtengoed haalden en al eeuwenlang werden doorverteld, is er ook ruimte voor de meer persoonlijke verhalen, want deze geven nog beter weer hoe de fantasie een rol speelde in het gedachtengoed van de visserij van lang geleden. Ook worden linken gelegd naar de nu nog levende folklore en volkscultuur.

Fig. 1 *Schermafbeelding van de website www.noordzeeverhalen.be*

Website

Een boek mag dan wel aangenamer in de hand liggen, aan een website hangen ook wat positieve kantjes. Het interessante aan een website is tweeërlei. Enerzijds kan iedereen die over een computer en internet beschikt, deze raadplegen en bovendien ook met een simpele muisklik naar andere websites met meer of andere info doorklikken. Anderzijds kan een website voortdurend worden aangevuld en aangepast en kan dus gezien worden als een werkinstrument. De site is te vinden op *www.noordzeeverhalen.be* (fig. 1).

Tussen water en wind?

De titel 'tussen water en wind' is een typische uitdrukking van de kust en slaat op dat niemandsland, die overgangstijd waar mensen vertoeven die op sterven liggen. De grens tussen wat we weten en wat we niet weten, tussen werkelijkheid en droom, tussen leven en dood.

DROOGVIS: VROEGER EN NU

Omer Rappé

Omer Rappé

Ex-visser, kruier en natuurgids
Krommedijk 66, 8300 Knokke-Heist
Tel.: 050 51 24 17
E-mail: croesrita@hotmail.com

Droogvis is tegenwoordig een beetje vergeten in de moderne gastronomie en heel wat jonge mensen hebben nog nooit gehoord van deze manier om vis te bewaren. De methode dateert immers nog van vóór de tijd dat er koelkasten en diepvriezen bestonden. Maar "schotse schullen" en "totjes" behoren wel degelijk tot ons culinair erfgoed, ook al hangt er wel een beetje een geurtje aan... Letterlijk dan.

WELKE SOORTEN WORDEN GEBRUIKT?

Voor het maken van droogvis worden zowel rondvissen als platvissen gebruikt. Voorwaarde is wel dat het geen vette vis, zoals haring of makreel, mag zijn. Bij de rondvissen zijn vooral kleine schelvissen (in het dialect "totjes" - *Melanogrammus aeglefinus*) en wijting *(Merlangius merlangus)* populair. Wat betreft platvissen wordt traditioneel scharretong (in het dialect "schotse schullen" of "scheve mullen" – *Lepidorhombus whiffiagonis*) gebruikt voor droogvis. Het vet, dat na het drogen zeer uitdrukkelijk doorsmaakt, is bij deze vis zeer smakelijk. Maar scharretong zie je steeds minder en daarom worden ze vervangen door scharren (in het dialect "schulletjes" genoemd – *Limanda limanda*). De ogen van een scharretong zitten op de linkerkant, terwijl die van een schar op de rechterkant van het lichaam zitten. Maar bij droogvis wordt de kop vaak verwijderd en wordt het voor niet-kenners moeilijk om schartong te onderscheiden van schar. Toch zijn gedroogde scharretongen gewoonlijk wat doorzichtiger; scharren zijn bovenaan meestal wat donkerder. Soms wordt ook droogvis gemaakt van kleine bot *(Platichthys flesus)* of van pladijs (schol - *Pleuronectes platessa*), maar die zijn zeker niet zo smakelijk als de eerder vermelde soorten. Vroeger was droogvis van "zandhaai" (gladde haai - *Mustelus mustelus*) ook zeer populair, maar deze soort is nu bedreigd en mag niet meer aangevoerd worden.

Fig. 1 *Hangende droogvis op de vismarkt van Oostende. (05.07.07). VLIZ Fotogalerij Onze Kust / VLIZ (Coppieters), 2007.*

Fig. 2 *Hangende droogvis aan een winkeltje. Oostende (05.07.07). VLIZ Fotogalerij Onze Kust / VLIZ (Coppieters), 2007.*

HOE WORDT DROOGVIS BEREID?

De vis wordt soms al aan boord gepekeld en gedroogd, maar evengoed gebeurt het dat de vis aan land verder moet drogen of dat de volledige bereiding aan land gebeurt. Vooreerst moet de vis eerst goed gekuist worden. Na het wegsnijden van de kop en het gutten, moet je ervoor zorgen dat de holte waar de maag gezeten heeft goed proper is en er geen bloedresten meer zitten. Bij droogvis gemaakt van wijting wordt de kop er soms nog aan gelaten; dan worden enkel de kiewen verwijderd. De kop beschermd het tere vlees van de droogvis en bij de verkoop per gewicht brengt dat meer geld op.

De vis moet voor twee uur ondergedompeld worden in pekel. Voor het maken van de pekel wordt de precieze hoeveelheid zout niet afgewogen. Daarvoor gebruiken vissers een trucje: als een aardappel of een vis in de zoutoplossing wordt gelegd en lichtjes boven de bodem van de emmer gaat drijven, dan heb je het ideale zoutgehalte.

Na het uitdruppen – sommigen spoelen de vis eerst nog in water – wordt de vis in de wind opgehangen om te drogen. Daarvoor maak je een halve steek rond de staart. Vroeger werd hiervoor manillagaren gebruikt, een natuurlijk materiaal dat afsterft. Nu wordt dit allemaal met plastic garen gedaan.

TRUCJES OM DE BEREIDING NOG BETER TE DOEN SLAGEN

Belangrijk is dat de vissen die te drogen hangen elkaar niet raken, zodat het vel goed kan drogen en een natuurlijk beschermingslaagje vormt voor het visvlees. Omdat wespen aan het vlees komen knabbelen en vliegen hun eitjes in het vlees afzetten ("rulders"), worden de snijranden soms met peper ingewreven. Daar houden de insecten niet van.

De vis moet zeker een achttal dagen drogen in de buitenlucht vooraleer ze geconsumeerd kan worden. Als het 's avonds wat vochtig wordt, moet je de vis wel binnenhalen in een droge ruimte om het bederven tegen te gaan (in voorschip of de machinekamer hangen, of "dicht bij de stoof"). Het is niet aan te raden om de vis te pekelen als het gaat onweren, dan "keert" de pekel en wordt de vis heel snel slecht. In dat geval is het beter om droog te zouten (2 uur in het zout leggen, afspoelen in water en ophangen). Tegenwoordig wordt de vis vaak aan een draaiend molentje gehangen, dat gaat sneller. In Nederland wordt de vis soms ook gedroogd in een rookton, waarbij de temperatuur niet hoger mag worden dan 30°C. Anders is de vis te snel gaar.

In het binnenland komt droogvis van schar of wijting soms foutief onder de naam "stokvis" op de markt. Maar die naam kan enkel slaan op gedroogde kabeljauw, afkomstig uit het noorden (IJsland en Noorwegen).

MOSSELEN TREKKEN, ZWAAR BESTRAFT

Antoon Vandamme

Antoon Vandamme

Oud-voorzitter vzw. De Scute (Blankenberge)
Waterkasteelstraat 1 bus 7, 8370 Blankenberge
Tel.: 050 41 36 27
E-mail: antoon.vandamme@skynet.be

EEN VONNIS VAN DE KAMER VAN HET BRUGSE VRIJE 29 JANUARI 1756

In 1756 is er hongersnood in de Blankenbergse vissersgemeenschap. Op 22 januari worden Bartholomeus Strobbe, visser, woonachtig te Blankenberge, 46 jaar, én zijn dochter Marie Strobbe, 16 jaar, door de 'kustwacht' betrapt bij het trekken van mosselen aan de rijshoofden langs de oostzijde van Blankenberge.

Het trekken van *"mosselen caracollen ofte krabben"* was ten strengste verboden met een "placcaert" dd. *"1 augusti 1729"* van "***Syne Majesteyt Carel, by der gratie Godts Rooms Keyser"*** (fig. 1). Een maatregel om *"de dycken, de zee-wercken, de rys-hoofden ende haegen"* te beschermen. De straffen: eerst een boete van zestig pond parisis, dan *"banissement"*, en tenslotte de *"peene van geeselinge"*.

Vader en dochter Strobbe worden van Blankenberge overgebracht naar de gevangenis van Brugge en daar afzonderlijk verhoord. Hun verhoren zijn in het manuscript in twee afzonderlijke verslagen opgenomen (fig. 2). Ze verklaren beide dat ze de mosselen trokken *"op verzoeke" van moeder die "van zes maanden bevrucht was, en een vieze goeste had"*.

Als een zwangere vrouw trek heeft in eten en dat niet krijgt bestaat er gevaar, zo dacht men, dat het kind een *"goesteplekke"* zou hebben bij de geboorte, bv. een wijnvlek of een druiventak.

Er was inderdaad honger in het gezin. De eerste twee vrouwen van Bartholomeus zijn jong gestorven en zes van de kinderen zijn gestorven voor hun achtste jaar Inderdaad wordt er een meisje, Andrea Strobbe, geboren op 30.07.1756.

RUBRICA IV.

Van de Duynen ende Zee-dycken.

Placcaert van Syne Majesteyt tot conservatie van de Duynen ende Zeedycken.

Van den 1. Augusti 1729.

CAREL by der gratie Godts Rooms Keyser altijdt vermoeydt des Rycks, Coninck van Duytslandt, van Castilien, van Leon, van Arragon, van beyde de Sicilien, van Hierusalem, van Hongarien, van Bohemien, van Dalmatien, van Croatien, van Sclavonien, van Navarre, van Grenade, van Toledo, van Valentien, van Gallicien, van Majoequen, van Sivilien, van Sardaignien, van Coedube, van Corsicque, van Murcie, van Jaën, van Algarben, van Algezire, van Gibraltar, van de Eylanden van Canarien, van de Indien soo Orientale als Occidentale, van de Eylanden ende vaste Landen der Zee-Oceane; Aerts-Hertogh van Oostenryck; Hertogh van Bourgondien, van Lothryck, van Brabant, van Limbourg, van Stirien, van

Het V. Deel. Ffff Ca-

Carinthien, van Carniole, van Luxemburg, van Guelder, van Milanen, van Wurtemberg ende Teck, van hoogh ende leegh Silesien, van Arbanen ende van Neopatrie; Prince van Zwave; Marck-grave van het H. Rych, van Bourgou, van Moravien, van hoogh ende leegh Lusatien; Grave van Habsbourg, van Vlaenderen, van Arthois, van Tirol, van Barcelone, van Ferreer, van Kybourg, van Gorisien, van Roussillon ende van Cerdagne; Palsgrave van Henegauwe ende van Namen; Heere van Marche, van Sclavonien, van Port-Naon, van Biscayen, van Molines, van Salins, van Tripoli ende van Mecheln; Dominateur in Asien ende in Africaen; Aen alle de gene die deze tegenwoordige sullen sien, Salut; Alsoo ende lieve ende wel bemindt die Geestelijcke ende Leden onses Provincie van Vlaenderen, Ons seer oodmoedelijck hebben verthoont, ons reeffecke van Burgmeesters ende Schepenen oen Landen van den Vryen, dat de Duynen, Zee-dycken, Rysbooßen ende andere wercken dienende tot wederhouden van de Zee dagelijcks werden verbraeckt ende gedestruceert, niettegenstaende hunnen korghvuldigen toesicht, de boeten ende verbeuren geïnnoveert tegens de gene die schendende de steenen, hoorten, rysten, weghvoerende ende draegende by de Placcaeten van onse glorieuse Voorsaeten in daeten 7. September 1671. ende 1695. staende in den eersten Placcaert-boeck der voorseyde Provincie *fol.* 400. ende 404. mitsgaeders by de respective Ordonnantien politiqueu van de voorseyde Burghmeesteren ende Schepenen van den Vryen, in daeten 14. November 1665. 14. April 1700. ende 14. September 1724.

Soo is't, dat Wy (by advis van onsen Privées Raedt ende ter deliberatie van onse seer-lieve ende seer-bemindte Suster MARIA ELISABETH by der grace Godts Coninghlijcke Princesse van Hongarijen, Bohemien ende van beyde de Sicilien; Aerts-Hertogjnne van Oostenryck, &c. onse Stadthoudersse ende Gouvernante Generaele van onse Nederlanden) ommte te voorkoomen alle onheylen ende inconvenienten Rhaedt, die Wy ende geheel onse Provincie van Vlaenderen souden komen te lyden door de doorbraecke van de Zee, hebben gestatueert ende goordonneert, soo Wy statueren ende ordonneren by deßen de navolgende poinsten.

Ten eersten, dat niemandt wie hy zy hem en vervoordere van eenige steenen, rysten, hoorten van de hoofdijcken offte rysbreckken ende haegen, gemaeckt ter wederhoudt van de Zee ende aengroeyen van de Duynen, te verliggen, op te breken, wegh te voeren offte met hem-lieden te draegen, 't zy ter schepe, te waegene offte anderßins, op de verbeurte van den schepe, peerden, waegen offte hagge ende andere diergelijcke dat-se bevonden sooden werden, ende dat dan-en-boven de Overtreeden gegeïssel offte capitaelijck gestraft sullen worden naer de gelegentheyt van den faite, ende soo den Rechter goedtvincken sal, soo oock gegeïssel ende gestraft sullen worden de gene, in wiens huys dergelijcke steenen, hout oft rysten sullen gevonden worden, 't zy die vervoerdt zyn geweest op het strange geraeckten offte gelooscten, offte dat die gemelt offte genepuaert om te

vercrecken aldaer ende op de Duynen, Dychen offte daer omtrent zyn liggende.

Ten tweeden onderricht zynde, dat de gene treckende Caracollen, Mosselen offte Crabben aldaer meest oortsecke geven tot het breken ende destrueren van de voorseyde zee-wercken, rys-hooßden ende haegen by het los maecken van de steenen, rysten ende hoorten, Wy verbieden seer expresselijck, soo Wy verbieden by deßen ende Ordonnantie ende Statuit, dat niemandt van wat stater ofte condicie hy soude mogen wesen, hem sal hebben te vervoorderen van te treckien eenige Caracollen, Mosselen offte Crabben op ofte oomtrent de voorseyde zee-wercken, rys-hooßden ende haegen, op pene voor de eerste maal te verbeuren de boete van t'ßeßtigh poeden pasilis, een derde t'ouslen profyte, een derde ten profyte van den Aenbrenger, ende een derde ten profyte van den Baillie, Berijders offte Officier exploiteur; voor de tweede van banissement; ende voor het derdemaal op pene van geselslinge offte andere arbitraire correctie, naer bevinde van hen sulx, boven de verbeurte ende confiscatie van de schuyten, peerden, waegens, haggen ende andere, wel verstaende, dat dan, niet machtigh en sullen zyn te betaeten de voorseyde boete, extraordinarielijck ende ter discretie van den Rechter corporelijck sullen gestraft worden.

Ten derden noch bericht zynde, dat'er veele hun vervoorderen hunne Peerden, Koeyen, Calven, Lammers ende andere Beesten te laeten loopen ende gaeßteren op de Duynen ende Zee-dycken ten groote schaede van de selve, die daer deure in groot perijckel van doorbraecke gesteld worden, ordonneren ende statueren Wy voorders, dat'er niemandt Peerden, Eßels, Ossen, Koeyen, Calven, Lammers, Swynen offte andere Beesten en sal dryven offte laeten gaeßteren in de Duynen offte eenige Zee-dycken, t'sieckens op de boete van t'ßeßtigh poeden pasilis, te superteeren als vooren, dat de Overtreeden sullen gecondemneert worden in alle schaeden ende interessen, huntse Goederen ende Beestiaeten tot ressource penaelijckelijck geïnstiveert ende bewaert, ende dat de selve schaeden ende interessen met de boeten niet kunnende betaeten, sullen extraordinarielijck gestraft worden ter arbitrage van den Rechter.

Eyndelinge geïnformeert zynde, dat de selve Duynen ende Zee-dycken merckelijck verbraeckt worden ende vernielagen tot verdorf van de overleeringen, de vruchtbaerste Landen ende Weyden daer aen paelende, de selve Duynen niemandtlijck ontbloodt zynde van halm doorens, Vlieuder ende andere duyn-gewas; Wy, ommte daer aen te voorkomen ende te verhoeden alle deuftstraeche, ordonneren en statueren noch, dat niemandt wie hy zy hem sal vervoorderen eenigen halm te snyden, treckt offte uyt-graeven, mitsgaeders te kappen, afbreken offte snyden eenige doorens, vlieuder offte andere duyn-gewas, ende die met 't selve bevonden sal worden, offte verstoken ende verborgen t'hebben in syn huys offte andere plaetse, sal gestraft worden met banissement, geselslinge offte anderßins naer d'exigentie van het saeck.

Beveelende ende belastende onse Magistraten der Stadt Brugge, als

van den Lande van den Vryen, van Oostende, van Nieuwpoort ende van Blankenberg, d'handt te houden met d'executie van onse voorseyde geïnteerde poinsten, ten dien eynde te doen doen de publicatie daer het behoort, ende te procederen tegens de Overtreeders van dien, by executie van de pensen aldaer gestatueert, sonder faveur, dissimulatie offte verdrag, ende wel naerstigelijck aen ons voorseyde Magistraet van Blankenberge, van reste tot ryck ende singulierlijck, dien aengaende zynde by Burgmeesteren ende Schepenen van ons voorseyde Landt van den Vryen, ten intervente van deßelfs Gecommitteerde te doen vificatie in de haeyten van de Personen, die sy sullen doen-nomineren suspect te wesen, van in eenigen deele plichtigh te zyn van de saken hier voorens geroert, ommte t'eynden dies by hun van Officie wegs tot talle van de Overtreeders geproceedeert te worden, sonder eenigh verdrag offte dissimulatie, soo Wy inßgelijcks bevelen ende belasten aen alle Baillies, Berijders ende Officieren, hun poeffhuelijck aen alle 't gene voorseyt is te conformeeren ende regulieren, ende d'Overtreeders te vervolgen ende executeren soo by dagen als by nachte, sonder de minste oogbluyckinge, consideratie offte dissimulatie, op pene voor den eersten koer van geïsuspendeert te worden van hunne Officien voor den ryck van een jaer, ende den tweeden koer van absolutelijck daer van gedeporteert ende van eeuwelijck verklaert te worden inhabil van eenige andere te mogen bedienen. Ondertusschen voorts ende bevelen aen onse seer-lieve ende geeuwen die Hoofd-Presidenten ende Luyden van onse Souveraeine Raeden, die President ende Luyden van onsen Provinciaelen Raede in Vlaenderen ende aen alle andere onse Justiciaeren, Officieren ende Onderdanen wien het aengaen offte raecken sal, dat sy deze onse tegenwoordige Ordonnantie volbrengen ende achtervolgen, *Want Ons alsoo gelieft*, Des t'oorcondes hebben Wy daer aen deze hangen onsen grooten Segel gegeven in onse Stadt van Brussel den eersten Augusti in't jaer ons Heeren den duyßent zeven hondert negen-en-twintigh, ende van onse Rychen, van het Keyserryck het achtiendste, van Spagnien het tien-en-twintigste ende van Hongarijen en Bohemien het negentiendste: Was geparapheert, *De Ruelle* ter ordonnantie van *Keyser* geschreven, *By den Keyser ende Conseil*, ondertuscheen, *F. Gaston Cornelis.*

Alsoo geïnsinueert in't Conseilaerie van den Raede in Vlaenderen, den 11. Augusti 1729. Ondertuscheet, J. B. Michel.

Fig. 1. *Placcaert van Syne Majesteyt tot conservatie van de Duynen ende Zeedycken van den 1 augusti 1729" (Varenbergh, 1740: pp. 591 - 594).*

De rechter C. Degheldere verwijt hen dat ze er *"professie"* van maakten en dat ze met de mosselen naar Brugge trokken om op de markt te verkopen. Bartholomeus ontkent. Marie bekent eerst en trekt dan die bekentenis gedeeltelijk weer in. Ze tekenen hun vonnis met een kruisje.

Op 29 januari 1756 valt het vonnis: ***"Naer lecture ende rapport wiert gheresolveert Bartholomeus Strobbe te condemneren in de ghevangenisse te peniteren te water ende te broode den tijd van veerthien daghen ende syn doghter Marie Strobbe gedeurende den tijt van acht dagen nae beide deselve in de Camer voor Godt ende de justitie op gheboogh en knieën vergiffenisse hebben ghe-vraegd ende te gheven een scherp vermaan". Actum in Camer den 29 january 1756. Getekend: C. Degheldere".***

REFERENTIES

Rijksarchief Brugge, Academiestraat 14-18, Reg Vrije, 17025 en 17026

Varenbergh, J.A. (1740). Eersten deel van den vierden placcaet-boeck van Vlaenderen, behelsende alle de placcaeten, ordonnantien ende decreten, geëmaneert voor de provincie van Vlaenderen, sedert 't jaer 1684 tot ende met 1739.

Fig. 2 *Verslag van de verhoren van Bartholomeus Strobbe en zijn dochter Marie Strobbe, inclusief het vonnis (Rijksarchief Brugge).*

VISMIJN OOSTENDE 1974

Guy David[1] en Karina Vandendriessche

Guy David

1 Creatieve publiciteitsfotograaf
H. Moeremanslaan129, 1700 Dilbeek
Tel.: 0476 70 03 90
E-mail: guy.david@skynet.be
www.fotodeco.be

Voorstelling van het foto- en poëzieboek over de vismijn van Oostende in 1974 en 2011. Fotografie door Guy David, geboren in Oostende en nu zelfstandig fotograaf in Dilbeek. De poëzie en teksten zijn geschreven door Karina Vandendriessche.

Op Oostende voor Anker 2011 maakte ik kennis met de mensen van het VLIZ en tijdens een plezant gesprek (over kwallen) liet ik hen weten dat ik over een volledige fotoreportage uit 1974 beschikte, met nooit gepubliceerde foto's van de Oostendse vismijn. De beelden tonen de toenmalige drukke bedrijvigheid in en rond de vismijn, van de aankomst van de schepen tot de veiling zelf. Aanwijzers, roepende veilingmeesters, rieten manden, ... zaken die tegenwoordig verdwenen zijn (fig 1).

Fig. 1 *Sfeerfoto bedrijvigheid Oostendse vismijn.*

De reportage heeft gediend als eindejaarsopdracht voor het Sint-Lucasinstituut, waar ik toen fotografie en publiciteit studeerde. Er werd mij aangeboden om de beelden in de VLIZ fotogalerij over zeevisserij te zetten, in plaats van ze in de kast te laten staan. Wanneer ik te weten kwam dat er een studiedag zou plaatsvinden met als titel "vissen in het verleden", besloot ik om tegen dan een boek te maken met deze foto's om ze beter tot hun recht te laten komen (fig. 2).

Fig. 2 *Cover van het boek "Vismijn Oostende 1974".*

Ik dacht dat het fijn zou zijn als mensen hun familieleden, hun vrienden of zichzelf zouden kunnen herkennen. Het is ook een blijvende herinnering aan een tijd die volledig achter de rug is en die plaats heeft gemaakt voor modernisering. Het verschil tussen verleden en heden is wel opmerkelijk, alhoewel 37 jaar eigenlijk niet zo lang geleden lijkt. Dat heb ik ondervonden bij het maken van dit boek. Daarom ben ik opnieuw naar de vismijn getrokken om nieuwe foto's te nemen, die je achteraan het boek kan vinden.

Een van mijn vriendinnen Karina Vandendriessche heeft me vriendelijk aangeboden de beelden van gepaste poëzie te vergezellen, wat een andere blik schetst bij de opnames. Zij bleek de perfecte persoon voor dit werk, want haar gevoelens voor de arbeiders en het harde werk kon ze perfect weergeven is korte en soms heel plezante gedichtjes die de foto's werkelijk doen herleven.

De foto's zijn een hulde aan al de mensen van de visserij, die hun taak vervullen in alle weersomstandigheden, alle dagen van het jaar. Zij wijden hun leven aan een zwaar, maar zeer waardeerbaar beroep dat al sinds het begin van de mensheid bestaat.

Ik heb veel plezier gehad bij het maken van dit boek en heb toffe mensen leren kennen die in een andere sector dan de mijne werken en leven. Ik heb ook geleerd dat hoe meer verschil er bestaat tussen de mensen met wie we omgaan, hoe interessanter en rijker het leven is. Het boek is verkrijgbaar in de boeken- en krantenwinkels van Oostende en Bredene en in de kantine van de vismijn.

KANAALVISSERS IN DE JAREN ’70: VISSEN MET DE SEIZOENEN

Daniel Moeyaert

Daniel Moeyaert

Visser op pensioen, verzamelaar foto’s en films over de visserij
Kaai 35, 8620 Nieuwpoort
Tel: 0499 71 63 43
E-mail: daniel.moeyaert1@telenet.be

Getuigenis van een oud-visser over het succesvol jagen naar “kietevis” in het Kanaal, de Keltische en Ierse Zee in het begin van de jaren 70; gebracht aan de hand van enkele beelden uit de spreker zijn uitgebreide foto- en videocollectie.

We worden meegenomen naar de middenslagvisserij uit de jaren ‘70. De oude schepen werden toen stilaan weggehaald uit de vloot en vervangen door moderne middenslagschepen. Voor de vissers betekende dit in de praktijk een wc aan boord en warm water, dat was toen luxe. Ik werkte toen op de O.275 Deo Volente met schipper Henri Laplace (fig. 1). Het schip was 27m lang, had een motor van 375 pk (volgens de Officiële Lijst van de Belgische Vissersvaartuigen: 330 pk) en een klein hulpmotortje van 80 pk. We visten toen met de planken. Ik was er machinist en dus ook kok. Maar ik was er altijd bij om de vis binnen te brengen en te *“gutten”*.

Fig. 1 *De O.275 Deo Volente.*

We visten toen in het *"kanaal"*. Let wel, als wij spraken over het *"kanaal"* dan moet je weten dat we ons niet beperkten tot het eigenlijke Engelse Kanaal, maar ook het Bristol Kanaal in de Keltische Zee en de Ierse Zee vielen onder deze noemer (fig. 2). We vertrokken uit Oostende en moesten 36 uur *"lopen"* vooraleer we aan *"den hoek"* (Lands End, de westelijke tip van Cornwall) waren. Daarna *"liepen"* we dan weer noordoost richting onze visserij in het Bristol Kanaal.

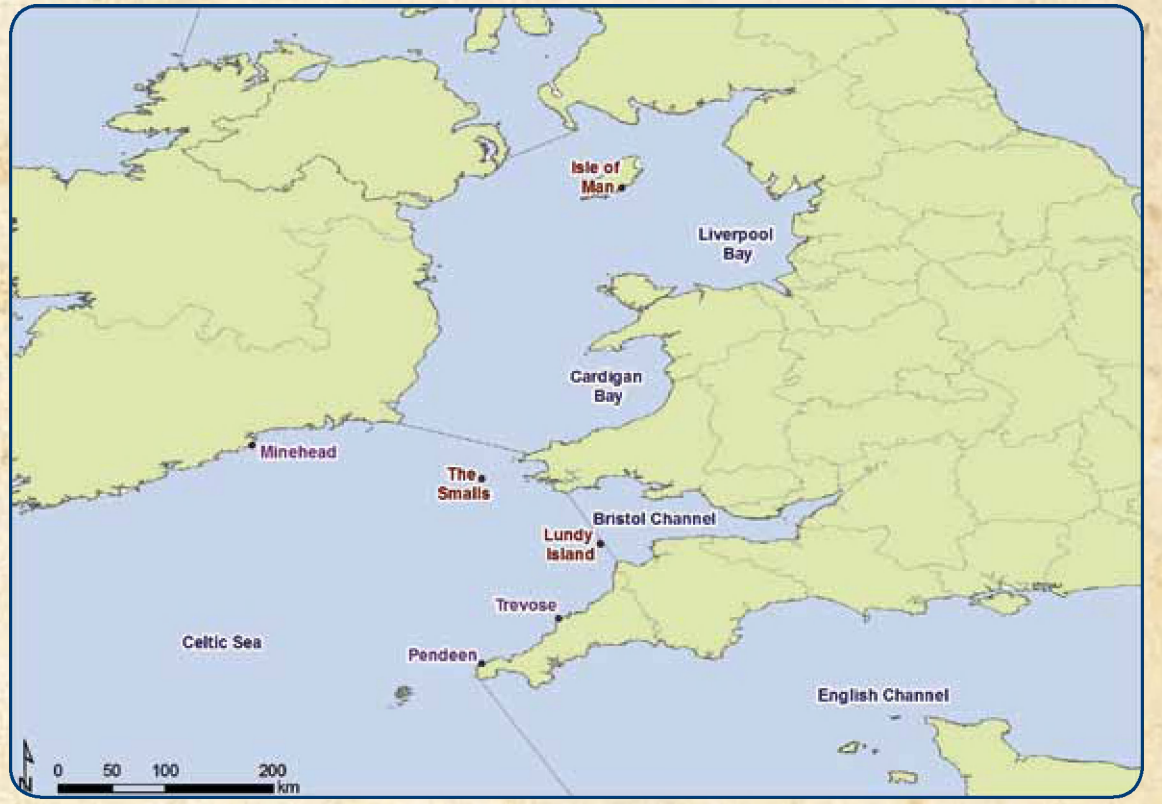

Fig. 2 *Kaart van de visgronden waar werd gevist door de O.275 in de jaren '70.*

We visten daar in de winter– vaak bij slecht weer – omdat er daar op dat moment veel kabeljauw zat. Dat was allemaal kabeljauw die klaar was om te paaien (*"kietevis"*, vol met *"kieten"* of gonaden) in de periode eind januari tot halverwege maart (fig. 3).
We begonnen met vissen ter hoogte van Pendeen en Trevose. Maar in de loop van februari trok de kabeljauw richting de *"Lundies"* (Lundy Island) en Minehead in het mondingsgebied van het Bristol Kanaal. En wij gingen mee. We vingen enorme, grote kabeljauw. Je zou ze niet meer in de huidige visbakken krijgen. Ze zouden er met hun kop en staart uithangen. We vingen ze ook met pakken tegelijk, zonder bijvangst. Naast kabeljauw zat er ook veel wijting, schelvis en leng. Ook veel "*kegels*" (zee-engel of speelman). Nu en dan kon je ook wel eens een *"schaatrog"* (vleet) vangen, maar nu zie je die niet meer. Dat is voorbij. We gingen toen ook naar Ierland (Waterfort), mee met de trek van de kabeljauw. Je ving daar ook wel koolvis en vlaswijting. Dat was daar meer *"rotsenvisserij"*.

We visten daar toen met 40-50 vaartuigen samen. En waar de Belgen zaten, zag je geen vissers van andere nationaliteiten. De Belgen staan er immers om bekend dat ze *"vuile vissers"* zijn (op 'moeilijke' grond vissend). We visten toen wel nog met de planken, maar we durfden op visgronden waar we er goed doorkonden, wel eens een wekkerketting aan de bollenpees bevestigen. Dan konden we ook tong en andere platvissen of kreeften en langoesten *"uit de grond sleuren"*. Een Belg is feitelijk een *"allesvanger"*, die wil alles vangen. Met de planken vingen we wel niet zoveel *"coquilles"* (Sint-Jacobschelpen). Dat was dan meer nadien, met de bokken.

Fig. 3 *De O.275 Deo Volente jaagt in de periode januari - maart op paaiende kabeljauw in het Bristol Kanaal.*

Fig. 4 *Het plankennet wordt binnengehaald t.h.v. Trevose aan de westkust van Engeland: de kor komt bovendrijven door de lucht aanwezig in de zwemblazen van de gevangen kabeljauw.*

In een goede week kon je toen het schip volsteken. Maar het gebeurde evenzeer dat het slecht weer was en dat je 3 - 4 dagen niet kon vissen. We schuilden toen achter de *"Lundies"* tot de storm overtrok. Bij mooi weer visten we trouwens zeer dicht bij de rotsen, omdat daar veel grote vis zat (o.a. grote tongen).

Met de planken komt je volle korre naar boven drijven (fig. 4), iets wat niet meer het geval is als je vist met de bokken. Je lag toen drie uur lang aan de kor. In die tijd moest je zorgen dat die hele hoop vis van de vorige sleep gekuist was, wat niet altijd lukte.

Halverwege maart (ongeveer tegen St Patrick's Day) liep de paaitijd van de kabeljauw ten einde en trok ze weer weg uit het *"kanaal"*. Je ving toen kort nog wat *"magere kabeljauw"* en daarna geen meer. De echte "*kanaalvissers*" zochten toen meer noordelijke visgronden op naar de Cardigan Bay en de Smalls. Dat was samen met een 40-50 tal andere Belgen, vooral Zeebruggenaars en Oostendenaars. Je ving daar dan meer roggen, paairijpe tong en *"mooie meiden"* (heek). Je kon daar wel niet lang aan een stuk "*aan de kor hangen*", want de netten zaten toen vol met *"klaver"*. Als het mooi weer was konden we ook in de *"putjes"* (de diepten ter hoogte van de Smalls) gaan zoeken naar roggen. Je kon er vroeger veel *"speelmans"* (zee-engel) vangen. Nu gaat mijn zoon er soms nog vissen en vangt dat niet meer. Je kreeg daar wel niet veel geld voor.

Als die periode ten einde liep (eind mei-juni) gingen we naar Liverpool Bay, nog eens 24 uur verder varen over de oost. Dat was de verste plaats in het *"kanaal"* waar we naartoe vaarden. Dat was daar eigenlijk *"sjouwen voor dood"*. Dat waren reizen van 18 dagen. Na 50 uur transit, moesten we dan 8 dagen vissen aan één stuk door. Dag en nacht werd de kor om het uur en half opgehaald. We visten daar zo zwaar mogelijk op die visgronden: met overal kettingen rondgedraaid en een wekker van plank naar plank. Als er veel tij was, gingen we met onze motor van 375pk bijna niet vooruit. We konden thuis komen met 12.000 tot 15.000 kg tongen; en dat met de planken.

We hadden toen geen of quasi geen bijvangsten. We visten toen op plaatsen waar een bepaalde vissoort elk jaar terug samenkwam op een vaste plaats. Als de vis er terug weggetrokken was, lieten we deze plekken met rust en gingen we op een andere visgrond vissen. Door de quota's en het afsluiten van sommige visgronden, zorg je er feitelijk voor dat vissers voortdurend het hele jaar door op dezelfde plaatsen blijven doorvissen. De zone wordt niet meer met rust gelaten.

Ook is er nu veel meer teruggooi van vis, wanneer de quota in een bepaald gebied overschreden zijn. Alle vis die weggegooid moet worden, rot op de grond. Maar de vis zit niet op een bepaalde plaats omdat wij dat willen, die zit daar op die plaats omdat dat zijn levenscyclus is. Waarom moet je die vis dood over boord gooien? Welk doel heeft dat? Je moet je profijt terug weggooien. Dat klopt niet.

Ze hadden ook nooit mogen toelaten om de vissersschepen zo groot en krachtig te laten bouwen, bv. De *"gatvissers"* (hektrawlers) van 2000 - 5000 pk zijn veel te krachtig en maken alles kapot. Wij hadden vroeger niet meer dan 375 pk en hadden eigenlijk alle vangsten die we wilden, maar we waren op sommige gebieden ook beperkt. Die zware schepen ondervinden geen beperkingen meer.

Een deel van de uitgebreide foto- en videocollectie van Daniel Moeyaert wordt ontsloten en gedocumenteerd via de ***VLIZ-fotogalerij "Historiek Belgische zeevisserij"*** *(www.vliz.be/cijfers_beleid/zeevisserij/photo_gallery.php) en de* ***"zoekapplicatie Belgische vissersvloot"*** *(www.vliz.be/cijfers_beleid/zeevisserij/fleet.php).*

SESSIE

3 WAT WEET JE OVER DE... PLADIJS?

Sessievoorzitter: Hilde Van Haecke (Dienst Zeevisserij)

Bron: Natuurhistorisch Museum Rotterdam

DE ARCHEOLOGIE VAN DE PLADIJS

Anton Ervynck[1] en Wim Van Neer[2]

Anton Ervynck

1 Onroerend Erfgoed
Koning Albert II-laan 19 bus 5, 1210 Brussel
E-mail: anton.ervynck@rwo.vlaanderen.be

2 Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen
Vautierstraat 29, 1000 Brussel en
Katholieke Universiteit Leuven
Laboratorium voor Diversiteit en Systematiek der Dieren
Ch. Debériotstraat 32, 3000 Leuven
E-mail: wim.vanneer@naturalsciences.be

Inleiding:
ARCHEOLOGISCHE VIS

In wat volgt, komen enkele gegevens aan bod die de geschiedenis van de exploitatie (door de mens) van de pladijs of schol (*Pleuronectes platessa*) belichten. Dergelijk chronologisch overzicht van de evolutie van het benutten van een vissoort kan men allereerst worden opstellen aan de hand van nauwkeurig bijgehouden visserijstatistieken. Dat gaat bij uitstek goed in het geval van een commercieel interessante soort, zoals de pladijs. Voor België zijn voor de zeevisserij betrouwbare vangstgegevens opgesteld vanaf 1929 *(zie www.vliz.be/cijfers_beleid/zeevisserij/statistics.php?id=127143)*. In historische archieven zijn nog wel oudere tijdsreeksen te vinden, met name voor de perioden 1767-1780 en 1836-1906, maar dan gaat het enkel om haring, kabeljauw en een niet verder opgesplitste groep van 'verse vis' (Lescrauwaet *et al.*, 2010). Oudere geschreven bronnen, die tot de late middeleeuwen kunnen teruggaan, spreken over visvangsten, visgronden, de grootte van de vissersvloot, de visverkoop op stedelijke markten of de aankoop van vis voor (grotere) huishoudens. Maar een overzichtstudie ontbreekt vooralsnog en de archiefteksten kunnen niet zonder een gedegen historische vakkennis gelezen en geïnterpreteerd worden.

Een aanvullende informatiebron is het onderzoek van dierenresten uit archeologische opgravingen. Wanneer in eeuwenoude contexten van menselijk consumptieafval botmateriaal van bepaalde vissoorten zit, kan er worden besloten dat die vis in die tijd werd gevangen en gegeten. Door vele vindplaatsen op een tijdslijn uit te zetten, is het vervolgens mogelijk te zien wanneer een soort voor het eerst opduikt, m.a.w. wanneer de vangst een aanvang nam. Handig is daarbij dat archeologische vondsten ook beschikbaar zijn van ver vóór de tijd waaruit er geschreven bronnen overbleven. En er kan méér worden waargenomen dan enkel de aan- of afwezigheid van soorten. Daardoor zijn voor de archeologische visresten in de loop van de tijd specifieke onderzoeksmethoden ontwikkeld.

ONDERZOEKSMETHODEN

De belangrijkste stap bij het onderzoek van dierlijk materiaal uit archeologische opgravingen is er voor zorgen dat de vondsten tijdens het terreinwerk effectief goed worden ingezameld. Skeletelementen van veel vissoorten zijn vaak te klein om tijdens het graafwerk opgemerkt te worden en vervolgens met de hand te worden ingezameld. Daarom is het nodig grote volumes sediment uit archeologische sporen over zeven te spoelen, zodat zelfs de kleinste resten niet kunnen ontsnappen. In de Vlaamse archeologie worden nu, als standaard, zeven met een maaswijdte van 0,5 mm gebruikt, waardoor een volledige inzameling van de categorie 'visresten' gegarandeerd is. Dat deze techniek vóór de jaren 1990 slechts heel zelden werd toegepast, verklaart waarom het archeologisch vissenonderzoek in vergelijking met de omringende landen bij ons vrij laat op gang is gekomen (zie Van Neer en Ervynck, 1993 voor een verslag van de opstart van het onderzoek). Het is wel zo dat grote skeletelementen van grote pladijzen toch al wel eens met de hand werden ingezameld, maar het belang van de consumptie van deze soort afwegen tegenover deze van kleinere soorten (zoals haring) bleef door de grove aanpak onmogelijk.

Een tweede aandachtspunt ligt bij de determinatie van de resten. Het is geen uitzondering dat van een nauwkeurig ingezamelde, goed bewaarde collectie van archeologische visbotten, meer dan een derde niet te determineren is. Dat komt door de fragiele en dus vaak gefragmenteerde aard van het materiaal, maar vooral ook omdat verwante vissoorten soms overeenkomstige skeletelementen hebben die nauwelijks van elkaar verschillen. Binnen de Pleuronectiformes (de orde van de platvissen) stellen zich voor ons deel van de wereld dergelijke problemen, met name bij het determineren van skeletmateriaal van pladijs, bot *(Platichthys flesus)* en schar *(Limanda limanda)*. Onderzoekers slaagden er traditioneel slechts in om enkele, en steeds weer dezelfde, beenderen op soort te brengen, zonder dat trouwens een evaluatie werd uitgevoerd of de voor determinatie weerhouden kenmerken van die beenderen wel betrouwbaar gekozen waren. De rest van het skelet werd binnen de drie soorten als ondetermineerbaar beschouwd, opnieuw zonder dat hier verder onderzoek werd aan besteed. De gevolgen van deze determinatieproblematiek waren voor de archeologische interpretaties nochtans niet gering. De drie soorten werden (en worden) immers op verschillende visgronden gevangen, en in verschillende vangstseizoenen. Schar en pladijs zijn uitsluitend het product van de zeevisserij terwijl bot ook in het estuarium en zelfs in het zoete water kan voorkomen (Poll, 1947). Voor de reconstructie van de ontwikkeling van de zeevisserij was de betekenis van binnenlandse archeologische vondsten van de eerste twee soorten dus danig verschillend ten opzichte van vondsten van bot. Een onderlinge afweging van het relatieve economische belang van pladijs, schar en bot kon door de determinatieproblematiek bovendien niet gemaakt worden. De drie soorten gelijkschakelen was trouwens geen optie: pladijs staat culinair hoger aangeschreven en bereikt ook grotere formaten dan de andere twee platvissen. Recent Belgisch onderzoek heeft in deze situatie nu verandering gebracht (Wouters *et al.*, 2007).

Voor 38 skeletelementen van pladijs, schar en bot is de diagnostische waarde in kaart gebracht. De determinatiemogelijkheden zijn gevoelig uitgebreid waardoor nieuwe studiecollecties meer informatie leveren en eerder bestudeerde ensembles kunnen herbekeken worden (fig. 1).

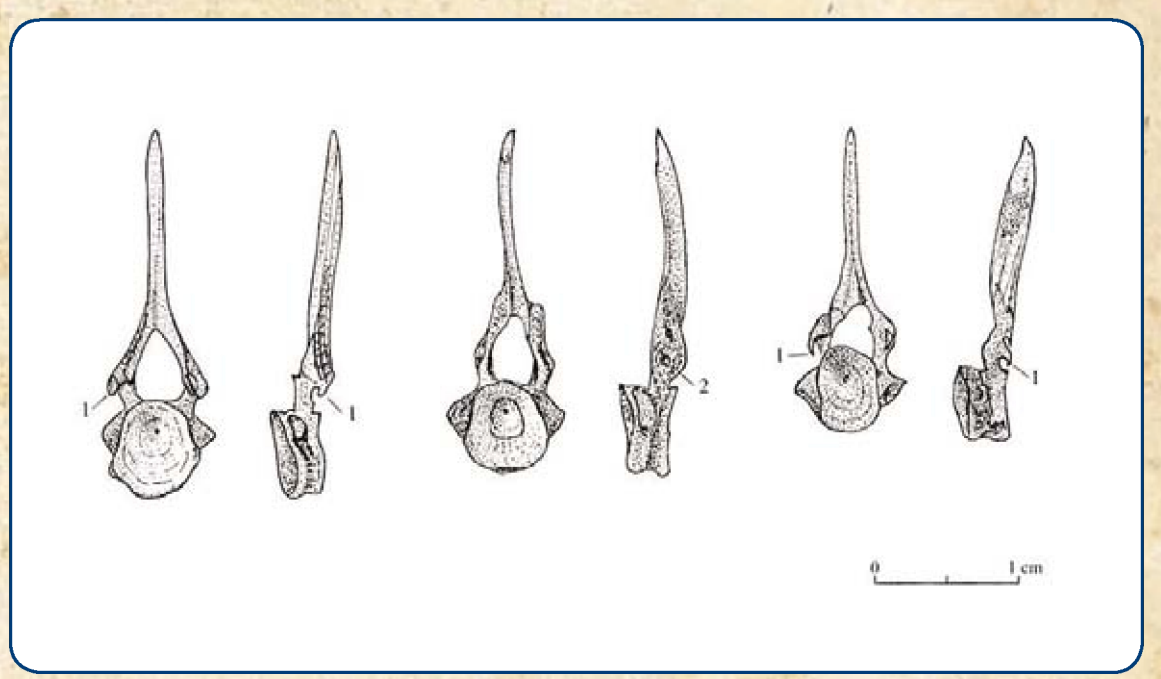

Fig. 1 *De eerste wervel van pladijs, bot en schar (van links naar rechts., uit Wouters et al., 2007). Bemerk de kleine verschillen.*

Door het meten van de opgegraven visresten, of door vergelijking met een referentiecollectie van dieren van verschillende formaten, kan per soort de lichaamsgrootte van de geconsumeerde vis gereconstrueerd worden. Deze traditionele aanpak werd in de Belgische archeologie verder uitgebreid met een methodologische ontwikkeling die zich richtte op het bepalen van het vangstseizoen, de leeftijdssamenstelling van de vangstpopulatie en de groeisnelheid van de dieren. Deze reconstructies werden uitgevoerd aan de hand van observaties van groeiringen op de wervels en in de otolieten (minerale concreties die deel uitmaken van het evenwichtsorgaan in het binnenoor) (Van Neer *et al.*, 1999, 2002, 2004). In tegenstelling tot zoogdieren groeien vissen het ganse leven door maar in hun skelet (waartoe de wervels en de otolieten horen) ontstaan in het koude seizoen ringen omdat de groei dan bijna stil valt. Het tellen van de ringen geeft de leeftijd van het dier, het meten van de aanwas per jaar de groeisnelheid en de mate waarin een ring is 'afgewerkt', onthult het vangstseizoen.

ROMEINSE VONDSTEN

Het eerste verschijnen van pladijs is te verwachten in archeologische vindplaatsen nabij de kust. Het is inderdaad aannemelijk dat er een (lange) periode was dat kustbewoners in hun levensonderhoud voorzagen door te vissen in de kustwateren, vóór de handel in zeevis naar het binnenland op gang kwam. Een probleem is evenwel dat de prehistorische Vlaamse kust voor oudheidkundig bodemonderzoek onbereikbaar is. Door de veel lagere zeespiegel aan het eind van de IJstijden, en de drastische stijging van het zeewaterniveau daarna, zijn de kustlijnen van de verre prehistorie tot en met de Romeinse tijd in zee verdwenen. Bovendien zijn ook kustnederzettingen daterend van na de Romeinse overheersing maar ouder dan de late middeleeuwen (13de - 15de eeuw), voor Vlaanderen archeologisch slecht gekend. Het verhaal van de pladijs, en zeevis in het algemeen, moet dus vanuit het binnenland worden verteld.

Opvallend is dat er in binnenlandse vindplaatsen ouder dan de Romeinse overheersing vrijwel nooit visresten worden gevonden. Het patroon is te uitgesproken om alleen aan slechte bewaringsomstandigheden toe te schrijven; het manifesteert zich trouwens ook in Engeland en Noord-Frankrijk en het geldt zowel voor zee- als zoetwatervis. Het lijkt wel alsof de mensen, toen ze hun bestaan van jagers-vissers-verzamelaars inruilden voor dit van landbouwers, visvangst niet meer konden verenigen met het vele werk op de agrarische activiteitenkalender en op den duur zelfs een afkeer voor vis kregen. Het lijkt wel of er op visconsumptie een taboe rustte (Dobney en Ervynck, 2007).

In de Romeinse tijd leefde dit cultuurpatroon verder. Weinig van onze Romeinse vindplaatsen bevatten visresten en als ze dat al doen, gaat het om schaars materiaal. Bij de voorbeelden zitten drie vindplaatsen die beenderen van pladijs opleverden: Aarlen, Doornik en Liberchies (Van Neer *et al.*, 2010, in druk). Samen met haring (waarvan er ook enkele Romeinse vondsten zijn: Van Neer *et al.*, in druk) lijkt de pladijs de eerste vis uit de Noordzee te zijn die naar het binnenland is verhandeld. Dat dit maar op kleine schaal gebeurde, heeft niets te maken met beperkte transportmogelijkheden of een slecht ontwikkelde markteconomie. Het komt eenvoudigweg omdat er bij de Gallo-Romeinse consument weinig vraag was naar zee- of andere vis. Dit is duidelijk een erfenis uit de voorgaande Brons- en IJzertijd want de oorspronkelijke, mediterrane culinaire cultuur van de Romeinse bezetters was zeer op vis gericht.

ONTWIKKELING VAN DE ZEEVISSERIJ

Voor de ontwikkeling van de consumptie, en dus ook de vangst van zeevis zijn in de literatuur reeds enkele overzichten voorhanden (Van Neer en Ervynck, 2007; Van Neer *et al.*, in druk). Die tonen aan dat binnenlandse vindplaatsen met goed bewaard botmateriaal, daterend uit de periode van na de Romeinse bezetting maar ontstaan vóór het jaar 1000, zeldzaam zijn in België. De schaarse voorbeelden bevatten wel visresten, maar ze zijn alle afkomstig uit het zoete water. Grotere mariene vissen ontbreken en of kleinere soorten (zoals haring) aanwezig zijn, blijft onduidelijk door het ontbreken van zeefstalen. Dit patroon wordt doorbroken in een afzetting van stadsafval opgegraven in het centrum van Gent, daterend van het midden van de 10de tot het eind van de 12de eeuw. In deze heel geleidelijk opgebouwde afzetting zitten reeds in de onderste, oudste laagjes resten van platvis waartussen zeker de pladijs te herkennen valt. Na een prelude in de Romeinse tijd maakte de pladijs dus iets vóór het jaar 1000 opnieuw (en nu definitief) zijn intrede als consumptievis in het binnenland. Het is daarbij trouwens geen toeval dat dit gebeurde in één van de oudste en zich snelst ontwikkelende steden in het binnenland. De groeiende stadsbevolking had al gauw nood aan extra voedselbronnen want ze kon in tegenstelling tot de plattelandsbewoners niet voor haar eigen voedselproductie instaan.

In het oudste stedelijke afval van Gent zat ook opnieuw haring. In die vroege periode van urbanisatie maakte de soort samen met de platvissen (waaronder de pladijs) de hoofdmoot van de geïmporteerde zeevis uit. Langzaamaan werd echter ook de familie van de kabeljauwachtigen belangrijk, met eerst de wijting (*Merlangius merlangus*) en dan de schelvis *(Melanogrammus aeglefinus)*. Later, naar het eind van de middeleeuwen toe, kwam de consumptie van kabeljauw *(Gadus morhua)* op volle gang, waarbij de invoer van stokvis (gedroogde en gezouten kabeljauw) uit Scandinavië een belangrijke rol speelde. Platvissen verloren daardoor een beetje aan belang maar werden nooit volledig weggedrukt uit het aanbod op de binnenlandse markt. In het algemeen weerspiegelden de wijzigingen in het soortenspectrum niet zozeer de wisselende smaak van de consument maar wel de ontwikkelingen in de zeevisserij in de Lage Landen. Van kustvisserij (haring en pladijs) verschoof die naar open zee (wijting, schelvis) om steeds meer noordelijke wateren te gaan verkennen (kabeljauw).

DE PLADIJS OP DE MARKT

Het is aannemelijk dat het grootste deel van de op de middeleeuwse markt aangeboden pladijzen in een bewaarde vorm werd verhandeld. Gezouten en/of gedroogde vis kon over langere afstanden worden vervoerd en aldus ook een tijd na het vangstseizoen worden aangeboden. Historisch beeldmateriaal toont effectief dat de platvissen soms zonder kop werden verkocht, een teken dat de vis niet vers was maar een behandeling had ondergaan waarbij de kop en kieuwen, en de ingewanden waren verwijderd (fig. 2).

Fig. 3 *Een pladijs of schol waarvan de kop is verwijderd en waarbij inkepingen in het lichaam zijn gemaakt. Deze bewerkingen wijzen op de verkoop van gezouten en gedroogde vis (Egmond 1997, uit het Visboeck van Adriaen Coenen, 1577-1578, Koninklijke Bibliotheek Den Haag).*

Anderzijds zijn er ook bewijzen voor het verhandelen van de vis in zijn geheel (dus met de kop) waarbij inkepingen in het lichaam er toch weer op duiden dat de pladijs gedroogd en gezouten was (fig. 3 - op de volgende pagina).

Het reeds genoemde methodologische onderzoek (Van Neer *et al.*, 1999, 2002, 2004) heeft uitgewezen dat de in het binnenland verkochte pladijs meestal afmetingen vertoonde van 25 tot 45 cm (gemeten van de snuit tot de basis van de staart). Dit wijst op een vangstgebied in het zuiden en het centrale deel van de Noordzee want meer noordelijk zitten nog grotere exemplaren (Poll, 1947; pladijs kan tot 80 cm groot worden).

Fig. 4 *Stilleven met vis van Abraham van Beijeren (1620-1690) (privéverzameling, tweede helft 17de eeuw, uit Wikimedia Commons: commons.wikimedia.org/wiki/File:Abraham_van_Beijeren_-_Still-Life_with_Fish_in_Basket_-_WGA2132.jpg).*

Meer details over de vangst werden achterhaald aan de hand van een bijzondere vondstcontext opgegraven op het terrein van het 15de-eeuwse vissersdorp van *Walraversyde* bij Oostende (Van Neer en Pieters, 1997). In een kuil werd het afval gevonden van het prepareren van vis. Het ging om een compacte lens van bijna 10.000 resten, uitsluitend afkomstig van pladijs. Het materiaal, dat bijna exclusief bestond uit de overblijfselen van koppen en staarten van in totaal ongeveer 130 individuen van gelijke grootte, toont aan dat pladijzen van één, zelfde vangst werden verwerkt. De skeletdelen uit de lichamen van de vissen ontbreken; deze laatste werden hoogstwaarschijnlijk gedroogd voor verkoop en latere consumptie. In de kuil staken ook ontelbare schelpfragmenten van het zaagje *(Donax vittatus)*, een gegeerde prooi van de pladijs, en dus zonder twijfel uit de verwijderde ingewanden van de vissen afkomstig. Het botmateriaal toont aan dat het in hoofdzaak om dieren van 30 tot 40 cm ging, volgens de groeiringen op de wervels en de otolieten gevangen in het voorjaar. Het betreft vissen van 3 tot 4 jaar oud. Het vondstensemble vertegenwoordigt overigens een manier om de vis voor bewaring klaar te maken die (met name door het verwijderen van de staarten) niet door historisch beeldmateriaal wordt gedocumenteerd.

AANWIJZINGEN VOOR INTENSE BEVISSING?

Voorlopig ontbreekt het nog aan verder onderzoek om voor de visserij op pladijs een goede analyse van trends doorheen de tijd te kunnen maken. Toch zijn er een aantal aanwijzingen dat de vangst in de periode na de middeleeuwen een steeds sterkere impact op het visbestand had (Van Neer *et al.*, 2002). Zo zien we in 18de tot 20ste-eeuwse archeologische contexten pladijzen opduiken met kleine lichaamsmaten, soms zelfs maar 10 tot 20 cm. In ouder materiaal komen deze grootteklassen niet voor. Mogelijk duidt dit op een steeds sterkere bevissingsdruk waarbij minder dieren de kans kregen tot grotere lengte uit te groeien. Bovendien lijkt de groeisnelheid doorheen de tijd lichtjes toe te nemen. Dit zou er kunnen op wijzen dat er in de recente populaties minder interne competitie voor voedsel is, waardoor de groei sneller kan gaan. Tegelijk geeft dit aan dat de populatiedichtheden tegenover vroeger beduidend zijn afgenomen en momenteel onder het natuurlijk potentieel zitten. Opnieuw moet dit het gevolg zijn van een sterke bevissingsdruk.

REFERENTIES

Dobney K. en A. Ervynck. 2007. To fish or not to fish? Evidence for the possible avoidance of fish consumption during the Iron Age around the North Sea, p.403-418. In: The Later Iron Age in Britain and beyond. Haselgrove C. en T. Moore (Eds.). Oxbow Books, Oxford. 531p.

Egmond F. 1997. Een bekende Scheveninger. Adriaen Coenen en zijn Visboeck van 1578. Centrum voor Familiegeschiedenis van Scheveningen, Den Haag. 173p.

Lescrauwaet A.-K., H. Debergh, M. Vincx en J. Mees. 2010. Historical marine fisheries data for Belgium. Data sources, data management and data integration related to the reconstruction of historical time-series of marine fisheries landings for Belgium (Fisheries Centre Working Paper Series 2010-08). University of British Columbia, Vancouver. 69p.

Poll M. 1947. Faune de Belgique. Poissons marins. Musée Royal d'Histoire Naturelle de Belgique, Bruxelles. 452p.

Van Neer W. en A. Ervynck. 1993. Archeologie en vis (Herlevend verleden 1). Instituut voor het Archeologisch Patrimonium, Zellik. 96p.

Van Neer W. en A. Ervynck. 2007. De zoöarcheologische studie van de ontwikkeling van de exploitatie van de zee: een *status quaestionis* voor Vlaanderen, p.45-54. In: Veen-Vis-Zout. Landschappelijke dynamiek in de zuidwestelijke delta van de Lage Landen (Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies 8). de Kraker A.M.J. en G.J. Borger (Eds.). Vrije Universiteit, Amsterdam. 136p.

Van Neer W., A. Ervynck, L.J. Bolle en R.S. Millner. 2004. Seasonality only works in certain parts of the year: the reconstruction of fishing seasons through otolith analysis. International Journal of Osteoarchaeology 14 (6): 457-474.

Egmond F. 1997. Een bekende Scheveninger. Adriaen Coenen en zijn Visboeck van 1578. Centrum voor Familiegeschiedenis van Scheveningen, Den Haag. 173p.

Lescrauwaet A.-K., H. Debergh, M. Vincx en J. Mees. 2010. Historical marine fisheries data for Belgium. Data sources, data management and data integration related to the reconstruction of historical time-series of marine fisheries landings for Belgium (Fisheries Centre Working Paper Series 2010-08). University of British Columbia, Vancouver. 69p.

Poll M. 1947. Faune de Belgique. Poissons marins. Musée Royal d'Histoire Naturelle de Belgique, Bruxelles. 452p.

Van Neer W. en A. Ervynck. 1993. Archeologie en vis (Herlevend verleden 1). Instituut voor het Archeologisch Patrimonium, Zellik. 96p.

Van Neer W. en A. Ervynck. 2007. De zoöarcheologische studie van de ontwikkeling van de exploitatie van de zee: een *status quaestionis* voor Vlaanderen, p.45-54. In: Veen-Vis-Zout. Landschappelijke dynamiek in de zuidwestelijke delta van de Lage Landen (Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies 8). de Kraker A.M.J. en G.J. Borger (Eds.). Vrije Universiteit, Amsterdam. 136p.

Van Neer W., A. Ervynck, L.J. Bolle en R.S. Millner. 2004. Seasonality only works in certain parts of the year: the reconstruction of fishing seasons through otolith analysis. International Journal of Osteoarchaeology 14 (6): 457-474.

Van Neer W., A. Ervynck en P. Monsieur. 2010. Fish bones and amphorae: evidence for the production and consumption of salted fish products outside the Mediterranean region. Journal of Roman Archaeology 23 (1): 161-195.

Van Neer W., A. Ervynck, A. Rijnsdorp, L. Bolle en R. Millner. 2002. Fish otoliths and their relevance to archaeology: an analysis of medieval, post-medieval and recent material from plaice, cod and haddock from the North Sea. Environmental Archaeology 7: 65-81.

Van Neer W., A. Ervynck, W. Wouters, L. Muylaert, J. Barrett, M. Richards en C. Johnstone. In druk. The rise of seafish consumption in inland Flanders (Belgium). In: Cod and Herring. The Archaeology and Early History of Intensive Fishing. Oxbow, Oxford.

Van Neer W., L. Lougas en A.D. Rijnsdorp. 1999. Reconstructing age distribution, season of capture and growth rate of fish from archaeological sites based on otoliths and vertebrae. International Journal of Osteoarchaeology 9: 116-130.

Van Neer W. en M. Pieters. 1997. Evidence for processing of flatfish at Raversijde, a late medieval coastal site in Belgium. Anthropozoologica 25-26: 579-586.

Wouters, W., L. Muylaert en W. Van Neer. 2007. The distinction of isolated bones from plaice (*Pleuronectes platessa*), flounder (*Platichthys flesus*) and dab (*Limanda limanda*): a description of the diagnostic characters. Archaeofauna 16: 33-95.

Bron: VLIZ Fotogalerij - Collectie Daniel Moeyaert, 2008

EEN EEUW ZEEVISSERIJSTATISTIEKEN: HOE VER REIKT ONS GEHEUGEN?

Ann-Katrien Lescrauwaet, Heidi Debergh en Jan Mees

Ann-Katrien Lescrauwaet

Vlaams Instituut voor de Zee, VLIZ
Wandelaarkaai 7, 8400 Oostende
E-mail: annkatrien.lescrauwaet@vliz.be

HISTORISCHE TIJDSREEKSEN

Pladijs *(Pleuronectes platessa)* is sinds de jaren 1990 veruit de belangrijkste soort (in gewicht) in de Belgische aanvoer. In 2011 bedraagt de aanvoer in de Belgische havens 3.930 ton, goed voor een aanvoerwaarde of besomming van 4,87 miljoen euro. Hoewel de pladijs meer dan een kwart van het totale aanvoergewicht uitmaakt, bedraagt de besomming van deze soort slechts 7,5% van het totaal omwille van de lage gemiddelde prijs 1,24 euro/kg. September en oktober zijn de maanden waarin het meeste pladijs aangevoerd wordt (Tessens en Velghe, 2011). Het historisch – pakweg een eeuw geleden - belang van deze soort naar aanvoer en economische waarde, is echter niet eenvoudig na te gaan. Historische gegevens en data zijn dispers en gefragmenteerd, en historische tijdsreeksen voor de Belgische aanvoer van deze soort zijn niet vrij beschikbaar of publiek toegankelijk. Er is echter een groeiende belangstelling voor historische tijdsreeksen over de zeevisserij, zowel vanuit ecologische als economische doelstellingen (Pinnegar en Engelhard, 2008; Pauly, 1995).

In 2009 startte het VLIZ met het inventariseren en integreren van historische bronnen m.b.t data en onderzoeksresultaten over de zeevisserij in Vlaanderen/België. Doelstelling hierbij is het reconstrueren van historische trends en referentiewaarden voor de zeevisserij op de kleinste taxonomische en ruimtelijke schaal (vloot, aanvoer, visgronden, besomming, beheer & beleid). De resulterende tijdsreeksen worden geïntegreerd in een databank voor historische visserijdata 'HiFiData' (VLIZ 2009). Op deze manier worden op kwaliteit gecontroleerde en gestandardiseerde data op een gebruiksvriendelijke wijze toegankelijk gemaakt voor verdere integratie in onderzoekstoepassingen. De gehanteerde methodologie en de bronnen zijn beschreven door Lescrauwaet *et al.* (2010). Meer informatie over het initiatief **"Een eeuw zeevisserij in België"** en de historische tijdsreeksen is online beschikbaar via de website: *www.vliz.be/NL/Cijfers_Beleid/Belgische_Zeevisserij.*

AANVOER DOOR DE VLAAMSE VISSERSVLOOT DOORHEEN DE TIJD

Gespecialiseerde databanken, historische collecties en archieven, werden doorzocht op beschikbare kwantitatieve historische gegevens en tijdsreeksen m.b.t. de historische aanvoer van pladijs door de Vlaamse/Belgische zeevisserij. Lescrauwaet *et al.* (2010) brengen een overzicht van deze literatuur en archiefstukken. Archieven uit de periode van de Bourgondische Nederlanden (1384-1530) en de Spaanse Nederlanden (1549-1713) bevatten gegevens over de haringvisserij en de haringvangsten (Degryse & Mus, 1966-1967; Vlietinck, 1975). Aanvoerstatistieken van haring- en kabeljauwvisserij 'ten zoute' zijn ook bekend uit de periode van de Oostenrijkse Nederlanden (1713-1794) (Cloquet, 1842). Het "Grootboek van J. Scheurs" geeft een detailbeeld van de activiteiten van een reder uit de periode 1771-1795, bv. vangsten en inkomsten van de kabeljauwvisserij ten zoute. Over de periode van de Eerste Franse republiek (1795-1804), het Eerste Franse Keizerrijk (1804-1815) en de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) zijn vooralsnog geen tijdsreeksen of kwantitatieve gegevens beschikbaar over de zeevisvangst in onze contreien, hoewel de juridische teksten en visserijmaatregelen duidelijk verwijzen naar pladijs en naar specifiek vistuig waarmee deze platvis gevangen werd.

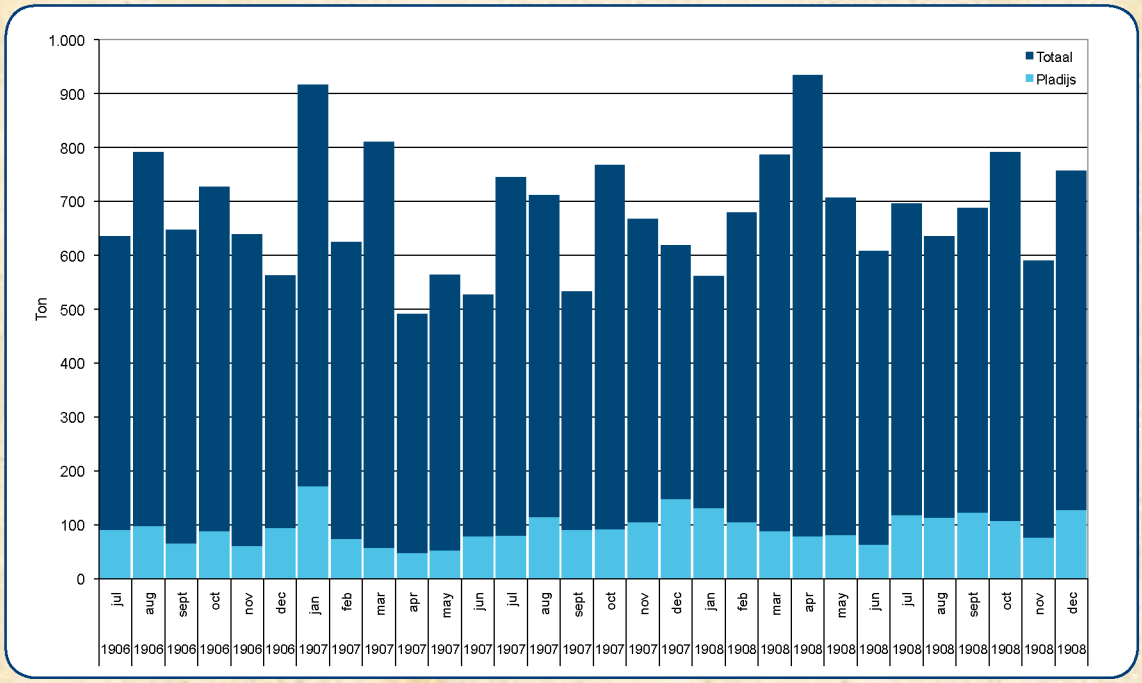

Fig. 1 *Maandelijkse aanvoer (ton) van pladijs (lichtblauw) als aandeel van de totale maandelijkse aanvoer in de vismijn van Oostende (juli 2006 - december 2008).*

De jaarlijkse administratieve rapporten van de provincie West-Vlaanderen (o.a. voor de periode 1842-1866) en een lijvig rapport van een 19de eeuwse overheidscommissie (1866), die de opdracht meekreeg om de situatie van de Belgische zeevisserij grondig door te lichten, leverden de eerste tijdsreeksen op over de omvang van de vloot en de totale aanvoerstatistieken. De tijdsreeks over aanvoer en aanvoerwaarde rapporteert over de zomer- en winteraanvoer van gezouten kabeljauw, gezouten haring, en 'verse vis' voor de periode 1836-1907, maar bevat (behalve haring en kabeljauw) geen specifieke cijfers op soortniveau. Het is pas in 1909 dat de eerste statistieken voor pladijs beschikbaar zijn (De Zuttere, 1909). De gegevens over de

maandelijkse aanvoer van pladijs (ton, T) in de vismijn van Oostende van juli 1906 tot december 1908 tonen aan dat pladijs met 1.000 - 1.200 ton/jaar ongeveer 14% van de totale aanvoer uitmaakte (fig. 1).Het blijft echter wachten tot de opstart van de 'moderne statistieken' die een statistisch onderbouwd beleid zouden gaan bedienen, vooraleer de aanvoer en besomming op gecentraliseerde wijze voor en volgens een gestandaardiseerd formaat worden verzameld.

PLADIJS IN GRAFIEK: AANVOER, AANVOERWAARDE, GEMIDDELDE PRIJS

Sinds 1929 wordt de aanvoer en besomming van pladijs jaarlijks (maandelijks) gerapporteerd naar aanvoerhaven en naar visgrond, in de reeks 'Aanvoer en Besomming' (Dienst Zeevisserij, Departement Landbouw en Visserij) en in de voorgangers van deze reeks rapportage. De tijdsreeks verzameld voor de periode 1929-1999 (HiFiData) - aangevuld met recentere data - vertellen het verhaal van een eeuw zeevisserij in meer detail.

Pladijsaanvoer

Gemiddeld over de gehele periode genomen maakt pladijs ongeveer 17% van de totale aanvoer uit. Relatief gezien stijgt het aandeel van pladijs in de totale aanvoer en vanaf de jaren '80 wordt pladijs, wat aanvoergewicht betreft, de belangrijkste doelsoort van de Belgische (boomkor) visserij. Een piekaanvoer van 17.000 ton werd genoteerd in 1992 (fig. 2).

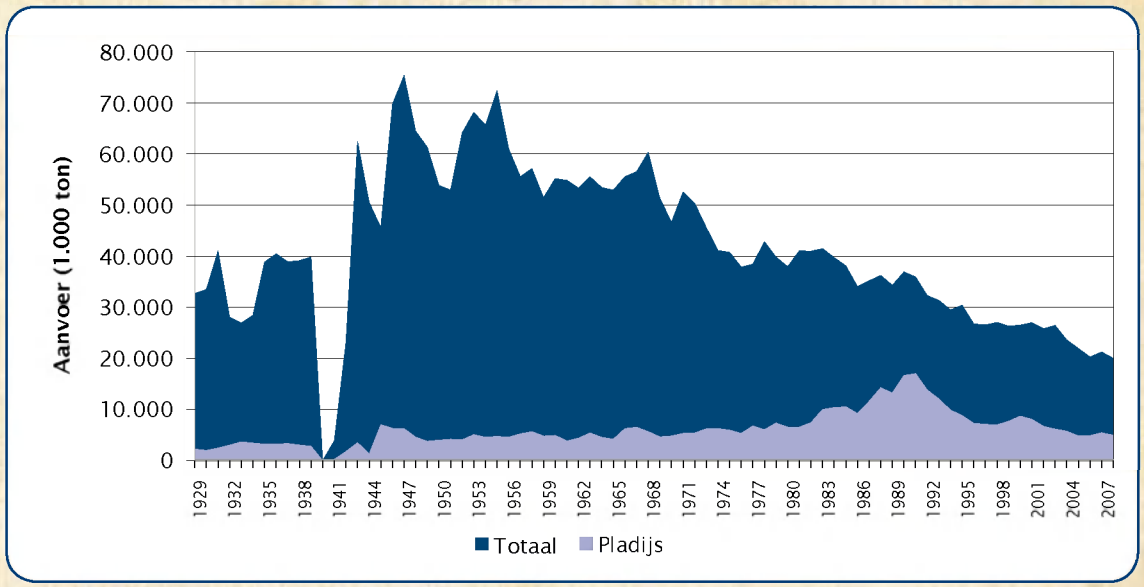

Fig. 2 *Jaarlijkse aanvoer (ton) van pladijs als aandeel van de totale aanvoer (1929-2008), door de Belgische vissersvloot in Belgische enbuitenlandse havens.*

Door de verhoogde visserijsterfte, lage recrutering en een hoog niveau van 'teruggooi' verminderde het pladijsbestand o.a. in de Noordzee tot onder een vastgesteld voorzorgsniveau (Rijnsdorp en Milner, 1996).Verminderde pladijsquota en gerichte herstelmaatregelen zorgden geleidelijk voor een herstel van de schol-bestanden, gevolgd door een bescheiden toename van de Belgische aanvoer in Belgische en buitenlandse havens in recente jaren.

Pladijsaanvoer naar visgrond

Pladijs werd typisch uit visgronden dicht bij huis opgevist. De 'Kustzee' en 'Noordzee (zuid)' maakten vanaf de jaren '70 - '80 evenwel plaats voor 'Noordzee (midden-oost)', 'Noordzee (midden-west)' en het 'Engels Kanaal' als belangrijkste visgronden (fig. 3).

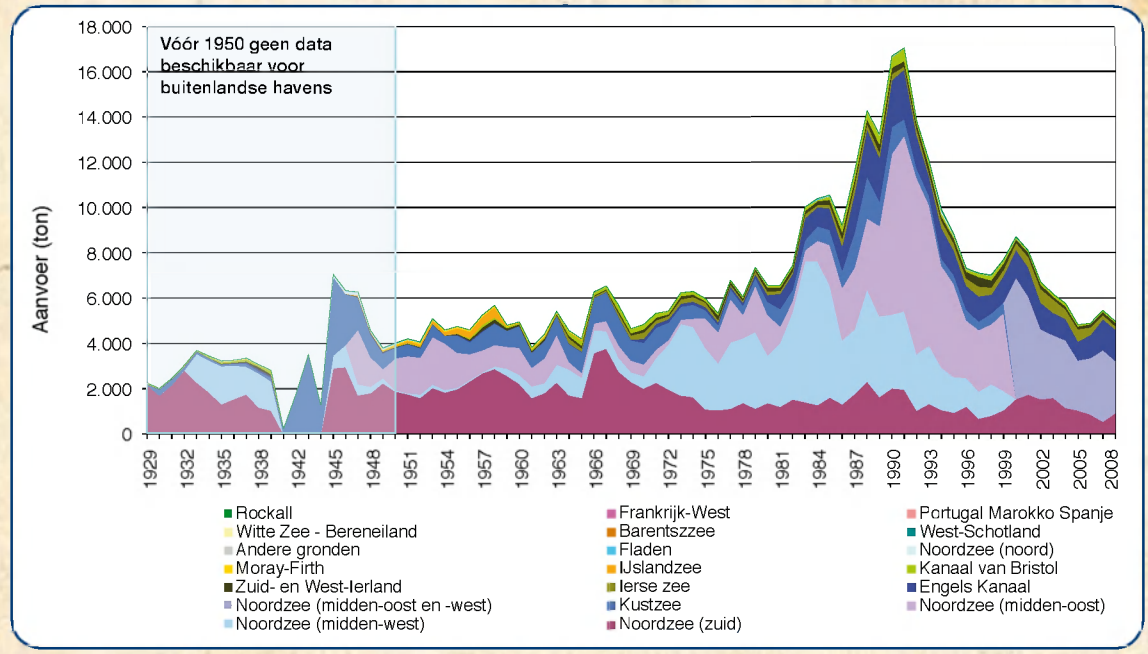

Fig. 3 *Jaarlijkse aanvoer (ton) pladijs door de Belgische vissersvloot in Belgische en buitenlandse havens, naar visgrond herkomst (1929-2008).*

Pladijsaanvoerwaarde naar haven

De haven van Zeebrugge werd al snel (vanaf eind jaren '50) de plek bij uitstek om pladijs aan land te brengen en ook de buitenlandse havens deden het goed als afzetmarkt voor de Belgische pladijsvangsten (fig. 4). De hoogste pladijs aanvoerwaarde ooit bedroeg 43,0 miljoen euro in 1991 (geïndexeerde waarde 2010).

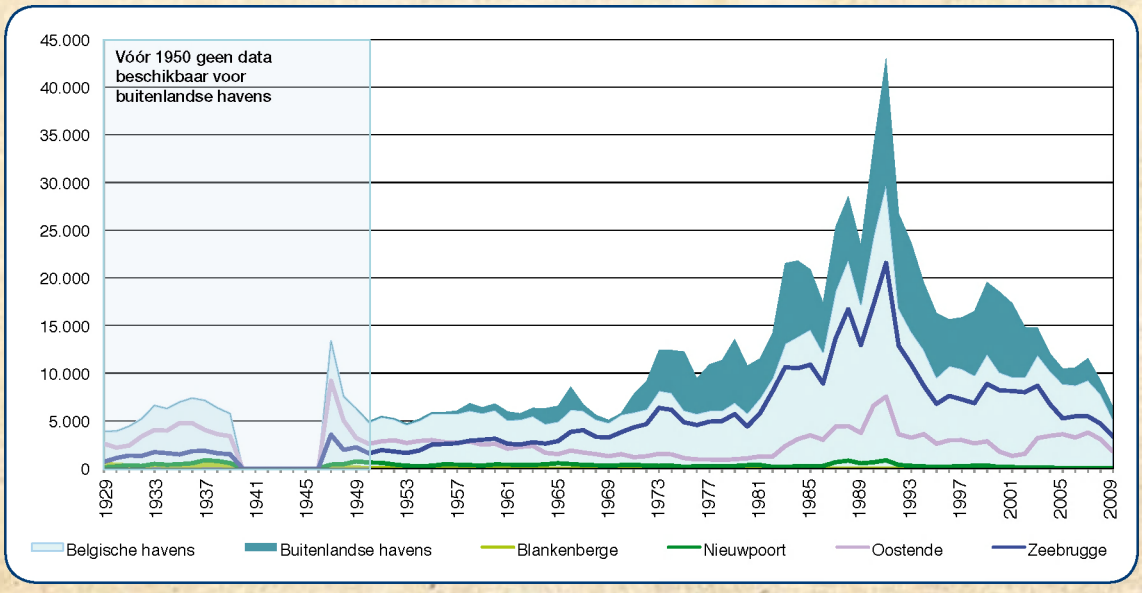

Fig. 4 *Jaarlijkse aanvoerwaarde of besomming (euro, geïndexeerde waarde 2010) van pladijs aangevoerd door de Belgische vissersvloot in Belgische en buitenlandse havens (1929-2009).*

Pladijs gemiddelde prijs

Pladijs werd duur (tot meer dan 3 €/kg, geïndexeerde prijzen) verkocht in de vismijnen vóór WOII (1940-1945), kende dan een dalende waardering tot de jaren '70 om daarna terug wat te stijgen, tot een prijs van 2,2 €/kg in 1999 (geïndexeerde prijzen) (fig. 5).

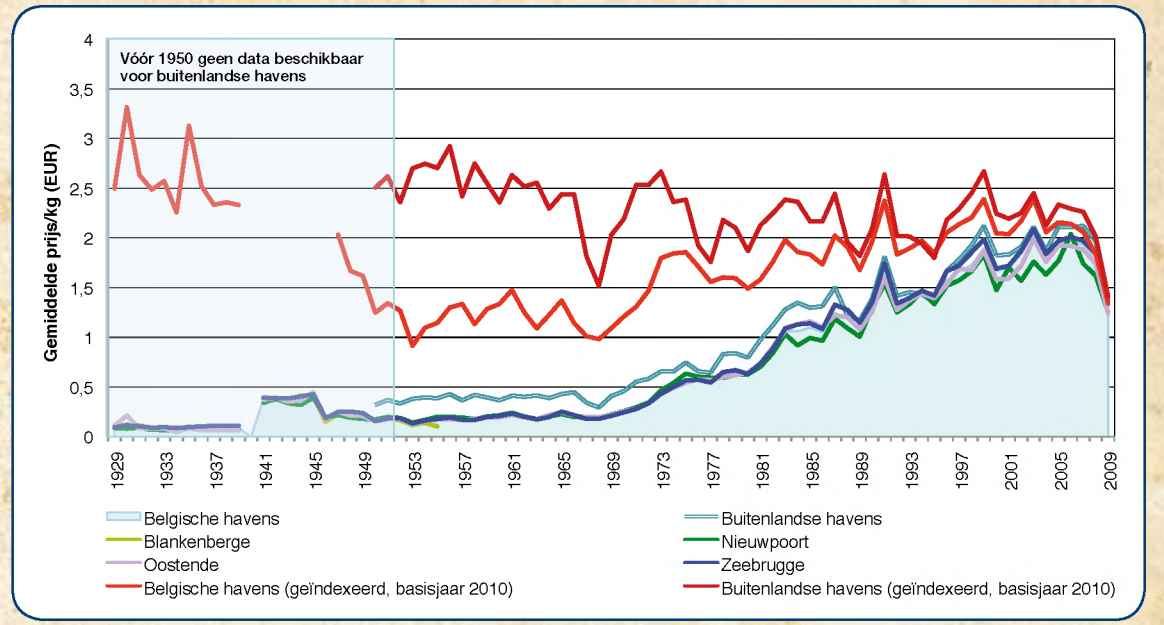

Fig. 5 *Jaarlijkse gemiddelde prijs per kilogram (euro/kg) van pladijs, aangevoerd door de Belgische vissersvloot in Belgische en buitenlandse havens t.o.v. de geïndexeerde prijs (basisjaar 2010) (1929-2009).*

SAMENVATTING: PLADIJS IN HET DIGITAAL GEHEUGEN

- Pladijs is onzichtbaar in de tijdsreeksen van de 14de tot 19de eeuw, spijts expliciete verwijzingen in wet- en regelgeving (minimummaat, visgronden, vistuig,…).
- De soort blijkt vrij onbelangrijk (14% van de totale aanvoer) bij het begin van de 20ste eeuw: de vangsten zijn niet-seizoensgebonden en vooral afkomstig uit de zuidelijke Noordzee.
- Een belangrijke toename in de aanvoer van pladijs treedt in vanaf midden jaren 1980. Na een 'haringperiode' (na WOII) en een 'kabeljauwperiode' (jaren '60-'70), volgt een 'pladijsperiode'. De vangsten zijn eerst voornamelijk afkomstig uit 'Noordzee midden-west', daarna uit 'Noordzee midden-oost'.
- Een belangrijk aandeel van de pladijsvangsten worden aangeland in buitenlandse havens, deels wegens een betere prijszetting.
- Een piek in de aanvoer van 17.000 ton wordt gerealiseerd in 1992 en een maximum in de besomming van 43,0 miljoen euro in 1991. Het relatief aandeel van de pladijs in de totale aanvoer van de Belgische vloot blijft toenemen, sinds de jaren 1980.
- De gemiddelde prijs van pladijs (uitgedrukt in prijzen 2010) is niet gestegen in vergelijking met deze van vóór WOII (uitgedrukt in prijzen 2010).

REFERENTIES

Cloquet, M. (1842). Études sur l'industrie, le commerce, la marine et la pêche nationale. Meline, Cans et compagnie, Bruxelles, Belgium. 500 pp., *www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=131092*

Degryse, R.; Mus, O. (1966-1967). De laatmiddeleeuwse haringvisserij. Bijdr. Gesch. D. Ned. XXI(2): 82-121. *www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=109146*

Tessens, E.; Velghe, M. (2011). De Belgische zeevisserij: aanvoer en besomming 2010. Vlaamse Overheid. Departement Landbouw en Visserij. Afdeling Landbouw- en Visserijbeleid. Zeevisserij: Oostende. 115 pp., *www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=209014*

Rijnsdorp, A.D.; Millner, R.S. (1996). Trends in population dynamics and exploitation of North Sea plaice (Pleuronectes platessa L.) since the late 1800s. ICES J. Mar. Sci./J. Cons. Int. Explor. Mer. 53 (6): 1170-1184. *www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=121430*

Pinnegar, J. K. en Engelhard, G.H. (2008). The 'shifting baseline' phenomenon: a global perspective. Review of Fish Biology and Fisheries 2008; 18:1–16. www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=18498

Pauly D. (1995). Anecdotes and the shifting baseline syndrome of fisheries. Trends in Ecology and Evolution 1995; 10:430.
Beschikbaar op: *www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=18498*.

Lescrauwaet, A.-K.; Debergh, H.; Vincx, M.; Mees, J. (2010). Fishing in the past: Historical data on sea fisheries landings in Belgium Mar. Policy 34(6): 1279-1289. dx.doi.org/10.1016/j.marpol.2010.05.006, *www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=197334*

(1866). Rapport de la Commission chargée de faire une enquête sur la situation de la pêche maritime en Belgique. Séance du 17 mai 1866. Chambre des Représentants: Bruxelles. XLII, 75 pp., *www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=77961*

(1842). Memoriael Administratif der Provincie West-Vlaenderen 1842. Memoriael Administratif der Provincie West-Vlaenderen[s.n.][s.l.] details en latere jaargangen en reeksen: *www.vliz.be/cijfers_beleid/zeevisserij/pub_bijdrage.php*

Vlietinck, Edw. (1975). Het oude Oostende en zijne driejarige belegering (1601-1604): opkomst bloei en ondergang met de beroerten der XVIe eeuw. Anastatic reprint from the 1897 edition by J. Vlietinck. Vlaamse Vereniging voor Familiekunde: Oostende, Belgium. 324 pp. *www.vliz.be/imis/imis.php?module=ref&refid=41300*

Bron: VLIZ Fotogalerij - Collectie Daniel Moeyaert, 2008

LOKALE ECOLOGISCHE KENNIS VAN DE VISSERIJ: PLADIJS IN EEN RUIMER 'PLAATJE'

An Vanhulle

An Vanhulle

Universiteit Gent
Vakgroep Internationaal Publiekrecht, Maritiem instituut,
Universiteitstraat 4, 9000 Gent
E-mail: an.vanhulle@ugent.be

WAT IS LECOFISH?

LECOFISH staat voor het gebruik van lokale ecologische kennis als bijdrage tot de ecosysteembenadering in een duurzaam visserijbeheer. Uit de SPSD II projecten (Science Support Plan for a Sustainable Development Policy, Wetenschapsbeleid, federale overheid) GAUFRE, BALANS en andere wetenschappelijke studies is immers duidelijk geworden dat er nog steeds kenniskloven zijn in verband met de visserij in de Belgische Noordzee. De historische en recente data van de Internationale Raad voor het Onderzoek van de Zee (IROZ of het Engelse acronym ICES) voorzien niet in voldoende geografische gegevens die gebruikt kunnen worden voor een evenwichtig beheer van de visserij dat ook rekening houdt met lokale ecosystemen in de Belgische Noordzee. Dit betekent echter niet dat er geen informatie beschikbaar is over de lokale ecosystemen. Het probleem is dat deze gegevens en kennis vaak te vinden zijn bij experten onder de vorm van persoonlijke ervaring en vaardigheden; en dat deze niet makkelijk toegankelijk zijn voor wetenschappers, beleidsmakers en het brede publiek. Het onderzoeksproject LECOFISH heeft als doelstelling Lokale Ecologische Kennis (LEK) te verzamelen over de fauna en flora in het Belgisch Deel van de Noordzee vanaf 1950 tot vandaag.

WAT IS LOKALE ECOLOGISCHE KENNIS? (LOCAL ECOLOGICAL KNOWLEDGE)

'Lokale ecologische kennis' (LEK) kan worden beschouwd als een kennissysteem of een vorm van 'ecologische kennis' dat verwijst naar kennis over het ecosysteem, waaronder: seizoensgebonden verspreidingspatronen en migratie, ruimtelijke patronen in morfologische kenmerken, paaiplaatsen, etc. Hierbij is het belangrijk te duiden dat kennis niet een objectief gegeven is. Kennis wordt beïnvloed door meerdere factoren zoals: institutionele wijzigingen, sociale en culturele veranderingen, maar ook door de wijze waarop kennis wordt vergaard en wordt doorgegeven. Kennis baadt in een sociale context en beiden werken in op elkaar. LEK is bijgevolg een sociaal construct. Het begrip 'lokaal' verwijst in dit onderzoek naar de spatiale dimensie, de lokale omgeving. In het project LECOFISH is dit afgebakend als het Belgisch deel van de Noordzee (BDNZ).

Zoals boven vermeld, is LEK een vorm van ecologische kennis. Naast LEK als algemene vorm wordt in de literatuur tevens gebruik gemaakt van 'Traditional Ecological Knowledge' (TEK). Bij TEK worden de klemtonen gelegd op de historische en culturele continuïteit in het gebruik van de bron. Aansluitend wordt geduid op kennis geleerd uit ervaring, familie en de gemeenschap. In het project wordt geopteerd voor het gebruik van LEK, en vertrokken vanuit de stelling dat LEK TEK omvat. Een eerste reden kan worden gevonden in het feit dat LEK ingebed zit in een sociale context en dat tussen deze een wisselwerking optreedt. Kennis wordt niet enkel gecreëerd door persoonlijke ervaring of enkel door de gemeenschap, maar ook door externe factoren zoals wetgeving, technologische evolutie en politieke, economische belangen. Een tweede reden kan gevonden worden in het argument dat 'lokaal' niet noodzakelijk hoeft te verwijzen naar 'traditioneel' zoals enkel de commerciële visserij. In dit onderzoek wordt tevens de recreatieve visserij betrokken vanuit de opstelling dat zij eveneens kennis bezitten over het mariene ecosysteem.

DOELSTELLING

De doelstelling van het project LECOFISH is zowel van theoretische als van praktische aard. De theoretische doelstelling behelst:

- het verbeteren van onze kennis over de lokale ecosystemen in het Belgisch deel van de Noordzee (BDNZ).

Het project vergaart mondelinge visserij- en ecosysteemgerelateerde data en informatie in het Belgisch Deel van de Noordzee voor een periode vanaf 1950 en tot vandaag. Deze informatie wordt verzameld aan de hand van Lokale Ecologische Kennis-methodologie waarbij gebruik wordt gemaakt van interviews. De informatie laat toe de ruimtelijke en temporele verdeling van de visserij-activiteiten en de hoeveelheid vis verder te analyseren in het BDNZ. De informatie wordt vertaald in kaartmateriaal voor het BDNZ.

WERKWIJZE

Het project vertrekt vanuit een bottom-up benadering en is gericht op het Belgische Deel van de Noordzee. Centraal in de studie zijn de interviews met zowel commerciële als recreationele vissers waarbij ecologische kennis van de vissers (LEK) wordt verzameld. Bij de bevraagden zijn zowel actieve vissers als vissers op rust, met een leeftijd van 33 tot 84 jaar. Het betreft in totaal 20 commerciële vissers uit klein en groot vlootsegment en 12 recreatieve vissers. Verschillende vistechnieken zijn vertegenwoordigd bij deze steekproef. Een typisch interview duurt 2-3 uur en wordt ondersteund door kaartmateriaal. Tijdens deze interviews wordt de ecologische kennis van vissers over de visbestanden en het veranderende zeemilieu in de afgelopen 50 jaar verzameld, en waar mogelijk geografisch beschreven en op kaart aangeduid. Informatie werd verzameld over 58 vissoorten, 11 bodemdieren, 11 vogelsoorten en 5 zeezoogdiersoorten.
De resultaten van deze interviews werden onderworpen aan een validatie/interpretatie proces op basis van de wetenschappelijke ecologische kennis (SEK) van de leden van het follow-up comité en door historische gegevens uit de literatuur. In een laatste fase werden de LEK resultaten besproken met de belanghebbenden (vissers, ambtenaren van het visserijbeheer, visserij wetenschappers). In wat volgt worden kort de bevindingen samengevat voor de soort pladijs *(Pleuronectes platessa)*.

PLADIJS

Opvallend is dat de pladijs niet zo vaak vernoemd werd in de interviews, hoewel deze soort een niet onbelangrijk deel uitmaakt van de vangsten in de kustwateren sinds de Tweede Wereldoorlog. Ook werd een beperkt aantal 'locaties' aangeduid op het Belgische deel van de Noordzee die interessant zijn of met frequentie bezocht werden voor deze soort.

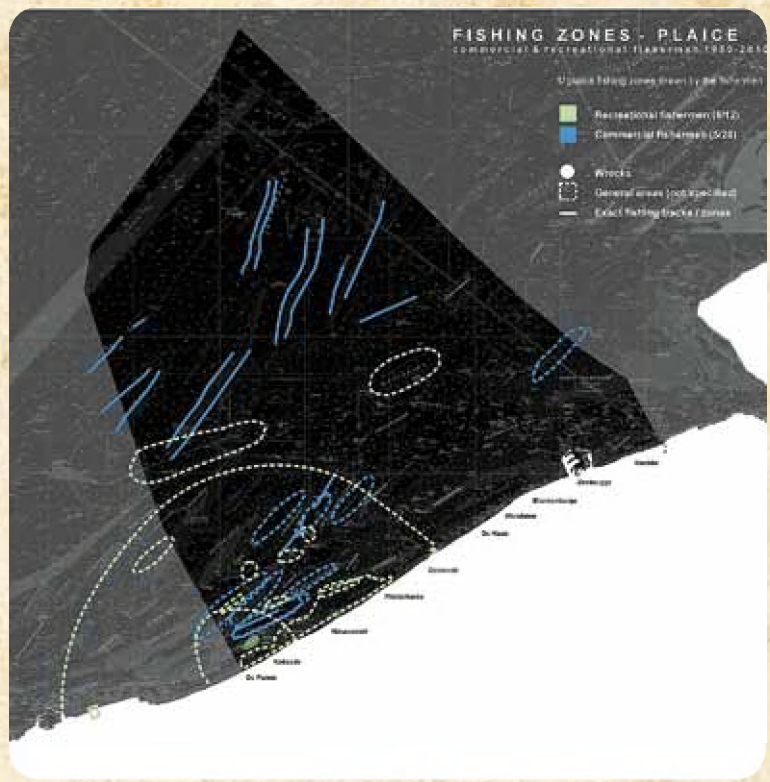

Fig.1 *Viszones voor pladijs, aangeduid door vissers op het Belgisch deel van de Noordzee 1950-2010. Groene zones: recreatieve visserij; blauwe zones: commerciële visserij.*

Een aantal zaken die door de vissers over pladijs vermeld werden tijdens de interviews:

- Sommige commerciële vissers (4) geven aan dat de jonge pladijs meer frequent te vinden is aan de westkust.
- Enkele vissers vermelden dat de vis 'vetter' is (interessanter voor consumptie) in het najaar (november-januari), in vergelijking met de periode april-juni.
- Wat betreft voedsel items, worden mesheften (4), wormen (3), zeepier (2) en schelpdieren (2) het meest vernoemd.
- Pladijs heeft voorkeur voor een zandige bodem (3) en graaft zich in (1). Wanneer de temperatuur daalt, trekt de soort naar diepere wateren.

- De paaigebieden van pladijs bevinden zich volgens 6 vissers aan de kust van het Belgisch deel van de Noordzee (aan de kustlijn (1), aan het strand (2), het potje, de Broersbank, en Den Oever). Het paaiseizoen werd aangeduid in de maand februari (1).

- Wat betreft vistuig is de boomkor (bij commerciële vissers) en hengelen/slepen (bij de recreatieve vissers) de meest gebruikte. De commerciële vissers melden hierbij een bijvangst van tong (3), kabeljauw (1) en wijting (1). De recreatieve visserij vermeldt tong (1) en garnaal (2).

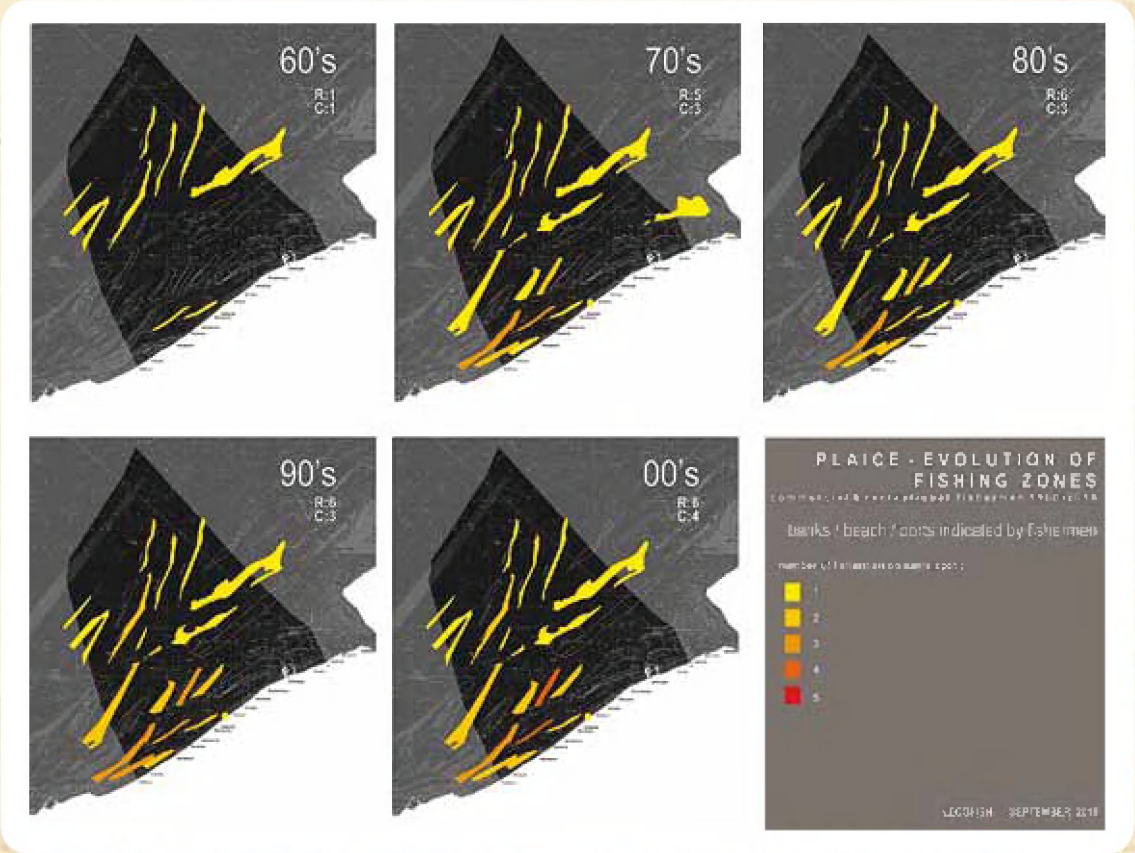

Fig. 2 *Viszones voor pladijs: het aantal keer aangeduid door vissers op het Belgisch deel van de Noordzee in opeenvolgende periodes van 10 jaar (1960s tot 2000).*

- Wat betreft vangstseizoen, geven de vissers aan dat de laagste vangsten tijdens de herfst gerealiseerd worden, met hogere vangsten in zomer en winter.

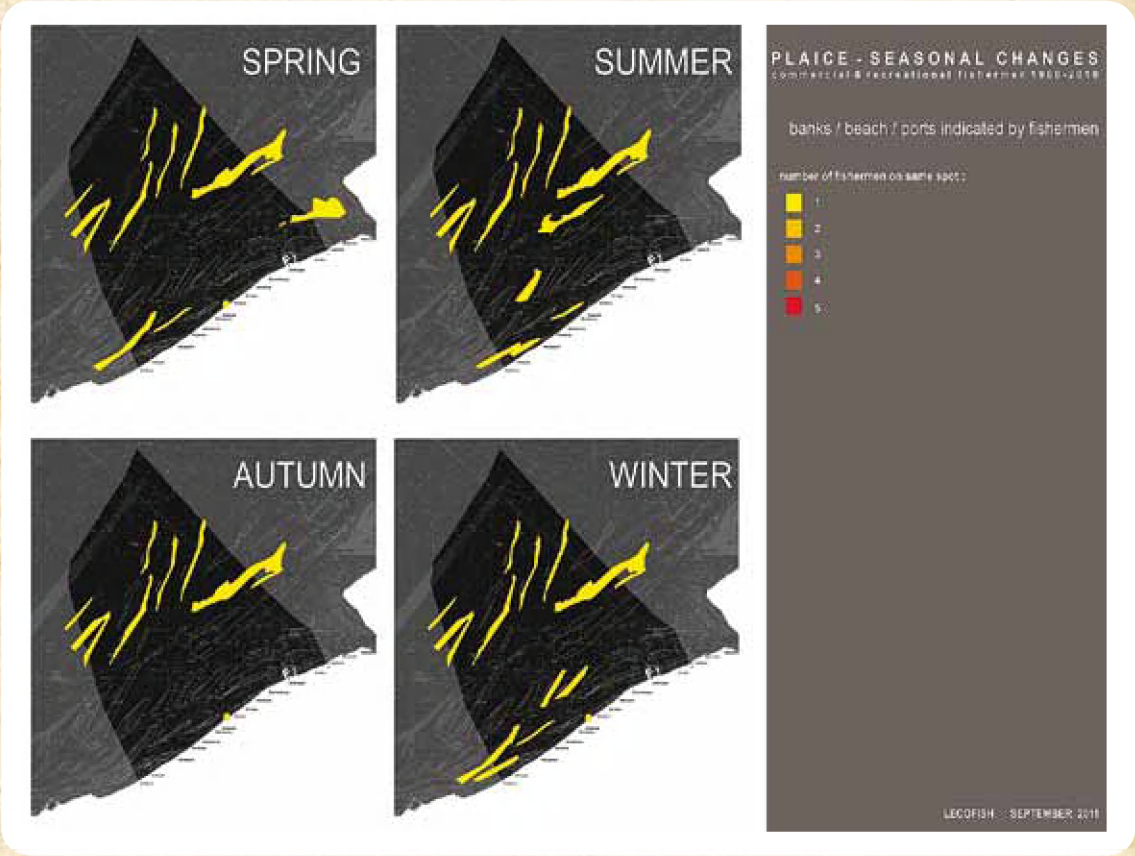

Fig. 3 *Viszones voor pladijs: zones aangeduid op het Belgisch deel van de Noordzee, volgens de seizoenen (1960s tot 2000).*

Het project wordt gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid voor een periode van 2 jaar (2010-2011). Het Maritiem Instituut (Ugent) is uitvoerder van het LECOFISH project.

Bron: VLIZ Fotogalerij - Onderzoeksdomein Visserij (ILVO), 2011

PLADIJS VANUIT BIOLOGISCH EN VISSERIJTECHNISCH PERSPECTIEF: VROEGER EN NU

Hans Polet

Hans Polet

Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek
Kenniseenheid Dier, Onderzoeksdomein Visserij,
Ankerstraat 1, 8400 Oostende
E-mail: hans.polet@ilvo.vlaanderen.be

VERSPREIDING EN MIGRATIE

De pladijs of schol *(Pleuronectes Platessa)* - vaak gekenmerkt door opvallende rode stippen maar soms ook vrij goed aangepast aan de kleuren van de achtergrond waar hij zich bevindt - is een succesvolle platvis. Zijn leefgebied strekt zich uit van de Middellandse Zee en de Zwarte Zee, langs de Atlantische kusten tot de Barentszzee. Hij komt ook voor in commerciële hoeveelheden rond IJsland en Groenland. Pladijs voelt zich met andere woorden goed zowel in de warme wateren van de Noord-Afrikaanse kusten als in de ijzige wateren van de Barentszzee. Het belangrijkste gebied voor de pladijs is weliswaar de Noordzee en omliggende wateren, dus ergens is hij toch wel een beetje als "onze pladijs" te beschouwen.

De paaiplaatsen van de pladijs in de Noordzee bevinden zich in de bruinrode delen op fig. 1. Uiteraard zijn de gebieden niet zo strak af te bakenen zoals in de figuur weergegeven maar pladijs heeft toch de voorkeur om te paaien in de wat diepere, donkere wateren.

Fig. 1 *Paai- en broedgebieden van de schol in de Noordzee. Bron: www.natuurinformatie.nl*

Pladijs is een echte reiziger, hij trekt jaarlijks van zijn voedselgebieden naar de paaigebieden en weer terug. Wanneer de vrouwelijke pladijzen aankomen in de paaigebieden, blijven ze voor een zestal weken min of meer op dezelfde plaats. Ze zetten zo'n 10 keer een pakketje eitjes af - alles samen goed voor 50.000 tot 500.000 eitjes! De pladijs wordt een *"broadcast spawner"* genoemd. Dit betekent dat wanneer de eitjes zijn afgezet in het water, het vrouwtje zich er verder niet veel meer van aantrekt. De eitjes drijven rond in het water en de mannetjes gaan iets actiever op zoek naar concentraties aan eitjes om daar hun hom of sperma te spuiten. De zaad- en eicellen worden verder aan hun lot overgelaten. Eenmaal bevrucht, drijft het eitje aan het wateroppervlak en wordt het meegenomen door de stroming. In de Noordzee kan dit alle richtingen uitgaan maar beetje bij beetje komen de bevruchte eitjes (die ondertussen uitgroeien tot minuscule larven) dichter bij de kust terecht. Wanneer de kleine larven in de getijdenzone belanden, gaan ze zich actief naar de kust bewegen. Als het vloed wordt en de stroming zich richting kust begeeft, migreren de larven zich naar het wateroppervlak om zo meegenomen te worden door die stroming. Bij het afgaand tij en een stroming die van de kust wegtrekt, zakken ze naar de bodem en blijven ze ter plaatse. Op die manier komen ze stelselmatig dichter bij de plaats waar ze willen in de kustzone. Eenmaal daar,

gebeurt één van de wonderen van de natuur. De pladijslarve die er dan nog min of meer uitziet als een gewone vis die recht zwemt, zal in vrij korte tijd plat gaan liggen op z'n linkerzijde. De kop vervormt volledig en uiteindelijk migreert het oog van de ene kant van de kop naar de andere: een fantastische metamorfose. De pladijslarve is dan een echte platvis geworden. 75% van de jonge pladijzen uit de Noordzee groeit op in de Waddenzee. Vanaf het tweede levensjaar zullen ze zich verder en verder van de kust begeven en vanaf het vierde leven ze verspreid over de hele Noordzee.

Hunter *et al.* (2004a) hebben gedurende 10 jaar een 200-tal pladijzen uitgerust met elektronische merkers. Op die manier konden ze heel nauwkeurig de bewegingen van de pladijzen volgen. In de periode juni tot oktober verdelen de volwassen vissen zich in de Noordzee over drie groepen (rood, blauw en groen in fig. 2) die genetisch niet of weinig verschillen van elkaar. Ze eten zich lekker dik op de voedselgronden. De periode augustus tot oktober is bijgevolg de beste periode om pladijs te consumeren. In november verplaatsen de drie groepen zich al een beetje richting Engels Kanaal. In december migreren ze verder naar de paaigebieden om vanaf februari terug te keren naar de voedselgronden.

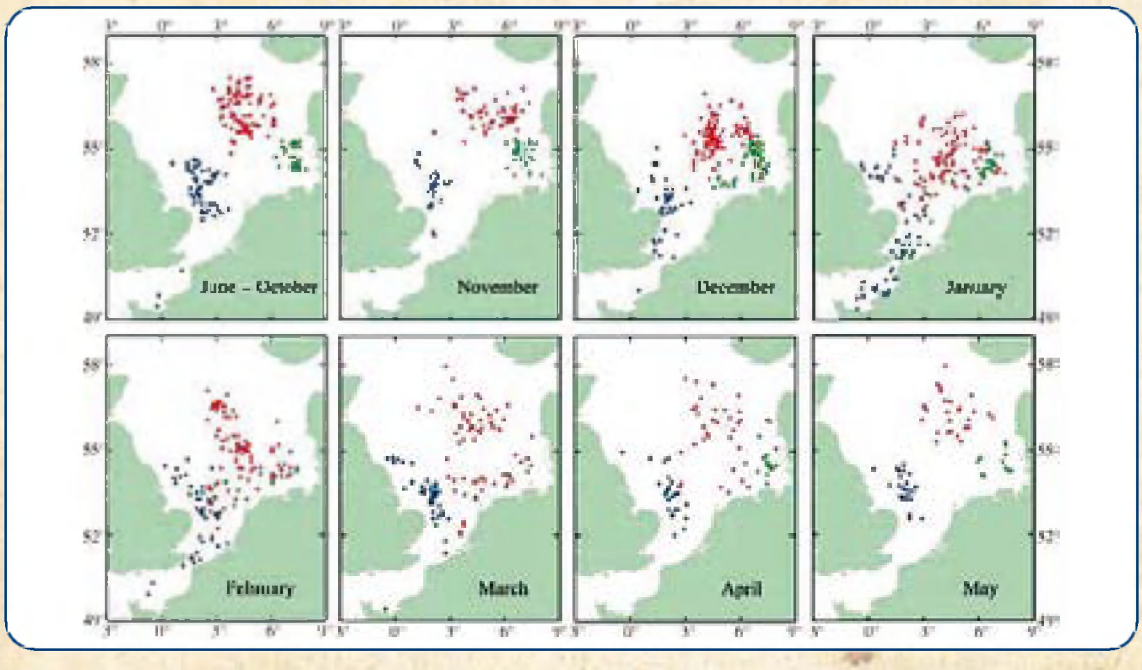

Fig. 2 *Migratie van pladijs tussen voedsel- en paaigebieden. Bron: Hunter et al. (2004a).*

Op heel korte tijd leggen pladijzen dus enkele honderden kilometers af. Net zoals de larven in de kustzone maken de volwassen vissen gebruik van de stromingen nabij het Engels Kanaal om zich snel te verplaatsen. Wanneer de stroming in de goede richting zit, verplaatst de pladijs zich meters hoog in de waterkolom. Een zestal uur later zakt hij terug naar de bodem en zet zich vast in het zand wachtend tot de stroming opnieuw verandert van richting. In de periode waarin pladijs het meest migreert, is hij 8 à 10 uur actief aan het zwemmen in de waterkolom, weg van de bodem (Hunter *et al.*, 2004b).

Eind de jaren '80 werd de scholbox in het leven geroepen. De scholbox is een afgebakend gebied voor de kusten van Nederland, Duitsland en Denemarken waarin de grote boomkorvisserij verboden werd. Op die manier hoopte men de belangrijkste broedplaats van pladijs in de Waddenzee te beschermen. Ondertussen blijken de jonge pladijzen vooral aan de rand van de scholbox voor te komen waar traditioneel veel visserijactiviteit is. Bijgevolg vangen de vissers naast de volwassen vissen, heel wat jonge pladijzen in hun netten. Er wordt nog veel gediscussieerd en onderzocht rond dit fenomeen maar het toont aan dat beheersmaatregelen soms tegenovergestelde effecten kunnen hebben (Beare *et al.*, 2010).

HET VISBESTAND

In fig. 3 is de vangst van pladijs uit de Noordzee (rode lijn) en het volwassen paaibestand (blauwe lijn) weergegeven. Het totale gewicht aan volwassen pladijs in de Noordzee zag er vanaf halfweg de jaren '90 vrij dramatisch uit: de grootte van het paaibestand bevond zich regelmatig onder het biologisch minimum van 230.000 ton per jaar dat visserijbiologen sinds 2004 als veilig beschouwen. In 2007 werd dan ook een beheersplan opgesteld om de pladijs te beschermen. Op dat ogenblik beweerden de vissers echter nog nooit zoveel pladijs in de Noordzee te hebben gevangen. Uit wetenschappelijk onderzoek bleek inderdaad dat het pladijsbestand sterk is toegenomen in de laatste jaren. Waarschijnlijk is dit het gevolg van natuurlijke fenomenen versterkt door het feit dat de vissersvloten de laatste tien jaar vrij sterk zijn afgebouwd. In 2012 verwacht de Internationale Raad voor de Exploratie van de Zee (ICES) zelfs een pladijsbestand in de Noordzee van om en bij de 600.000 ton!

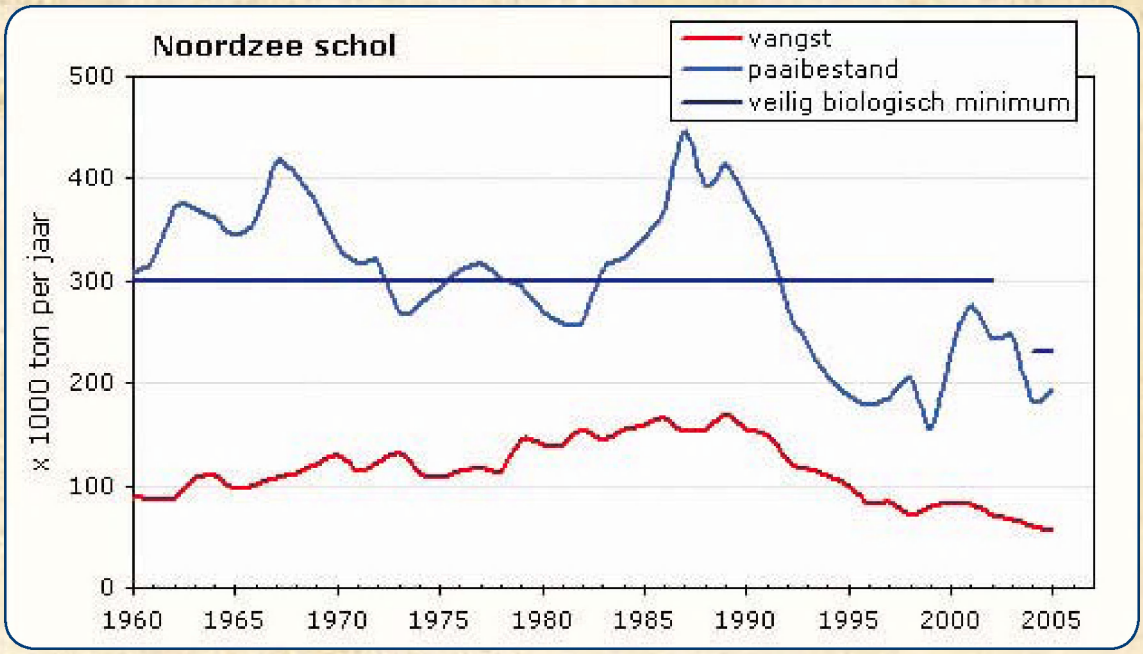

Fig. 3 *Vangst van pladijs en omvang van het paaibestand in de Noordzee (1960 – 2005). Bron: www.natuurinformatie.nl*

De *"stock - recruitment relationship"* is het verband tussen het volwassen pladijsbestand en de hoeveelheid jonge vis die in een jaar aan het bestand wordt toegevoegd. Als het bestand klein is, verwacht men weinig jonge vis terwijl een groot bestand logischerwijze veel jonge vis voortbrengt. In de praktijk blijkt dit voor pladijs (en ook voor veel andere vissoorten) in de Noordzee niet zo. Een pladijsbestand van 200.000 ton of 400.000 ton kan dezelfde hoeveelheid jonge vis opleveren en dat is voor beheerders niet eenvoudig om mee om te gaan.

Ook in andere ICES beheersgebieden van de Noordoost-Atlantische oceaan (Oostelijk en Westelijk Engels Kanaal, Keltische Zee, Ierse Zee) is het pladijsbestand de laatste jaren terug aangegroeid. Niet alle visbestanden zijn echter goed bestudeerd. Ten westen van Ierland weet men bijvoorbeeld niets over de hoeveelheid jonge en volwassen pladijs die er aanwezig is. De enige informatie die daar beschikbaar is, is een tijdsreeks met aanvoergegevens. Op basis van de weinige cijfers die er zijn moet men ook voor deze visbestanden een visserijbeleid gaan uittekenen en dat is geen sinecure!

DE VISSERIJMETHODES

Haast elke visserijmethode kan ingezet worden voor pladijs. Het is dan ook een heel gemakkelijke vis om te vangen.

Boomkor

De bekendste is wellicht de boomkor. Eén van de vroege voorgangers van de boomkor is het stroopnet. Het zeilschip dat voor anker lag, had aan hetzelfde anker een touw met stroopnet vastgemaakt dat door een vaste structuur vooraan en vlotters op de bovenpees werd opengehouden. Het eenvoudige, zakvormige visnet werd in de stroming gelegd. Op die manier werd er gevist waarbij ongetwijfeld ook pladijs werd gevangen. Door het verstevigen van de vaste structuur vooraan, ontstond dan het boomnet (of sleepnet) dat door de zeilschepen over de bodem werd gesleept. Fig. 4 (links) toont de modernere vorm van de boomkor, in dit geval een garnalenboomkor.

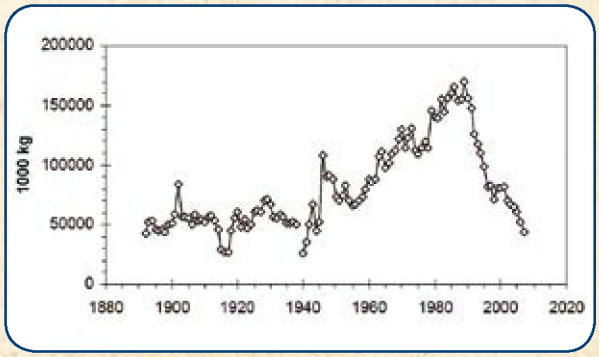

Fig. 4 *Een moderne garnalenboomkor (links, © ILVO) en aanvoer van pladijs uit de Noordzee (rechts, bron: ICES).*

In de jaren '60 is de boomkor, nadat hij 50 tot 60 jaar geleden in onbruik was geraakt, vooral door Nederlandse en Belgische vissers terug ontdekt en gemoderniseerd. De aanvoerstatistieken van pladijs uit de Noordzee tussen 1880 en vandaag tonen een vrij constante aanvoer tot rond die jaren '60 (fig. 4, rechts). Vanaf dan werd een stelselmatige toename van de pladijsaanvoer verwezenlijkt tot begin de jaren '90. Deze stijging is uitsluitend te wijten aan de invoering en modernisering van de boomkor en de toename van het motorvermogen van de schepen. Vanaf de jaren '90 zakt de pladijsaanvoer naar een aanvoer die bijna lager ligt dan de eerste helft van de 20ste eeuw, waarschijnlijk als gevolg van een grote visserij-inspanning met een moderne krachtige vloot in combinatie met een afnemend pladijsbestand. Met een moderne, krachtige vloot wordt uiteindelijk nog evenveel pladijs aangevoerd als door de sloepjes van weleer.

De modernisering van de boomkor bestond uit het aanbrengen van wekkerkettingen om vissen uit de bodem op te schrikken en het dieper uitsnijden van de buik van het net (het zogenaamde V-net) zodat er meer wekkerkettingen ingehangen konden worden. Deze visserijmethode werd en wordt nog altijd heel veel gebruikt in Nederland. De Belgische vissers waren dan weer specialisten in het vissen op de zogenaamde "vuilere" visgronden. Ze hebben daarom een type boomkor ontwikkeld waarvan de netopening volledig is afgesloten met een kettingmat zodat stenen en allerhande objecten het net niet binnenkunnen. Bij de sumwing, een ander type boomkor, vervangt het vleugelprofiel de boom en de zware sloffen waardoor brandstof wordt bespaard en er minder bodemberoering is. Een meer controversiële versie van de boomkor is de pulskor waarbij vissen niet langer worden opgeschrikt door kettingen maar door elektrische pulsen. Binnenkort zullen er in Nederland meer dan 40 vaartuigen uitgerust zijn met de pulskor voor platvis. Het grote voordeel van de pulskor is dat er trager mee gevist wordt, de bodemberoering weer verminderd wordt terwijl er evenveel tong en pladijs mee kan worden gevangen. Ondertussen wordt een brandstofbesparing gerealiseerd van meer dan 50%!

Bordennet

Pladijs wordt ook in grote hoeveelheden gevangen door bordenvissers. Met de opkomst van de stoomschepen zijn de bordennetten geïntroduceerd waarvoor voldoende vermogen nodig is. Het principe is een eenvoudig, trechtervormig net dat aan beide zijden een scheerbord bezit. Deze scheerborden worden door de hydrodynamische kracht van het water opengetrokken waardoor het net open wordt gehouden. De modernere vorm van het bordennet is de twinrig waarbij twee netten met elkaar zijn verbonden (fig. 5), bij uitstek geschikt voor het vissen op pladijs. De scheerborden zitten aan de buitenzijden en tussen de netten in zitten gewichten die over de zeebodem kunnen glijden om de vissen op te schrikken.

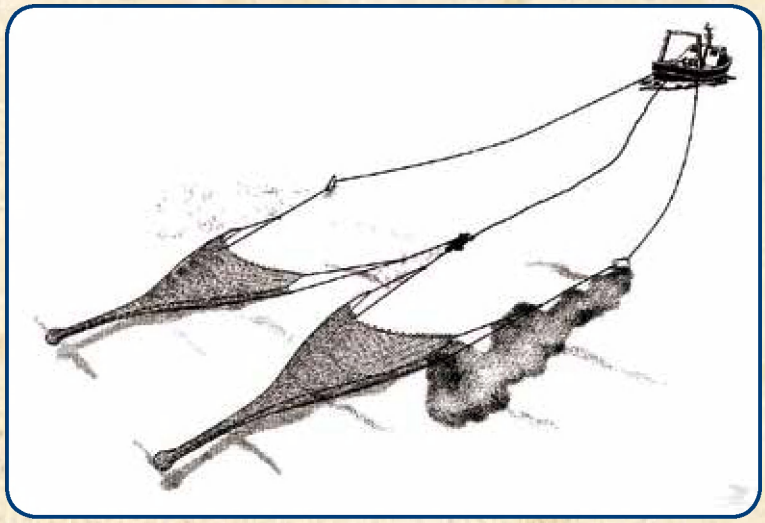

Fig. 5 *Twinrig. Bron: Wageningen IMARES.*

Fig. 6 *De oude zegenvisserij. Bron: Nationaal Visserijmuseum*

Deense zegen, flyshoot

Een andere wat minder bekende visserijmethode is de Deense zegen en in een moderne vorm de flyshoot is ook heel efficiënt voor het vangen van pladijs. Het is een methode die ontstaan is uit de oude zegenvisserij waarbij met zeilschepen een licht, lang net over de bodem werd getrokken (fig. 6). Na een tijd kwamen de vaartuigen samen, ging het net dicht en kon de vangst opgehaald worden. Fig. 7 illustreert het principe van de Deense zegen en de flyshoot. Het vaartuig gooit op een bepaalde plaats zijn anker uit. Hieraan is een lijn is bevestigd die enkele kilometers lang kan zijn en die naar de bodem zakt bij het varen. Halfweg het varen wordt het visnet uitgezet dat ook naar de bodem zakt en waaraan een tweede lijn is bevestigd. Het vaartuig keert terug naar de ankerplaats en hier worden beiden lijnen aan boord gehesen. De vis wordt opgeschrikt door de over de zeebodem rollende lijnen en wordt in het net gedreven. Het grote voordeel van deze visserijmethode is dat de vis heel kort in het net zit, slechts 5 à 10 minuten, waardoor hij een superieure kwaliteit heeft. Daarnaast is er ook weinig bodemberoering en brandstofverbruik.

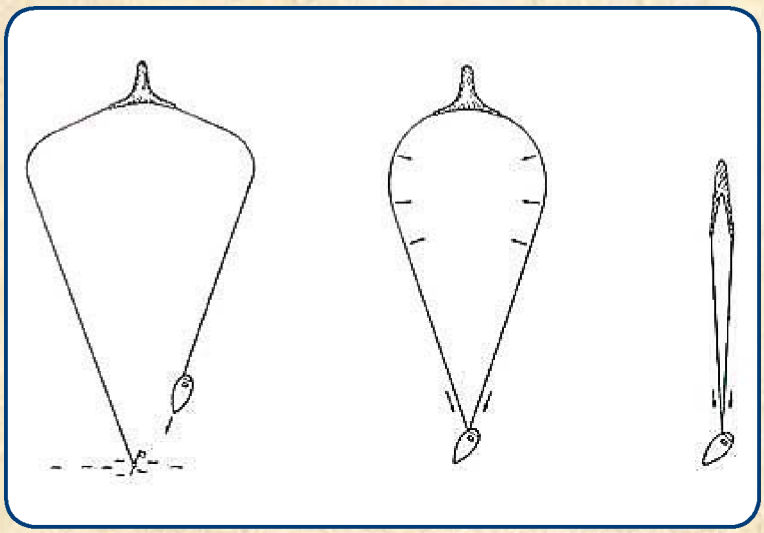

Fig. 7 *Het principe van de Deense zegen en flyshoot.*

Staand want

Het staand want is een samenvattende term voor alle visserijmethodes waarbij het net stilstaat in het water. Wanneer het op de bodem is vastgemaakt wordt het gebruikt om bodemvissen zoals de pladijs te vangen. Vandaag de dag gebruiken enkele Belgische maar vooral Nederlandse, Deense en Schotse vissers deze techniek.

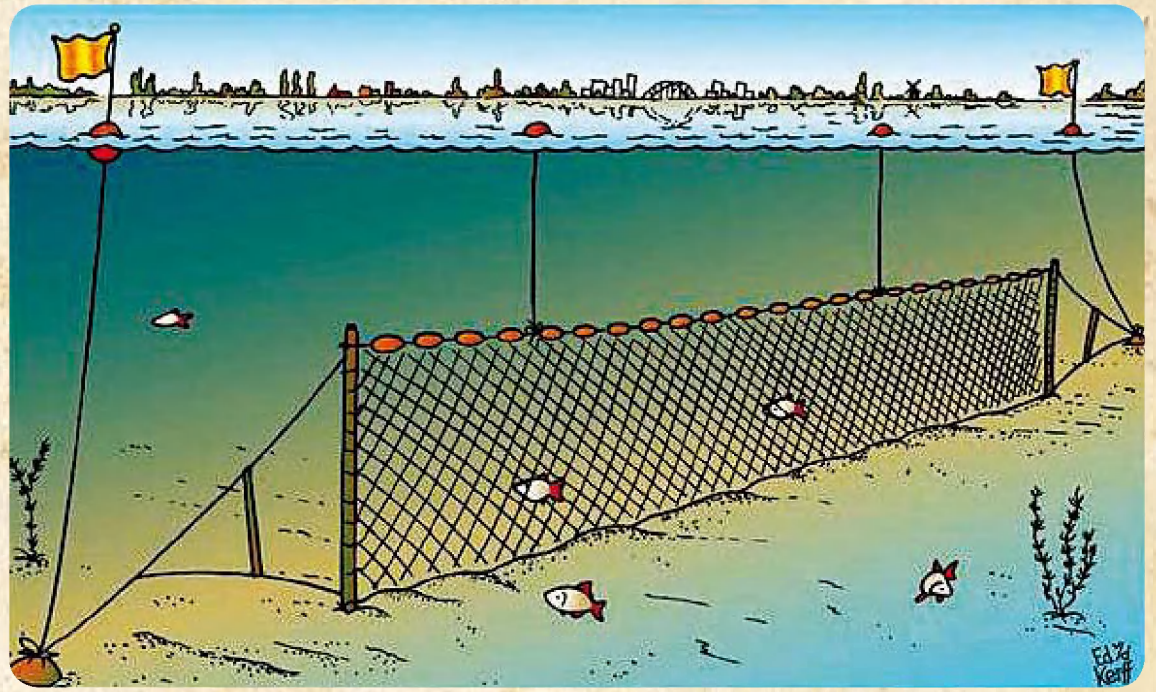

Fig. 8 *Staand want. Bron: www.visstandbeheercommissie.nl*

REFERENTIES

Beare, D.; Rijnsdorp, A.; Van Kooten, T.; Fock, H.; Schroeder, A.; Kloppman, M.; Witbaard, R.; Meesters, E.; Schulze, T; Blaesbjerg, M.; Damm, U.; Quirijns, F. (2010). Study for the Revision of the plaice box – Final Report. Imares report no. Report Number C002/10. 250 pp. *ec.europa.eu/fisheries/documentation/studies/revision-of-the-plaice-box_en.pdf*

Council Regulation (EC) No 676/2007 of 11 June 2007 establishing a multi-annual plan for fisheries exploiting stocks of plaice and sole in the North Sea. *eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32007R0676:en:NOT*

Hunter, E.; Metcalfe, J.D.; Arnold, G.P.; Reynolds, J.D. (2004a). Impacts of migratory behaviour on population structure in North Sea plaice. J. Anim. Ecol. 73: 377-385.

Hunter, E.; Metcalfe, J.D.; O'Brien, C.M.; Arnold, G.P.; Reynolds, J.D. (2004b). Vertical activity patterns of free-swimming adult plaice in the southern North Sea. Marine Ecology - Progress Series 279: 261-273.

ICES Advice (2011). Plaice in Subarea IV (North Sea). Book 6: 66 – 76. *www.ices.dk/committe/acom/comwork/report/2011/2011/ple-nsea.pdf*

ICES Advice (2011). Plaice in Division VIId (Eastern Channel). Book 6: 77 – 82. *www.ices.dk/committe/acom/comwork/report/2011/2011/ple-eche.pdf*

ICES Advice (2011). Plaice in Division VIIe (Western Channel). Book 5: 61 – 68. *www.ices.dk/committe/acom/comwork/report/2011/2011/ple-echw.pdf*

ICES Advice (2011). Plaice in Divisions VIIf,g (Celtic Sea). Book 5: 54 – 60. *www.ices.dk/committe/acom/comwork/report/2011/2011/ple-celt.pdf*

ICES Advice (2011). Plaice in Division VIIa (Irish Sea). Book 5: 48 – 53. *www.ices.dk/committe/acom/comwork/report/2011/2011/ple-iris.pdf*